

МОНГОЛБАНК
Судалгааны хэлтэс

Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал

*Энэхүү тайланд зөвхөн түүвэр судалгаанд хамрагдсан жижиг,
дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдлын талаарх
түүвэр судалгааны үр дүнг нэгтгэн тайлагнасан тул
Монголбанкны албан ёсны байр суурийг илэрхийлээгүй болно.*

ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ТАЛААРХ ТҮҮВЭР
СУДАЛГАА 2012 ОН

Оршил	i
Монгол улс дахь ЖДҮ-ийн хөгжлийн товч хураангуй	iii
Бүлэг 1. Судалгааны зорилго, аргачлал, түүвэрлэлт	1
Бүлэг 2. Ерөнхий мэдээлэл	4
2.1. Аж ахуйн нэгжийн хэлбэр	5
2.2. Аж ахуйн нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр	5
2.3. Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны төрөл	6
2.4. Бараа, үйлчилгээг хаана борлуулдаг эсэх	6
2.5. Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх	7
.....
2.6. Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа	7
2.7. Ажиллагсдын тоо	8
2.8. Борлуулалтын орлого	9
2.9. Зардлын төрөл	9
2.10. Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх	10
Бүлэг 3. ЖДҮ-д үзүүлж буй дэмжлэгүүд	11
3.1. Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хамгийн ихээр дэмждэг байгууллагууд	12
3.2. ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд	13
.....
3.3. Бодлого, үйл ажиллагааны хүрээнд цаашид авбал зохих арга хэмжээнүүд	14
Бүлэг 4. ЖДҮ-ийн хөгжилд нөлөөлөгч хүчин зүйлс	15
4.1. Макро эдийн засгийн орчин	16
4.2. Нийгмийн орчин	18
.....
4.3. Бизнесийн орчин	21
4.3.1 Бизнесийн орчны ерөнхий индекс	22
4.3.2 Санхүүжилтийн орчин	23
4.3.3 Хууль, эрх зүйн зохицуулалтын орчин	26
4.3.4 Зах зээлийн орчин	29
4.3.5 Дэд бүтцийн байдал	30
4.4. Зардлын байдал	33
4.5. Дотоод орчин	35
Бүлэг 5. ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн байдал	38
5.1. Санхүүгийн анхны эх үүсвэр	39
5.2. Өнгөрсөн хугацаанд санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал	53
5.3. ЖДҮ-ийн санхүүжилттэй холбоотой үүсч буй хүндрэл	57
5.4. Санхүүжилт авах хэрэгцээ, зээлийн үндсэн нөхцөл	60
5.5. Дүгнэлт	63
Дүгнэлт	64
Цаашид авах арга хэмжээ.....	67

Хавсралт	Судалгааны үр дүн (нийслэл хот, аймгуудаар)	68
1.1.	Улаанбаатар хот	69
1.2.	Архангай аймаг	74
1.3.	Баянхонгор аймаг	79
1.4.	Баян-Өлгий аймаг	84
1.5.	Булган аймаг	89
1.6.	Говь-Алтай аймаг	94
1.7.	Говь-Сүмбэр аймаг	99
1.8.	Дархан-Уул аймаг	104
1.9.	Дорнод аймаг	109
1.10.	Дорноговь аймаг	114
1.11.	Дундговь аймаг	119
1.12.	Завхан аймаг	124
1.13.	Орхон аймаг	129
1.14.	Өвөрхангай аймаг	134
1.15.	Өмнөговь аймаг	139
1.16.	Сүхбаатар аймаг	144
1.17.	Сэлэнгэ аймаг	149
1.18.	Төв аймаг	154
1.19.	Увс аймаг	159
1.20.	Ховд аймаг	164
1.21.	Хөвсгөл аймаг	169
1.22.	Хэнтий аймаг	174

Жижиг, дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ)-ийг эрчимтэй дэмжиж, бодлогоор хөгжүүлэх нь дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн нэн тэргүүний зорилго болсон хэвээр байна. ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх нь ядуурал, ажилгүйдлийг бууруулахын зэрэгцээ эдийн засгийн өсөлтөнд чухал үүргийг гүйцэтгэдэг. Түүнчлэн ЖДҮ-ийг хөгжүүлснээр орлогын тэгш бус хуваарилалтыг бууруулах, нийгмийн тогтвортой байдалд дэмжлэг үзүүлэх болон хувийн секторын хөгжлийг хангахад онцгой хувь нэмрийг үзүүлдэг.

Монголбанкны Мөнгөний бодлого, судалгааны газар “МЭК” ХХК-тай хамтран Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ-ийн өнөөгийн хөгжил, тулгарч буй саад бэрхшээл болон санхүүжилтийн нөхцөл байдлыг тогтоох зорилготой түүвэр судалгааг анх 2011 онд орон даяар явуулсан. Тус судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ-ийг банкны салбар болон Засгийн газрын зүгээс санхүүжилт олгох, сурталчлах зэргээр багагүй дэмжлэг үзүүлдэг хэдий ч бизнес хийх таатай орчин бүрдээгүй, хөнгөлөлттэй санхүүжилтийн эх үүсвэр хомс, зээлийн нөхцөл хатуу байгаагийн зэрэгцээ төрийн байгууллагын үйлчилгээ муу, ядуурал, ажилгүйдэл их байгаа нь тус салбарын хөгжилд сөрөг нөлөө үзүүлж байна гэсэн дүгнэлт гарч байв.

Энэ удаагийн түүвэр судалгааг 2012 оны 9 дүгээр сард хоёр дахь жилдээ явуулаа. Уг судалгаанд “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийн 5 дугаар зүйлд заасны дагуу ЖДҮ эрхлэгчдийг ангилж, түүвэрчлэн хамруулсан бөгөөд үйл ажиллагаа явуулж байгаа эдийн засгийн салбар, газар зүйн байршил, ажилчдын тоо зэргийг харгалзан үзэж санамсаргүй түүврийн аргаар судалгааны нэгжийг сонгон авлаа.

Энэхүү судалгааны ажлын зорилго нь Улаанбаатар хот болон хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг ЖДҮ эрхлэгчдэд төрөөс болон бусад байгууллагуудын зүгээс үзүүлж буй дэмжлэг, ЖДҮ-ийн хөгжилд учирч буй саад бэрхшээл, тэдний санхүүжилтийн байдал, цаашдын хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлоход оршино.

ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд явуулсан энэхүү судалгаанд хүн амын тал хувь нь оршин суудаг, ААН-ийн дийлэнх нь үйл ажиллагаа явуулдаг Улаанбаатар хотоос 1000, хүн ам ихээр суурьшсан Сэлэнгэ, Орхон болон Дархан-Уул аймгуудаас тус бүр 100, бусад аймгуудаас тус бүр 50 түүврийг сонгож, эдийн засгийн идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 2,200 ЖДҮ эрхлэгчийг хамруулах төлөвлөгөөтэй байснаас 2,285 буюу 3.9 хувиар илүү аж ахуйн нэгж хамрагдлаа. Судалгааны мэдээллийг санал асуулга бөглүүлэх, ярилцлага авах хэлбэрээр бүрдүүлсэн бөгөөд ЖДҮ эрхлэгч, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон аж ахуйн нэгжийн удирдлага (эзэн, гүйцэтгэх захирал, ерөнхий менежер, нягтлан бодогч зэрэг гүйцэтгэх удирдлагын ажилтан)-аас авсан нь судалгааны үр дүн бодитой гарах боломжийг нэмэгдүүлсэн гэж үзэж байна.

Монгол улсын Засгийн газраас ЖДҮ-ийн талаар баримтлах бодлого, үндсэн чиглэлийг тогтоож 2007 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай” хуулийг батлан гаргаж, 2008 онд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг болох Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар, 2009 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх санг байгуулсан бөгөөд 2012 онд УИХ дахь Жижиг дунд үйлдвэрийн хөгжлийн дэд хороог байгуулан ажиллаж байна. Төрөөс ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх, бизнесийн орчинг сайжруулахад анхаарч 2009 оныг “Үйлдвэрлэлийг дэмжих жил”, 2010 оныг “Бизнесийн орчны шинэтгэлийн жил”, 2011 оныг “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих жил”, 2012 оныг “Өрхийн хөгжлийг дэмжих жил” -ээр зарлан, тодорхой бодлого гарган хэрэгжүүлж байна. Энэ жил өрхийн

бичил бизнесийг хөгжүүлэх зорилтын хүрээнд жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд чиглэсэн хөнгөлөлт, чөлөөлөлтүүд болон зээлийн эх үүсвэрийг тодорхой хэмжээгээр бүрдүүлж өгч байна. Тухайлбал, татварын бодлогоор дэмжлэг үзүүлж, ЖДҮ-ийн зориулалттай тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг гааль, нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас 2012 оныг дуустал чөлөөлж байна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, өрхийн бичил бизнесийг татвараас гадна санхүүгийн хувьд дэмжих бодлогын хүрээнд ЖДҮ эрхлэгчдэд олгож байгаа зээлийн дээд хэмжээ 50 сая байсныг 500 сая төгрөг, зээлийн хугацааг 3 жил байсныг 5 жил, хүүг жилийн 12 хувьтай байсныг 7 хувь болгох зэрэг хөнгөлөлтүүдийг бий болгожээ.

Гэвч манай оронд ЖДҮ эрхлэхэд макро эдийн засгийн байдал, нийгэм, хууль эрх зүйн орчин, дэд бүтэц болон санхүүжилттэй холбоотой зарим асуудлууд хүндрэл учруулсан хэвээр байна. Иймд ЖДҮ эрхлэгч иргэд, аж ахуйн нэгжүүдэд ямар хүндрэл, бэрхшээл хамгийн ихээр тулгарч байгааг улсын хэмжээнд, нийслэл хот болон аймаг, үйл ажиллагаа эрхэлж буй эдийн засгийн салбаруудаар нь тогтоож, түүнд нөлөөлж буй шалтгаануудыг илрүүлэхийг зорилоо.

“Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийн 5 дугаар бүлгийн 15.1.4-т жижиг, дунд үйлдвэрийг санхүүгийн талаар дэмжих, тэдгээрийн өөрийн хөрөнгийн хангалттай байдлыг сайжруулах талаар тусгажээ. Уг судалгааны ажлаар ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн өнөөгийн байдал, зээл авахад болон төлөхөд үүсч буй хүндрэл, цаашдын шаардлагатай санхүүжилтийн хүү, хэмжээ болон хугацааг тогтоох зорилт тавин ажиллалаа.

Судалгааны ажил нь үндсэн таван бүлгээс бүрдэх бөгөөд нэгдүгээр бүлэгт судалгааны ажлын зорилго, аргачлал болон түүвэрлэлтийн талаар дэлгэрэнгүй тусгасан. Хоёрдугаар бүлэг буюу Ерөнхий мэдээлэл бүлэгт түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгч иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийг хэлбэр, үйл ажиллагааны төрөл, үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа (*насжилт*), ажиллагсдын тоо, жилийн борлуулалтын орлогын хэмжээ болон зардлын зарцуулалтын байдлаар нь ангилж судаллаа. Гуравдугаар бүлэг буюу ЖДҮ-д үзүүлж буй дэмжлэгүүд бүлэгт ЖДҮ-ийг ямар байгууллага, хэрхэн дэмжиж байгаа талаар дурдсаны зэрэгцээ цаашид авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай арга хэмжээнүүдийг нэгтгэн дүгнэлээ. Дөрөвдүгээр бүлэг буюу ЖДҮ-ийн хөгжилд нөлөөлөгч хүчин зүйлс бүлэгт ЖДҮ-ийн хөгжилд макро эдийн засгийн орчин, нийгмийн орчин, бизнесийн орчин (санхүүжилт, хууль эрх зүй, зохицуулалт, зах зээл, дэд бүтцийн байдал) зэрэг гадаад хүчин зүйлс, болон зардлын төрөл, менежмент зэрэг дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөллийг судалж, хамгийн их саад бэрхшээл болж байгаа хүчин зүйлсийг тодорхойлохыг зорилоо. Тавдугаар бүлэг бүлэг буюу ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн байдал бүлэгт ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн анхны эх үүсвэр, зээлд хамрагдсан байдал, санхүүжилттэй холбоотой үүсч буй хүндрэл, бэрхшээл болон цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ, хүсч буй зээлийн үндсэн нөхцөлийн талаар авч үзлээ. Судалгааны дүнг нийслэл хот, аймаг тус бүрээр нь гаргаж хавсралтанд тусгав.

- 1994 онд Монгол улсын Засгийн газар Дэлхийн Банктай хамтран “Ядуурлыг бууруулах төсөл”-ийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.
- 1996 онд Бичил санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч гол байгууллагуудын нэг Хадгаламж зээлийн хоршоо байгуулагдсан.
- 1997 онд Нэгдсэн Үндэсний байгууллагын Хөгжлийн Хөтөлбөрөөс (НҮБХХ) Монгол улсын төрийн бус 6 байгууллагаар дамжуулан “Микростарт” төслийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.
- 1998 оноос хойш бичил санхүү нь ядуурлыг бууруулах, хөрөнгөтэй болох, орлогоо нэмэгдүүлэх хүчтэй арга хэрэгсэл болон хөгжиж эхэлсэн.
- 1999 онд анхны Банк бус санхүүгийн байгууллага байгуулагдсан.
- 2002 онд анхны “Банк бус санхүүгийн үйл ажиллагаа”-ны тухай хууль батлагдсан.
- 2004 онд Монгол улсад “Бичил зээл ба бизнес” үндэсний чуулган зохион байгуулагдсан.
- 2005 оныг Монгол улсын Засгийн газраас “Бичил санхүүгийн жил” болгон зарласан.
- 2005 онд “ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөрийг” Засгийн газраас баталсан.
- 2005-2006 онуудад ЖДҮ-ийг дэмжих зорилгоор тус бүр 1 тэрбум төгрөгийг улсын төсвөөс гаргасан.
- 2006 онд бичил санхүүгийн үйл ажиллагааг хянан зохицуулах зорилгоор Санхүүгийн зохицуулах хороог байгуулсан.
- 2007 онд “Жижиг дунд үйлдвэр”-ийн тухай хууль батлагдсан.
- 2008 онд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг болох Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар шинээр байгуулагдсан.
- 2009 онд Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмжийг Гааль болон НӨАТ-аас 2012 оныг дуустал чөлөөлөх тухай хуулийг УИХ баталсан.
- 2009 онд “ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг Засгийн газар шинэчлэн баталсан.
- 2009 онд “ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх сан”-г байгуулсан.
- 2009 онд “Орон нутагт үйлдвэрлэл хөгжүүлэх чиглэл”-ийг Засгийн газраас баталсан.
- 2009 онд “Монгол улсыг үйлдвэржүүлэх хөтөлбөр”-ийг Засгийн газраас баталсан.
- Санхүүжилтийн эх үүсвэрийг хөрөнгийн зах зээлээр дамжуулан бий болгох нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх, хөрөнгө оруулалтын сан байгуулахаар Монголын Хөрөнгийн Биржтэй хамтарч ажиллахаар болсон.

- Засгийн газраас ЖДҮ-ийг дэмжих инкубатор төвүүдийг нийслэл хот болон аймгуудад байгуулж эхэлсэн.
- 2009-2010 онуудад ЖДҮ-ийг дэмжих зориулалтаар 60.8 тэрбум төгрөгийг улсын төсвөөс хуваарилж зээлдүүлсэн.
- 2010 онд ЖДҮ-үүдэд зориулж олгох 25 сая ам.долларын зээлд АНУ-ын “Олон улсын хамтын ажиллагааны хөгжлийн зээлийн хөтөлбөр” –өөс баталгаа гаргасан.
- 2010 оны байдлаар нийт ААН-үүдийн 90 орчим хувийг ЖДҮ эзэлж, 300 мянга орчим хүн ажиллаж байна.
- 2010 онд Европын комиссоос манай улсын жижиг дунд үйлдвэрийн салбарын хөгжлийг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхээр 4 сая еврогийн буцалтгүй тусламжийг олгохоор болсон.
- 2010 онд Монгол улсын ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх үүднээс Япон улсын Засгийн газраас 75 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг 2 үе шаттайгаар хийхээр боллоо.
- 2011 оны 1 дүгээр улирлын эцсийн байдлаар ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар арилжааны банкуудаас 48 мянга гаруй зээлдэгчдийг санхүүжүүлж, зээлийн өрийн үлдэгдлийн дүн нь 690 тэрбум (нийт зээлийн өрийн үлдэгдлийн 19%) төгрөг болж 2010 оны эцсээс 65 тэрбум төгрөгөөр буюу 9 хувиар өссөн байна.
- 2012 оныг “Сум хөгжүүлэх сан”-г байгуулсан.
- 2012 оныг “Өрхийн бизнесийг дэмжих жил” болгон зарласан.
- 2012 онд УИХ-д “Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн хөгжлийн дэд хороо” байгуулагдан ажиллаж байна.
- Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг гааль, нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас 2012 оныг дуустал чөлөөлсөн.
- Газар, тариалан, ойн аж ахуйн зориулалттай тоног төхөөрөмжийг гааль, нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас, тэдгээрийг дотоодод борлуулсан бол нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас 2016 оныг дуустал чөлөөлсөн.
- Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлээс олсон орлогод ногдуулах албан татварыг 50 хувиар хөнгөлсөн.
- Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд олгож байгаа зээлийн дээд хэмжээ 50 сая байсныг 500 сая төгрөг, зээлийн хугацааг 3 жил байсныг 5 жил, хүүг жилийн 12 хувьтай байсныг 7 хувь болгох зэрэг санхүүгийн хөнгөлөлтүүдийг бий болголоо.

1. СУДАЛГААНЫ ЗОРИЛГО, АРГАЧЛАЛ, ТҮҮВЭРЛЭЛТ

Зорилго

Энэхүү судалгааны үндсэн зорилго нь Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй жижиг дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ)-ийн хөгжил, үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал, санхүүжилт, тулгарч буй саад бэрхшээлийг тодорхойлж, бодлогын шийдвэр гаргалтанд ашиглах, үнэн зөв мэдээллээр хангахад оршино.

Санал асуулга авах зорилгот бүлэг нь ЖДҮ эрхлэгч аж ахуйн нэгжийн эзэн/гүйцэтгэх удирдлага (захирал, гүйцэтгэх, ерөнхий менежер, нягтлан гэх мэт) ба хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч нар байв.

Аргачлал

Судалгааны мэдээллийн санг санал асуулга явуулах замаар цуглуулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ-ийн эзэн, гүйцэтгэх удирдлага, холбогдох албан тушаалтнаас¹ ярилцлагын аргаар мэдээлэл авсан болно.

Судалгааны санал асуулгыг бусад орнуудын хийсэн ижил төстэй судалгааны санал асуулгууд дээр үндэслэн боловсруулав.

Түүвэрлэлт

Судалгааны түүвэрлэлтийн нэгжийг сонгохдоо ААН-үүдийн байршил, ажиллагсдын тоо болон үйл ажиллагааны чиглэлийг харгалзан үзэж, эх олонлогийг төлөөлөхүйц түүврийг санамсаргүйгээр сонголоо. Оновчтой түүврийн хэмжээг тодорхойлохдоо түүврийн харьцаа ба дунджийн хувьд 95%-ийн итгэх интервалд (хамгийн багадаа 5%-ийн ач холбогдлын түвшинд) статистикийн хувьд найдвартай байх, хамгийн бага хангалттай хэмжээний түүврийг үүсгэхээр сонголоо².

Түүврийн эх олонлогт 2011 оны эцсийн байдлаар Үндэсний Статистикийн Хороо (ҮСХ)-ны Бизнес регистрийн санд³ бүртгэлтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 48,086 аж ахуйн нэгжүүдийг хамрууллаа.

¹ ААН-ийн үйл ажиллагаа, санхүүжилтийн талаар мэдээлэл өгөх бүрэн боломжтой удирдах албан тушаалтнууд.

² $n = \frac{z^2 s^2 N}{\Delta^2 N + z^2 s^2}$; n-хамгийн бага түүврийн хэмжээ, z- итгэх интервалд харгалзах критик утга (95%-ийн итгэх түвшинд 1.96-тай тэнцүү байна), s- стандарт хазайлт, N- эх олонлогийн хэмжээ Δ- үнэлгээний нарийвчлал.

³ ҮСХ, Статистикийн мэдээ, 2010 он 12 сар.

Статистик тооцооллоос оновчтой түүврийн хэмжээг Улаанбаатар хотоос 1000, Дархан-Уул, Сэлэнгэ, Орхон аймгуудаас тус бүр 100, бусад аймгуудаас тус бүр 50 буюу нийт 2200 байхаар төлөвлөв. Санал асуулгын хариулалтын чанараас хамааран зарим газраас илүү эсвэл дутуу тооны санал асуулга авах магадлалтай байсан бөгөөд нийт дүнгээр төлөвлөсөн хэмжээнээс 3.9%-иар илүү буюу 2,285 түүвэр сонгов.

Санал асуулгад оролцогчдыг аймаг, нийслэлээр авч үзвэл нийт оролцогчдын 46.7%-ийг Улаанбаатар хотын, 53.3%-ийг орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчид эзэлж байгаа бөгөөд хувийн жинг харвал Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудад 4.1-4.5 хувь, бусад аймгуудад 2.2-2.7 хувийн хооронд жигд тархалттайгаар хамрагдав /Хүснэгт 1.1/.

Харин идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 48,086 ААН-үүдийн 4.8% нь судалгаанд хамрагдсан бөгөөд Улаанбаатар хотын 3.5%, Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ аймгуудад 5.8-7.0%, Говьсүмбэр аймгийн 28.1%, бусад аймгуудад 4.3-10.3% нь хамрагдсан байна.

Хүснэгт 1.1 Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо

Аймаг, нийслэлээр	Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН		Судалгаанд хамрагдсан ААН			
	Тоо	Хувийн жин	Төлөвлөсөн	Авсан	Хувийн жин	Нийт ААН-д эзлэх хувь
Баян-Өлгий	906	1.9	50	50	2.2	5.5
Говь-Алтай	501	1.0	50	50	2.2	10.0
Завхан	765	1.6	50	50	2.2	6.5
Увс	866	1.8	50	57	2.5	6.6
Ховд	1082	2.3	50	46	2.0	4.3
Архангай	636	1.3	50	50	2.2	7.9
Баянхонгор	666	1.4	50	50	2.2	7.5
Булган	655	1.4	50	52	2.3	7.9
Орхон	1752	3.6	100	101	4.4	5.8
Өвөрхангай	735	1.5	50	56	2.5	7.6
Хөвсгөл	742	1.5	50	59	2.6	8.0
Говьсүмбэр	178	0.4	50	50	2.2	28.1
Дархан	1447	3.0	100	102	4.5	7.0
Дорноговь	633	1.3	50	50	2.2	7.9
Дундговь	487	1.0	50	50	2.2	10.3
Өмнөговь	745	1.5	50	50	2.2	6.7
Сэлэнгэ	1456	3.0	100	93	4.1	6.4
Төв	1005	2.1	50	55	2.4	5.5
Дорнод	779	1.6	50	50	2.2	6.4
Сүхбаатар	491	1.0	50	50	2.2	10.2
Хэнтий	693	1.4	50	51	2.2	7.4
Улаанбаатар	30866	64.2	1000	1068	46.7	3.5
Нийт	48086	100.0	2200	2285	100.0	4.8

Эх үүсвэр: ҮСХ, 2011, Монголбанк ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй ААН-үүдийн 86% нь 1-9 ажиллагсадтай, 11.5% нь 10-49 ажиллагсадтай, 2.5% нь 50-иас дээш тооны ажиллагсадтай байна /Хүснэгт 1.2/. Өмнөх жилтэй харьцуулахад ААН-үүдийн ажилчдын тооны хувьд бараг өөрчлөгдөөгүй байна.

Хүснэгт 1.2 Бүртгэлтэй ААН-ийн тоо, ажиллагсдын тооны бүлгээр

Ажиллагсдын тооны бүлэг	ААН-ийн тоо	Хувийн жин
1-9	57,957	86.0%
10-49	7,765	11.5%
50-аас дээш	1,687	2.5%
Нийт	40,921	100.0%

Эх үүсвэр: УЦХ, 2011 он

Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй ААН-үүдийн 36% нь үйлчилгээний салбарт, 34% нь худалдааны салбарт, 10% нь үйлдвэрлэлийн салбарт, үлдсэн 20% нь бусад салбарт үйл ажиллагаагаа явуулж байна /Хүснэгт 1.3/. Өмнөх жилтэй харьцуулахад үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг ААН-ийн хувийн жин нэмэгдэж, худалдааны салбарынх буурчээ.

Хүснэгт 1.3 Бүртгэлтэй ААН-ийн тоо

Аймаг, эдийн засгийн салбараар

	Үйлчилгээ	Худалдаа	Үйлдвэрлэл	ХАА	Барилга	Зочид буудал нийтийн хоол	Тээвэр	Нийт
Архангай	45%	24%	14%	9%	3%	4%	2%	1.3%
Баян-Өлгий	42%	25%	11%	13%	4%	3%	2%	1.9%
Баянхонгор	57%	15%	11%	9%	4%	2%	2%	1.4%
Булган	43%	23%	8%	17%	2%	%	2%	1.4%
Говь-Алтай	52%	23%	9%	9%	3%	3%	1%	1.2%
Дорноговь	54%	23%	6%	3%	3%	8%	3%	1.3%
Дорнод	42%	31%	8%	8%	4%	6%	2%	1.6%
Дундговь	50%	28%	10%	4%	1%	4%	2%	1.0%
Завхан	50%	15%	14%	13%	4%	3%	2%	1.6%
Өвөрхангай	45%	22%	16%	8%	3%	3%	3%	1.6%
Өмнөговь	4%	31%	12%	5%	2%	5%	6%	1.6%
Сүхбаатар	50%	32%	5%	4%	2%	5%	2%	1.0%
Сэлэнгэ	27%	27%	8%	31%	1%	4%	2%	3.4%
Төв	38%	13%	8%	32%	3%	3%	3%	2.1%
Увс	34%	33%	12%	15%	3%	2%	1%	1.8%
Ховд	31%	36%	14%	9%	3%	4%	3%	2.4%
Хөвсгөл	44%	19%	15%	9%	6%	2%	5%	1.6%
Хэнтий	0%	37%	8%	6%	2%	5%	1%	1.4%
Дархан-Уул	30%	35%	11%	9%	5%	8%	2%	3.1%
Орхон	38%	36%	10%	3%	5%	7%	1%	3.7%
Говьсүмбэр	54%	24%	9%	3%	3%	4%	3%	0.4%
Улаанбаатар	34%	38%	10%	2%	7%	4%	5%	63.1%
Нийт	36%	34%	10%	6%	4%	4%	4%	100%

Эх үүсвэр: Үндэсний Статистикийн Хороо, 2012 оны 3-р улирал

ААН-үүдийн үйл ажиллагааны чиглэлийг хот, аймгуудаар ангилан харвал үйлчилгээний салбар Баянхонгор, Дорноговь, Говьсүмбэр аймгуудад, худалдааны салбар Улаанбаатар, Орхон, Хэнтий, Ховд аймгуудад, үйлдвэрлэлийн салбар Өвөрхангай, Хөвсгөл, Завхан, Ховд аймгуудад, ХАА-н салбар Төв, Сэлэнгэ аймгуудад тус тус түлхүү хөгжсөн гэж хэлж болохоор байна /Хүснэгт 1.3/.

Харин судалгаанд оролцсон ААН-үүдийг үйл ажиллагаа эрхэлж буй чиглэлээр нь харвал 32% нь худалдааны салбарт, 26% нь үйлдвэрлэл, 24% нь үйлчилгээ, үлдсэн 18% нь бусад салбарт үйл

ажиллагаагаа явуулж байна. Ажиллагсдын тооны бүлгээр ангилбал 65% нь 1-9 (Бичил), 26% нь 10-49 (Жижиг), 4% нь 50-199 (Дунд) ажиллагсадтай байна /Хүснэгт 1.4/.

Хүснэгт 1.4 Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо

ЭЗ-ийн салбар, ажиллагсдын тоогоор

	Бичил (1-9)	Жижиг (10-49)	Дунд (50-199)	Нийт
Худалдаа	37%	22%	25%	32%
Үйлдвэрлэл	26%	27%	26%	26%
Үйлчилгээ	25%	24%	20%	24%
Барилга	2%	12%	14%	6%
ХАА	5%	6%	7%	6%
Зочид буудал, нийтийн хоол	2%	4%	3%	3%
Тээвэр	3%	5%	5%	3%
Нийт	65%	26%	4%	100%

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Өмнөх жилийн судалгаатай харьцуулахад үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхэлдэг ААН-үүдээс илүү хувьтай оролцсон бол зочид буудал, нийтийн хоолны салбараас оролцсон ААН-ын тоо буурсан байна.

2. ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Аж ахуйн нэгжийн хамрагдсан байдал: Санал асуулгад нийт 2285 ЖДҮ эрхлэгчид хамрагдсан бөгөөд үүний 46.7% нь Улаанбаатар хотоос, 53.3% нь орон нутгаас оролцов.

Аж ахуйн нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр, үйл ажиллагааны чиглэл: Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хувийг худалдааны салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй дотоодын хөрөнгө оруулалттай ХХК-иуд эзэлж байна. ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны чиглэл өмнөх судалгааны дүнтэй харьцуулахад ижил хандлагатай байна.

Аж ахуйн нэгжүүдийн төрөл: Судалгаанд оролцогчдын ихэнх нь 1-5 жил үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа бөгөөд 1-9 хүртэлх тооны ажиллагсадтай, жилийн 10-50 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна. Энэ жилийн хувьд өмнөх судалгаанаас харьцангуй өндөр борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгчид хамрагдлаа.

Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх: ЖДҮ эрхлэгчид ихэвчлэн Улаанбаатар хотоос түүхий эд, материалаа авч, үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг байна.

Зардлын төрөл: ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны нийт зардал түүхий эдийн зардал хамгийн өндөр хувийг, харилцаа холбооны зардал хамгийн бага хувийг эзэлж байгаа нь өмнөх судалгаатай адилхан дүнтэй байна.

Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх: Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн 60 орчим хувь нь тайлан тэнцэл гаргадаг байна. Өмнөх судалгаатай харьцуулахад тайлан тэнцэл гаргадаг ЖДҮ эрхлэгчдийн хувь 10 орчим нэгжээр буурсан байна.

БҮЛГИЙН АГУУЛГА:

- Аж ахуйн нэгжийн хэлбэр
- Аж ахуйн нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр
- Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны төрөл
- Бараа, үйлчилгээг хаана борлуулдаг эсэх
- Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх
- Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа
- Ажиллагсдын тоо
- Борлуулалтын орлого
- Зардлын төрөл
- Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх

2. Ерөнхий мэдээлэл

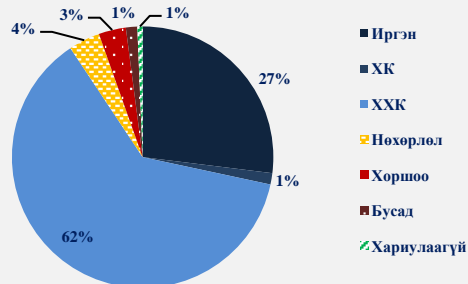
Энэхүү бүлэгт санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн талаарх ерөнхий мэдээллийг харуулав.

2.1. Аж ахуйн нэгжийн хэлбэр

Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 62%-ийг Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани (ХХК)-иуд, 27% -ийг иргэд эзэлж байна. Хувьцаат компани (ХК), нөхөрлөл, хоршоо болон бусад хэлбэрийн ААН-үүд нийлээд нийт оролцогчдын 11%-ийг эзэлж байна.

Зураг 2.1 ААН-ийн хэлбэр

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

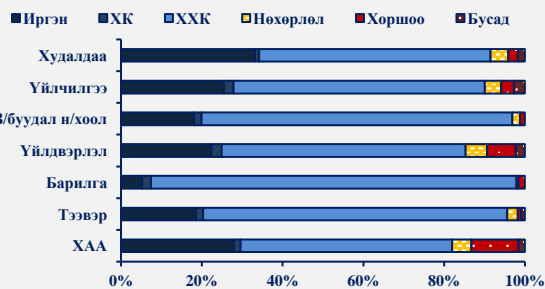

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

ААН-ийн хэлбэрийг үйл ажиллагаа явуулж буй эдийн засгийн салбараар ангилж үзвэл барилга, зочид буудал, нийтийн хоол, тээврийн салбараас ХХК-иуд голлон оролцсон бол худалдаа, үйлчилгээ, ХАА-ын салбараас иргэд голлон оролцсон байна.

Зураг 2.2 ААН-ийн хэлбэр, салбараар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

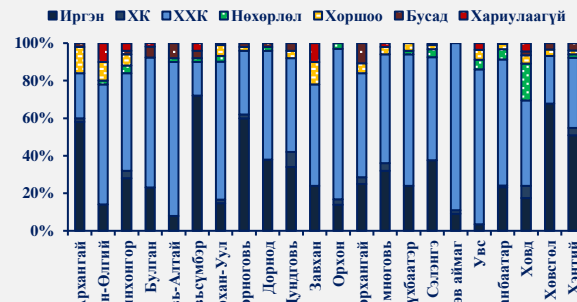

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймгуудаар авч үзвэл Төв, Говь-Алтай, Увс, Орхон аймгуудад ХХК-ууд хамгийн их буюу 80-аас дээш хувиар хамрагдсан бол Говьсүмбэр, Хөвсгөл, Дорноговь аймгуудад иргэд хамгийн их буюу 60-аас дээш хувьтай байна.

Зураг 2.3 ААН-ийн хэлбэр, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

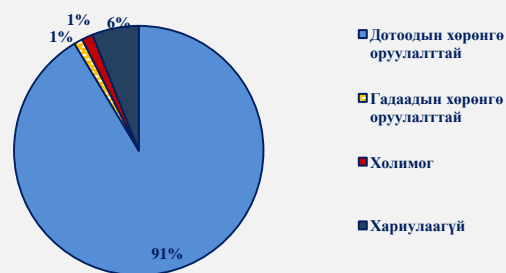
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.2. Аж ахуйн нэгжийн өмчлөлийн хэлбэр

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийг өмчлөлийн хэлбэрээр нь авч үзвэл дийлэнх хэсэг нь буюу 91% нь дотоодын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд байна. Гадаадын хөрөнгө оруулалттай болон холимог өмчлөлтэй ЖДҮ эрхлэгчид тус бүр 1%-ийг эзэлж байна.

Зураг 2.4 ААН-ийн өмчлөлийн хэлбэр

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

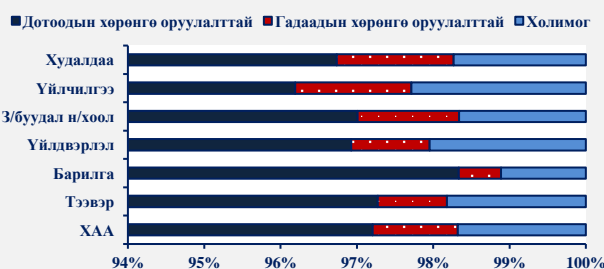

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Салбаруудаар харвал барилга, тээвэр болон ХАА-н салбарт дотоодын хөрөнгө оруулалттай ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их хувьтай байгаа бол үйлчилгээ, үйлдвэрлэлийн салбарт холимог өмчлөлтэй ААН-үүд, худалдаа, үйлчилгээ, зочид буудал, нийтийн хоолны салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд харьцангуй олон оролцсон байна.

Зураг 2.5 ААН-ийн өмчлөлийн хэлбэр, салбараар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

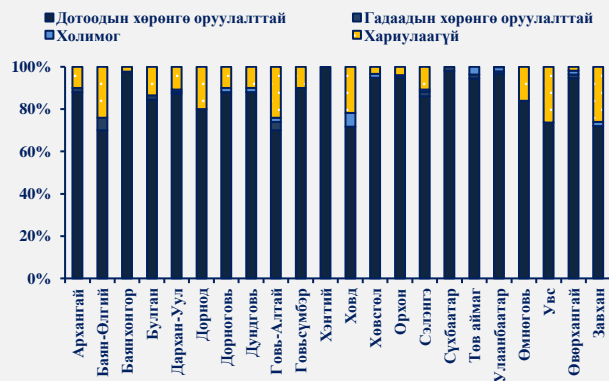

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Улаанбаатар хот болон нийт аймгуудын хувьд гадаадын хөрөнгө оруулалттай болон холимог өмчлөлтэй ААН-үүд тус бүр 7%-иас хэтрэхгүй байна. Гадаадын хөрөнгө оруулалттай ААН-үүд Баян-Өлгий аймгаас, холимог өмчлөлтэй ААН-үүд Ховд аймгаас харьцангуй их хувьтай оролцдоо.

Зураг 2.6 ААН-ийн өмчлөлийн хэлбэр, аймгуудаар

(ЖДУ-ийн хариулсан хувиар)

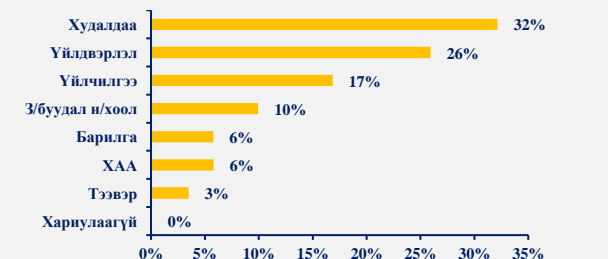
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.3. Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны төрөл

Санал асуулгад оролцогчид голчлон худалдаа, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулж байна. Харин хамгийн бага хувь нь тээврийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид байна. Салбаруудыг задалж харвал худалдааны салбар дотроос жижиглэнгийн худалдаа, үйлдвэрлэлийн салбараас хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбараас засвар үйлчилгээг ЖДҮ эрхлэгчид голчлон эрхэлдэг байна.

Зураг 2.7 ААН-ийн үйл ажиллагааны төрөл

(ЖДУ-ийн хариулсан хувиар)

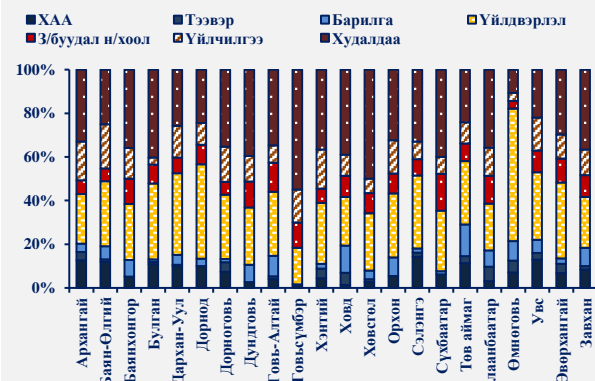
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны төрлийн хувийн жинг аймгуудаар харвал худалдааны чиглэлээр Говьсүмбэр, Хөвсгөл аймгуудад, үйлдвэрлэлийн чиглэлээр Өмнөговь, Дорнод аймгуудад, үйлчилгээний чиглэлээр Баян-Өлгий, Архангай аймгуудад, зочид буудал, нийтийн хоолны чиглэлээр Сүхбаатар аймаг, Улаанбаатар хотод, барилга угсралтын чиглэлээр Төв, Ховд аймгуудад, ХАА-н чиглэлээр Сэлэнгэ, Увс аймгуудад, тээврийн чиглэлээр Улаанбаатар хот, Ховд аймагт бусдаасаа

илүү түлхүү ЖДҮ хөгжсөн гэж хэлж болохоор байна.

Зураг 2.8 ААН-ийн үйл ажиллагааны төрөл, аймгуудаар

(ЖДУ-ийн хариулсан хувиар)

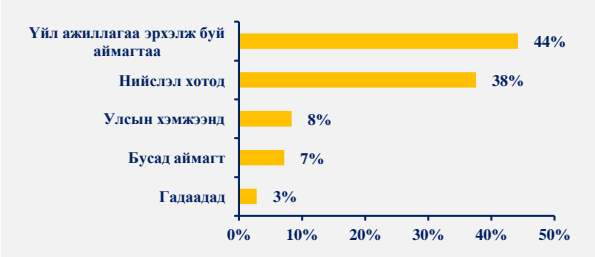
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.4. Бараа, үйлчилгээг хаана борлуулдаг эсэх

Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид ихэвчлэн үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа болон нийслэл хотод бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг байна.

Зураг 2.9 Бараа, үйлчилгээгээ хаана борлуулдаг эсэх

(ЖДУ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

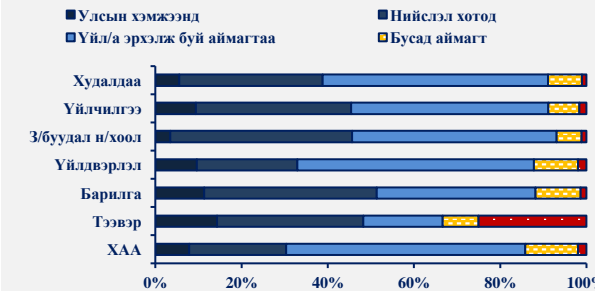

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Үйл ажиллагааны салбаруудаар харвал ХАА болон худалдааны салбарын ЖДҮ эрхлэгчид үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа, зочид буудал, нийтийн хоол, барилгын салбарынхан нийслэл хотод бүтээгдэхүүнээ голлон борлуулдаг байна. Харин тээврийн салбарт гадаадад борлуулдаг гэсэн хариулт бусад салбаруудаас илүү байна.

Зураг 2.10 Бараа, үйлчилгээгээ хаана борлуулдаг эсэх, салбараар

(ЖДУ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

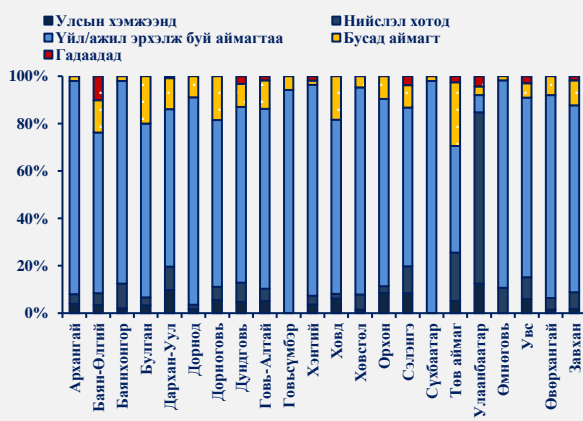

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Улаанбаатар хот болон Төв аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь нийслэл хотод бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг бол бусад аймгуудын хувьд 68% - 98.0% нь үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа борлуулдаг байна. Харин гадаадад бараа, үйлчилгээгээ экспортолдог ЖДҮ эрхлэгчид Баян-Өлгий аймагт илүү хувьтай байна. Улсын хэмжээнд бараа, үйлчилгээгээ борлуулдаг ЖДҮ эрхлэгчид Дархан-Уул аймагт бусдаас илүү хувьтай байна.

Зураг 2.11 Бараа, үйлчилгээгээ хаана борлуулдаг эсэх, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

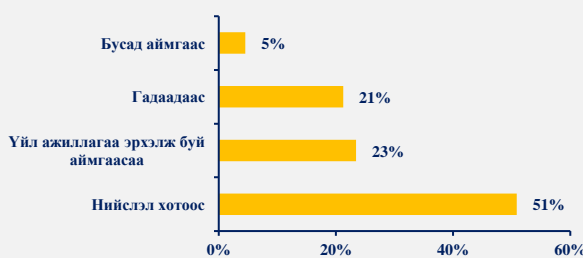
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.5. Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн бараг тал хувь нь нийслэл хотоос түүхий эд, материалаа авдаг байна. Үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймгаасаа болон гадаадаас түүхий эд, материалаа авдаг ЖДҮ эрхлэгчид тус бүр 20 орчим хувьтай байна.

Зураг 2.12 Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

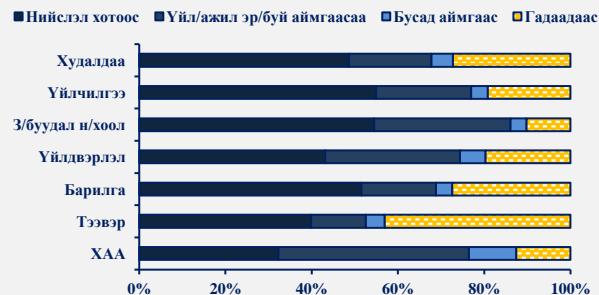

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Үйлчилгээ, зочид буудал, нийтийн хоолны салбарын ЖДҮ эрхлэгчид ихэвчлэн нийслэл хотоос түүхий эд, материалаа авдаг бол ХАА-н салбарынхан үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймгаасаа, тээврийн салбар гадаадаас голлон түүхий эд, материалаа авч байна. Барилга болон худалдааны салбарын ЖДҮ эрхлэгчид нийслэл хот болон гадаадаас түүхий эд материалаа түлхүү авдаг байна.

Зураг 2.13 Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх, салбараар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

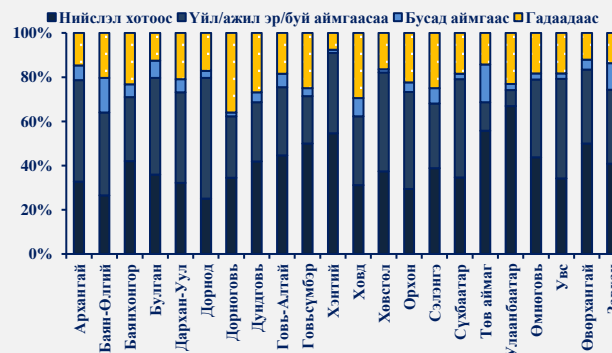

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймгуудаар авч үзвэл Улаанбаатар хоттой ойрхон Төв, Хэнтий, Өвөрхангай зэрэг аймгууд нийслэл хотоос, Дорнод аймгийнх үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймгаасаа ихэвчлэн түүхий эд, материалаа авдаг байна. Харин гадаадаас импортолдог ЖДҮ эрхлэгчид хилтэй ойр орших Дорноговь, Ховд аймгуудад харьцангуй илүү хувьтай байна.

Зураг 2.14 Түүхий эд, материалаа хаанаас авдаг эсэх, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар, давхардсан тоогоор)

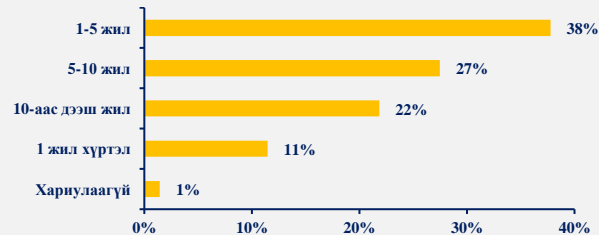
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.6. Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа

ЖДҮ эрхлэгчдийг үйл ажиллагаа явуулж буй хугацаагаар нь авч үзвэл 38% нь 1-5 жил, 27% нь 5-10 жил, 22% нь 10-аас дээш жил, 11% нь 1 жил хүртэл үйл ажиллагаагаа эрхэлж байна.

Зураг 2.15 ААН-ийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

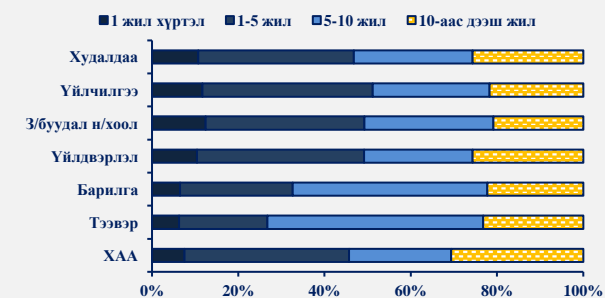

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацааны хувьд 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа явуулж байгаа ЖДҮ эрхлэгчид ХАА-н салбарт хамгийн их байгаа бол 5-10 жил нь барилгын салбарт, 1-5 жил нь үйлчилгээний салбарт, 1 жил хүртэлх нь зочид буудал, нийтийн хоолны салбарт тус тус хамгийн их хувьтай байна.

Зураг 2.16 ААН-ийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

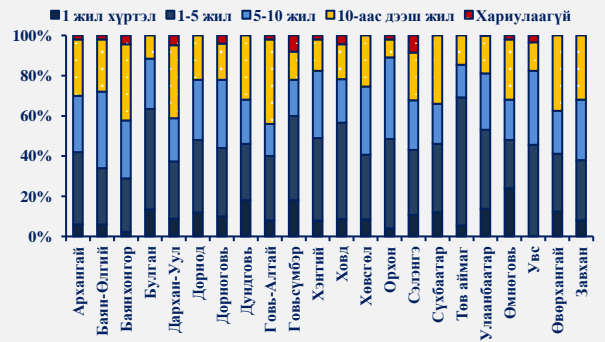

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Говь-Алтай, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгуудад 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их байгаа бол Орхон, Баян-Өлгий аймгуудад 5-10 жил, Төв, Булган, Ховд, Увс аймгуудад 1-5 жил, Өмнөговь, Дундговь, Говьсүмбэр аймгуудад 1 жил хүртэл үйл ажиллагаа явуулж байгаа ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их байна.

Зураг 2.17 ААН-ийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй хугацаа, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

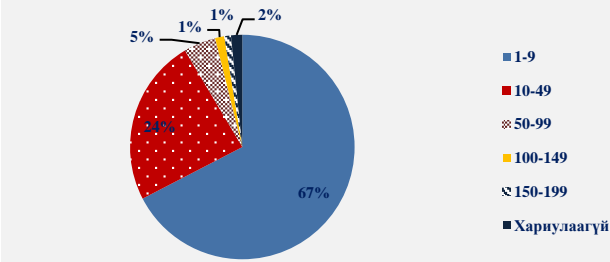
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.7. Ажиллагсдын тоо

Судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь буюу 67% нь 1-9 хүртэлх тооны ажиллагсадтай байна. Дөрөвний нэг хэсэг нь 10-49 хүртэлх тооны ажиллагсадтай бол 50-аас дээш тооны ажиллагсадтай ЖДҮ эрхлэгчид нийт оролцогчдын 9%-ийг эзэлж байна.

Зураг 2.18 ААН-ийн ажиллагсдын тоо

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

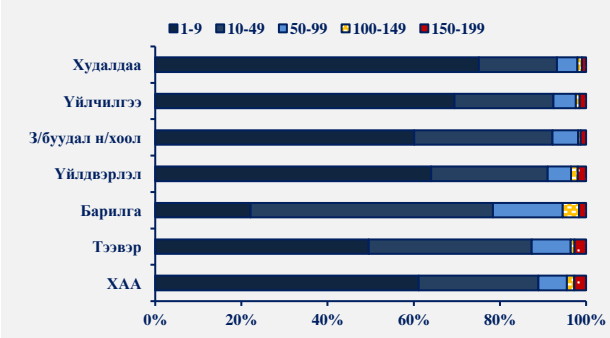

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Ажиллагсдын тооны ангиллыг үйл ажиллагаа явуулж буй салбаруудаар харвал худалдааны салбарт 1-9 хүртэлх ажиллагсадтай бичил бизнес эрхлэгчид хамгийн их байгаа бол барилгын салбарын ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх хувь нь 10-49 хүртэлх тооны ажиллагсадтай байна.

Зураг 2.19 ААН-ийн ажиллагсдын тоо, салбараар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

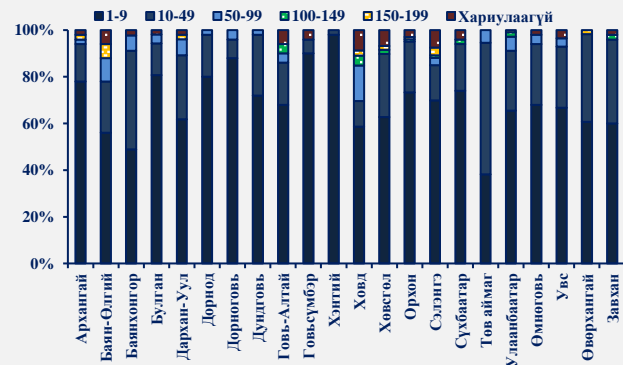

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймгуудаар авч үзвэл Хэнтий, Говьсүмбэр аймгуудад 1-9 хүртэлх тооны ажиллагсадтай ЖДҮ хамгийн олон буюу 90-ээс дээш хувьтай байна. Харин 10-49 хүртэлх тооны ажиллагсадтай ЖДҮ Төв аймагт хамгийн олон байна. 100-199 хүртэлх ажиллагсадтай ЖДҮ Говь-алтай аймагт, 150-199 хүртэлх ажиллагсадтай ЖДҮ Баян-Өлгий аймагт бусдаас илүү оролцжээ.

Зураг 2.20 ААН-ийн ажиллагсдын тоо, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Шигтгээ 2.1. Европын Холбооны ЖДҮ эрхлэгчдийн ерөнхий мэдээлэл

Европын холбооны санхүүгийн бус бизнесийн салбарт 2010 оны байдлаар нийт 20.8 сая аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаагаа эрхэлж байсан бөгөөд эдгээр аж ахуйн нэгжээс 92.1% нь бичил, 6.6% нь жижиг, 1.1% нь дунд, 0.2% нь том аж ахуйн нэгжүүд байв.

ААН ангилал:	Ажиллагсдын тоо
Бичил аж ахуйн нэгж	<10
Жижиг аж ахуйн нэгж	10-50
Дунд аж ахуйн нэгж	50-250
Том аж ахуйн нэгж	250<

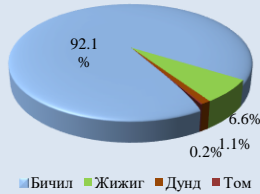
- Санхүүгийн бус бизнесийн салбарын нийт ажиллагсдын 67% нь жижиг дунд үйлдвэрт ажил эрхэлдэг. Үүнээс 30% нь бичил, 20% нь жижиг, 17% нь дунд аж ахуйн нэгжид ажил эрхэлдэг.
- Нийт аж ахуйн нэгжүүд дунджаар 6 ажиллагсадтай байдаг бол жижиг дунд үйлдвэрүүд дунджаар 4 ажиллагсадтай.
- Нийт аж ахуйн нэгжүүдийн тал хувь нь ажилтангүй, өөрсдөө үйл ажиллагаагаа явуулдаг.
- ЖДҮ-т ажил эрхэлдэг ажилчин жилдээ дунджаар 33 000 еврогийн нэмүү өртөг бий болгодог бол том ААН-ийн ажилчин жилдээ 57 000 еврогийн нэмүү өртөг бий болгодог. ЖДҮ-үүд ихэвчлэн бага бүтээмжтэй салбарт үйл ажиллагаагаа явуулдаг тул ЖДҮ-ийн ажилчдын бүтээмж нь том ААН-ийн ажиллагсдынхаас бага байдаг.

	Бичил	Жижиг	Дунд	Том	Нийт
ААН тоо, мянгаар	19,200	1,380	220	40	20,840
Хөдөлмөр эрхлэлт, мянгаар	38,910	26,610	21,950	43,260	130,720
Нэг ААН-д ногдох ажиллагсдын тоо	2	19	100	1,005	6
Нэг ААН-ийн жилийн эргэлт, мянган евро	239	3,388	22,263	248,275	1,191
Нэг ажилчны жилийн нэмүү өртөг, мянган евро	33	43	49	57	46

ААН ажиллагсдын хувь

ААН эзлэх хувь, ангиллаар

мянган евро

Нэг ажилчны нэмүү өртөг

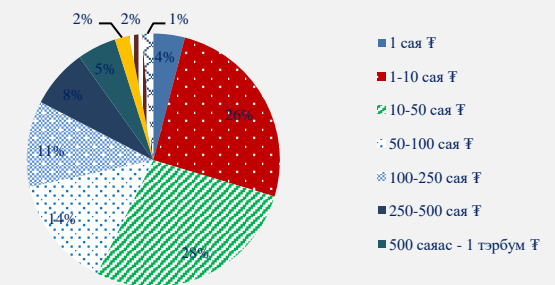
Эх үүсвэр: Annual Report on EU SME 2010/2011

2.8. Борлуулалтын орлого

Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тал хувь нь жилд 50 сая хүртэлх төгрөгний борлуулалтын орлоготой байна. Үүнээс 1-10 сая болон 10-50 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгч бараг ижил хувьтай байна. 50-100 сая болон 100-250 сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгч нийт оролцогсдын дөрөвний нэгтэй тэнцүү байгаа бол 250 сая төгрөгөөс дээш орлоготой нь 16%-ийг эзэлж байна.

Зураг 2.21 Жилийн борлуулалтын орлого

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

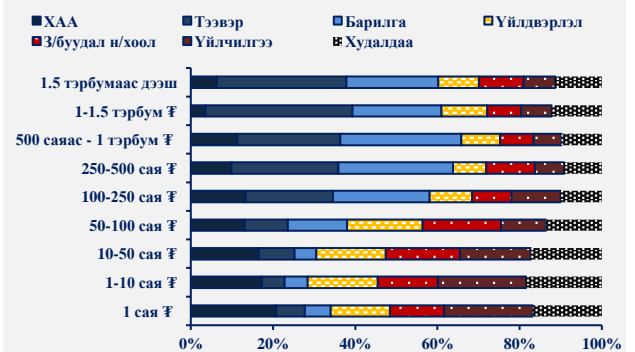

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Салбаруудын хувьд хамгийн өндөр борлуулалтын орлоготой нь барилгын болон тээврийн салбарын ЖДҮ эрхлэгчид буюу ихэнх нь жилд 100 саяас дээш төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна. Дараа нь зочид буудал, нийтийн хоол болон үйлдвэрлэлийн салбарт 100 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгчид ихэнх хувийг эзэлж байна. Бусад салбаруудын хувьд дийлэнх нь жилд 1-50 сая хүртэлх төгрөгийн борлуулалтын орлоготой байна.

Зураг 2.22 Жилийн борлуулалтын орлого

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

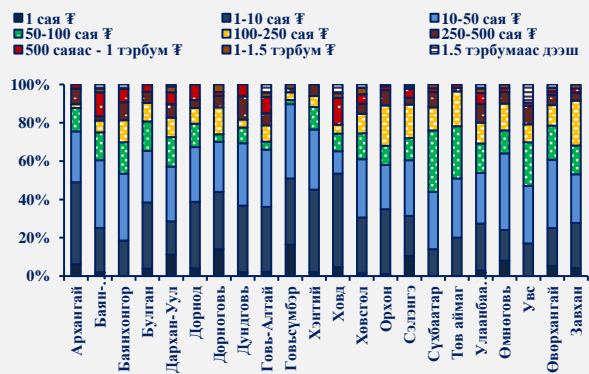

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Ховд, Архангай, Хэнтий аймгуудад 50 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их байна. Харин 50-100 сая төгрөгийн орлоготой нь Сүхбаатар, Төв аймгуудад хамгийн их байгаа бол 100 саяас дээш төгрөгийн орлоготой нь Завхан, Орхон аймгуудад бусдаас илүү хувьтай байна.

Зураг 2.23 Жилийн борлуулалтын орлого, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.9. Зардлын төрөл

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд түүхий эдийн зардал хамгийн өндөр хувийг, харилцаа холбооны зардал хамгийн бага хувийг эзэлж байна.

Зураг 2.24 Үйл ажиллагааны орлогын хэдэн хувийг дараах зардлуудад зарцуулдаг эсэх

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Үйл ажиллагааны салбаруудаар ангилж үзвэл түүхий эдийн зардал худалдааны салбарт⁴, цалингийн болон түрээсийн зардал үйлчилгээний салбарт, зээлийн

Зураг 2.25 Зардлын төрөл, салбараар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

	Худалдаа	Үйлчилгээ	Үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хөөл	Барилга	Хөдөө аж ахуй	Тээвэр
Түүхий эд	42.5	31.4	33.4	38.8	39.3	25.4
Цалин	15.8	4.2	22.0	18.6	23.2	17.6
Бусад	21.8	15.4	9.9	15.8	31.8	35.1
Хуримтлал	16.4	1.3	12.8	11.0	10.6	20.3
Ажлын байрны түрээс	13.1	15.2	13.1	10.7	7.5	7.6
Тоног төхөөрөмж, технологи	8.9	10.9	8.1	10.4	13.2	22.2
Зээлийн хүү	10.8	12.1	1.6	9.3	7.8	13.9
Тээвэр	11.9	10.0	7.1	8.3	10.1	20.8
Татвар	8.9	8.7	8.9	8.8	1.6	10.5
Эрчим хүч	6.1	7.4	6.6	6.4	6.2	9.6
Хураамж, шимтгэл, төлбөр	6.3	6.6	6.2	4.9	6.1	9.8
Дулаан, ус	5.5	6.9	6.2	4.8	3.9	7.3
Харилцаа холбоо	5.5	5.5	4.1	3.8	3.9	4.1

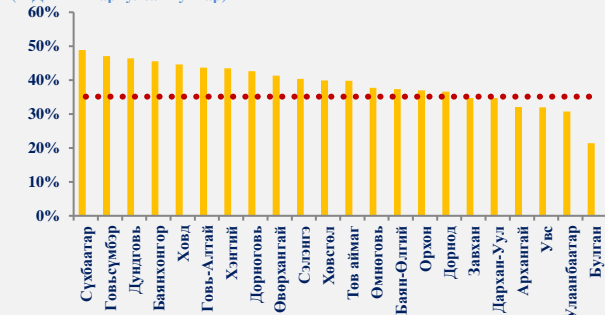
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

хүүний болон тоног төхөөрөмж, тээврийн зардал ХАА-н салбарт тус тус хамгийн их хувьтай байна. Харин хуримтлал ХАА болон үйлчилгээний салбарт хамгийн их дүнтэй байна.

Зардлуудаас хамгийн өндөр хувийг эзэлж байгаа түүхий эдийн зардлыг аймгуудаар Зураг 1.26-д харуулав. Улсын дундаж дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн түүхий эдийн зардал нийт үйл ажиллагааны орлогын 35%-тай тэнцэж байна. Харин Булган аймагт хамгийн бага буюу 28.6%, Сүхбаатар аймагт хамгийн их буюу 49%-тай байна.

Зураг 2.26 Түүхий эдийн зардлын үйл ажиллагааны орлогод эзлэх хувь, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

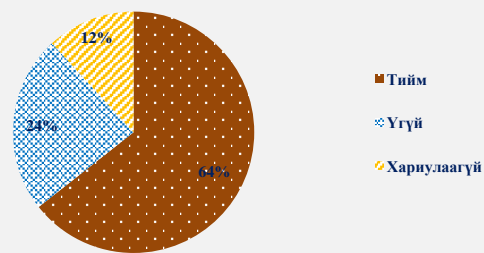
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

2.10. Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх

Санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хэсэг нь буюу 64% нь тайлан тэнцэл гаргадаг байна.

Зураг 2.27 Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

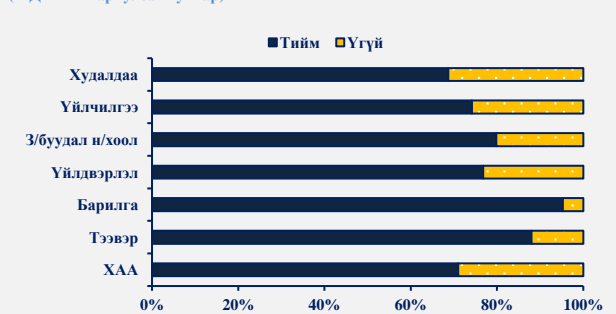

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Салбаруудаар харвал барилгын салбарт тайлан тэнцэл гаргадаг ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн өндөр хувьтай байгаа бол худалдаа, ХАА-н салбарт хамгийн бага хувьтай байна.

Зураг 2.28 Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

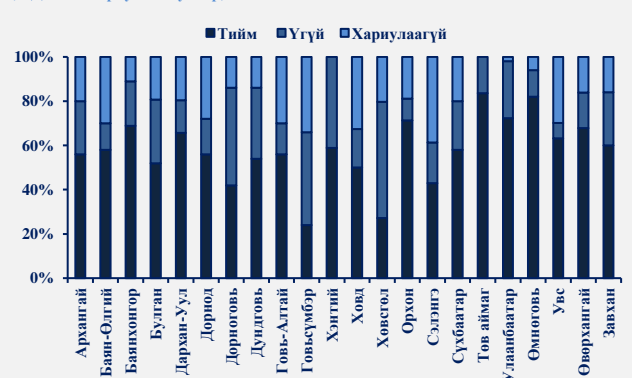

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймгуудаар авч үзвэл Төв, Өмнөговь аймгуудад тайлан тэнцэл гаргадаг ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн их буюу 80-аас дээш хувьтай байгаа бол Говьсүмбэр, Хөвсгөл аймгуудад хамгийн цөөн буюу 30-аас доош хувьтай байна.

Зураг 2.29 Тайлан тэнцэл гаргадаг эсэх, аймгуудаар

(ЖДҮ-ийн хариулсан хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

3. Дэмжлэгүүд

Энэхүү бүлэгт манай улсад ЖДҮ эрхлэгчдийг ямар төрлийн байгууллагууд дэмжиж байна, тэдгээрээс ямар ямар дэмжлэгүүд үзүүлж байна, мөн цаашид нэн түрүүнд ямар төрлийн арга хэмжээнүүдийг авах шаардлагатай байгаа талаарх санал асуулгын үр дүнг танилцууллаа.

Дэмжиж буй байгууллагууд: Одоогийн байдлаар ЖДҮ эрхлэгчдийг хамгийн ихээр дэмжиж буй байгууллагууд нь өмнөх судалгааны үр дүнтэй ижил арилжааны банкууд байна. Мөн Засгийн газар болон орон нутгийн захиргааны дэмжлэг багагүй хувийг эзэлж байна.

Үзүүлж буй дэмжлэгүүд: Дээрх байгууллагуудаас санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт, зөвөлгөөн явуулах ажлыг илүү явуулж байна. Эдийн засгийн салбаруудаар ангилж харвал үйлдвэрлэл, худалдааны салбарт бусад салбаруудаас илүү дэмжлэг авдаг нь өмнөх судалгааны үр дүнтэй ижил байна.

Цаашид авах арга хэмжээ: Цаашид нэн түрүүнд төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгох шаардлагатай байна. Үүний дараа татварын таатай орчинг бүрдүүлэх, санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгох, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих шаардлагатай байна гэж үзжээ.

БҮЛГИЙН АГУУЛГА:

- Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хамгийн ихээр дэмждэг байгууллагууд
- ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд
- Бодлого, үйл ажиллагааны хүрээнд цаашид авбал зохих арга хэмжээнүүд

3.1. Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хамгийн ихээр дэмждэг байгууллагууд

Санал асуулгын дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийг арилжааны банкууд, засгийн газар (ЗГ) болон орон нутгийн засаг захиргаа бусад байгууллагуудаас илүү ихээр дэмжиж байгаа нь харагдлаа. /*Зураг 3.1*/.

Зураг 3.1 ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар олгосон зээлийн нийт хэмжээ 2012 оны 3 дугаар улирлын байдлаар нийт зээлийн өрийн үлдэгдлийн 18%-ийг⁵ бүрдүүлж байна. Энэ нь ЖДҮ эрхлэгчдийн 32% нь арилжааны банкууд дэмжиж байна гэж хариулсан судалгааны үр дүнтэй нийцтэй байгаа хэдий ч нөгөө талаараа судалгааны үр дүн нь ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ арилжааны банкнаас өөр эх үүсвэрээс олох боломж хомс байдгаас шалтгаалсан байж болох юм.

Дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагуудыг аймгуудаар ангилж үзвэл /*Зураг 3.2*/ Баян-Өлгий, Увс, Завхан аймгуудад бусад аймгуудтай харьцуулахад илүү их дэмжлэг үзүүлдэг гэж хариулсан байхад Улаанбаатар хот, Төв болон Өмнөговь аймгуудад эсрэгээрээ байлаа. Банкуудын дэмжлэгийг Хөвсгөл, Дорноговь, Сэлэнгэ, Сүхбаатар гэсэн аймгуудад бусдаасаа харьцангуй ихээр авдаг бол Улаанбаатар хот, Төв болон Дундговь аймгуудад харьцангуй бага байна. Харин ЗГ болон орон нутгийн захиргаанаас үзүүлж буй дэмжлэгүүд Баян-Өлгий, Булган, Дундговь, Сүхбаатар аймгуудад бусад аймгуудаас илүү өндөр хувьтай байхад Улаанбаатар хот, Говь-Алтай, Төв болон Орхон аймгуудад харьцангуй бага байна. Худалдаа, аж үйлдвэрийн тэнхимийн дэмжлэгийг Завхан, Дархан-Уул болон Говь-Алтай аймгуудад бусдаасаа харьцангуй өндөр байдаг гэж хариулсан бол олон улсын байгууллагын дэмжлэг Архангай,

Баянхонгор, Ховд, Говь-Алтай аймгуудад харьцангуй өндөр байна гэжээ.

Шигтгээ 3.1. Засгийн газрын дэмжлэг

Жижиг дунд үйлдвэрийн хөгжил нь улс орны эдийн засагт чухал үүрэг гүйцэтгэж эдийн засгийн өсөлтийг эрчимжүүлэх, ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулахад тодорхой хувь нэмэр оруулдаг бөгөөд төрөөс ЖДҮ-ийг дэмжих нь нийгэм эдийн засгийн чухал асуудлыг шийдвэрлэх нэг арга зам юм. Монгол улсын Засгийн газар ЖДҮ-ийг дэмжих зорилгоор санхүүжилтийн асуудлыг дэс дараатай шийдвэрлэж ирлээ. Тухайлбал, сүүлийн жилүүдэд ЖДҮ эрхлэгчдэд олгож байгаа зээлийн дээд хэмжээ 50 сая төгрөгт байсныг 500 сая төгрөгт хүргэн нэмэгдүүлэх, зээлийн хугацаа 3 жил байсныг 5 жил болгож уртасгах, зээлийн хүү 12% байсныг 7% болгож бууруулах зэргээр санхүүжилтийг дэмжих арга хэмжээг авсан байна. Төсвийн эх үүсвэрээр ЖДҮ эрхлэгчдэд 2006-2008 онуудад 3 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгож байсан бол 2009-2010 онуудад 60 тэрбум төгрөг, 2011 онд 61 тэрбум төгрөгийг баталсан байна. Мөн 2011 оны ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих зорилгоор Монгол улсын Засгийн газар 280 тэрбум төгрөгийн бонд гарган зээлийн эх үүсвэрийг бүрдүүлжээ.

Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих зорилгоор санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэхээс гадна үйл ажиллагаа явуулах эдийн засгийн таатай орчин бүрдүүлэхийн тулд зарим төрлийн татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөлт үзүүлэх арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд:

- ЖДҮ-ийн зориулалттай тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг гааль, нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас 2012 он хүртэл чөлөөлсөн.
- Газар тариалан, ойн аж ахуйн зориулалттай болон гурилын үйлдвэр, усалгааны техник төхөөрөмж, үр, бордоо, хорьг гааль, нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлж, тэдгээрийг дотоодоо борлуулсан бол 2016 он хүртэл НӨАТ-аас чөлөөлжээ.
- Монгол улсын нутаг дэвсгэр дээр ЖДҮ-ийн зориулалттай тоног төхөөрөмж үйлдвэрлэсэн, борлуулсан үйл ажиллагаанаас олсон орлогод ААН-ийн болон хүн амын албан татвар ногдуулахгүй байхаар шийдвэрлэсэн.
- ЖДҮ-ийн тогтвортой хөгжлийг дэмжихийн тулд ХАА-н үйлдвэрлэлээс олсон орлогод ногдуулах албан татварыг 50%-иар хөнгөлсөн зэрэг арга хэмжээ авч ажиллаж байна

Хууль эрх зүйн орчинд ЖДҮ эрхлэгчид Зээлийн батлан даалтын үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотойгоор *Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай* хуулийг 2012 оны 2 дугаар сарын 10-ны өдөр баталсан байна. Тус хуулинд:

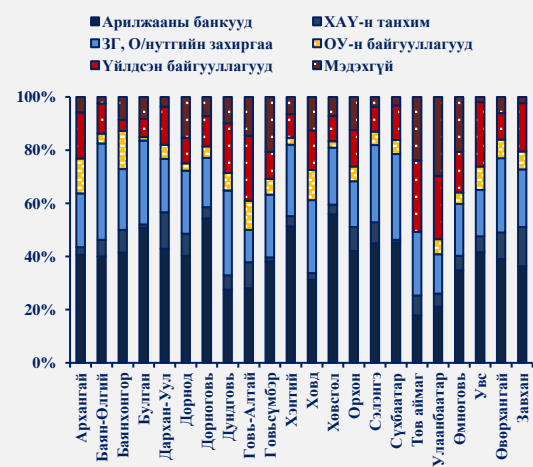
- Банк, санхүүгийн байгууллагаас зээл авахыг хүссэн боловч зээлийн барьцаа хөрөнгө нь хүрэлцэхгүй байгаа жижиг дунд үйлдвэр эрхлэгчид зээлийн 60 хүртэлх хувьд батлан даалт гаргах

Жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчээс гаргасан хаалттай өрийн бичгээс банк, санхүүгийн байгууллага худалдан авсан бол өрийн бичигт батлан даалт гаргах зэрэг байна.

⁵ Монголбанк, ЖДҮ-ийн зээлийн тайлан, 2012 оны 3-р улирал.

Зураг 3.2 ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд (аймгуудаар)

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

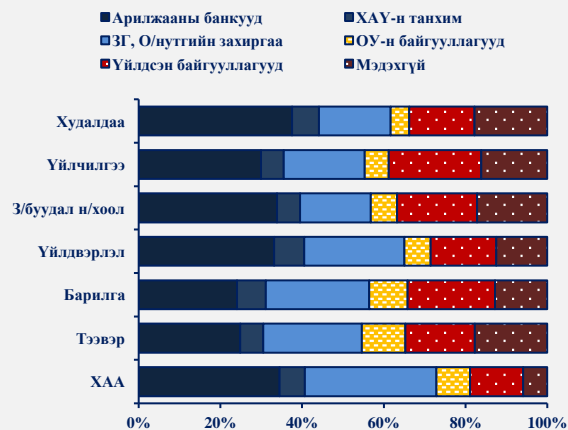

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Мөн эдийн засгийн гол салбаруудаар ангилж харвал ХАА-н салбарыг бусад салбараас илүү олон тооны байгууллагууд дэмждэг гэж хариулсан байна. Харин арилжааны банкны дэмжлэг салбаруудад харьцангуй жигд тархсан байхад ЗГ, орон нутгийн захиргааны дэмжлэг хөдөө аж ахуй (ХАА) –н салбар, барилгын салбар, тээврийн салбарт бусад салбараас харьцангуй ихээр төвлөрдөг нь өмнөх санал асуулгын дүнтэй ижил байна/Зураг 3.3/.

Зураг 3.3 ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд (салбарын ангиллаар)

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

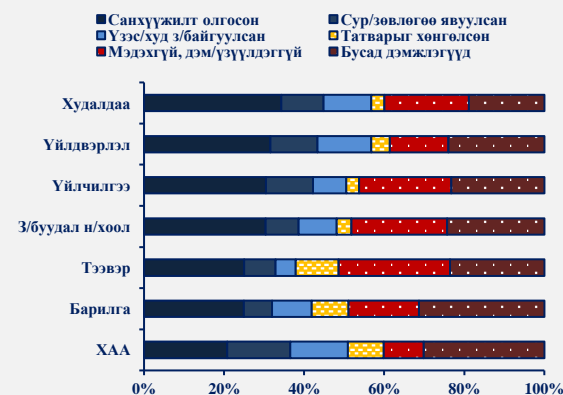
3.2. ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд

Санал асуулгын дүнгээр манай улсад ЖДҮ эрхлэгчдэд голчлон санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт, зөвлөгөө явуулах, татварыг хөнгөвчлөх (татвар, НӨАТ-аас

чөлөөлсөн) замаар дэмжлэг үзүүлдэг нь харагдаж байна /Зураг 3.4/.

Зураг 3.4 ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Банкуудаас 2012 оны эхний 3 улиралд ЖДҮ эрхлэх зориулалтаар 180 орчим зээлдэгчдийг санхүүжүүлж, зээлийн өрийн үлдэгдлийн дүн нь 1228 тэрбум төгрөгт хүрч өмнөх оны мөн үеэс 35.7% буюу 311.7 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдсэн байна⁶.

Засгийн газраас ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх талаар мянганы хөгжлийн зорилт, тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр, бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал болон эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, ядуурлыг бууруулах стратеги зэрэг бодлогын олон гол баримт бичгүүдэд тусган арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна.

Монгол улсын Засгийн газар 2011 онд 280.0 тэрбум төгрөгийн бонд гарган зээлийн эх үүсвэрийг бүрдүүлжээ.

Олон улсын байгууллагуудын хувьд Засгийн газар хоорондын гэрээ, хэлэлцээрийн дагуу бизнес эрхлэгчдийг дэмжих зорилготой олон төрлийн хөнгөлөлттэй зээл, тусламжийг арилжааны банкуудаар дамжуулан ЖДҮ эрхлэгчдэд олгож байна.

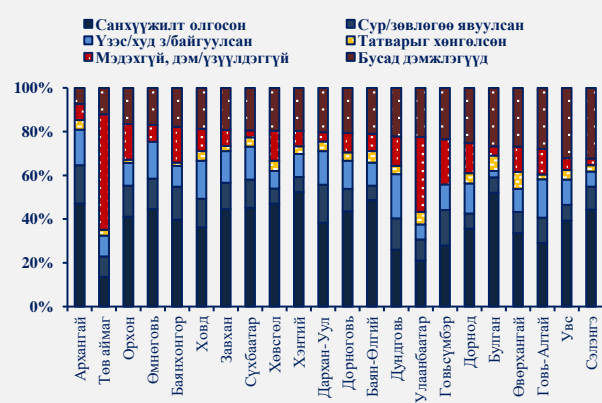
ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлсэн дэмжлэгүүдийг аймгуудаар ангилан харвал Архангай, Төв, Орхон аймгуудад бусдаасаа их дэмжлэг авсан нь харагдаж байхад Сэлэнгэ, Увс, Говь-Алтай аймгуудад хамгийн бага хувьтай байна. Үүний дотроос санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгосон гэж Хэнтий, Булган, Баян-Өлгий, Хөвсгөл аймгуудад бусдаасаа өндөр хувьтай хариулсан бол Төв, Дундговь аймгууд болон Улаанбаатар хотод бага байна. Харин Дундговь, Говь-Алтай, Ховд, Өмнөговь аймгуудад үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах ажил бусдаасаа илүү өндөр байдаг бол Булган, Сэлэнгэ, Улаанбаатар

⁶ Монголбанк, ЖДҮ-ийн зээлийн тайлан, 2012 оны 3-р улирал.

хотод харьцангуй бага, сургалт зөвлөгөөний хувьд Архангай, Дархан-Уул, Говь-Сүмбэр аймгуудад бусдаасаа өндөр хувьтай хариулсан байхад Баян-Өлгий, Дорнод, Хөвсгөл аймгуудад харьцангуй бага байна. Өвөрхангай, Булган, Улаанбаатар хот, Баян-Өлгий аймгуудад татвараас чөлөөлсөн гэж харьцангуй өндөр хувьтай хариулсан бол Баянхонгор, Орхон, Говь-Алтай аймгуудад эсрэгээрээ байна. Увс, Сэлэнгэ аймгуудад бусад дэмжлэгүүд бусад аймгуудаас нэлээд өндөр байв.

Зураг 3.5 ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд (аймгаар)

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

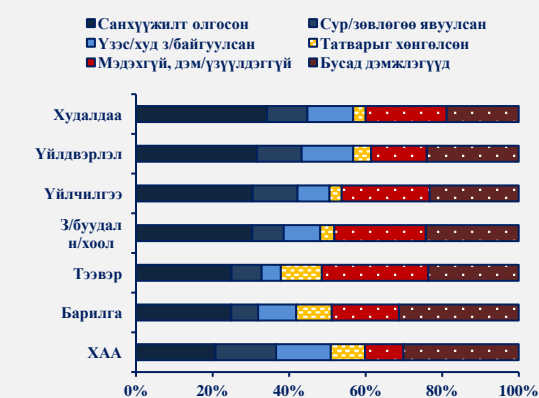

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Эдийн засгийн гол салбаруудаар ангилж харвал /Зураг 3.6/ Хөдөө аж ахуйн салбар болон үйлдвэрлэлийн салбарт бусад салбараас харьцангуй их дэмжлэг үзүүлдэг болох нь харагдаж байна. Санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт зөвлөгөө өгөх зэрэг дэмжлэгүүд нь ХАА болон үйлдвэрлэлийн салбарт түлхүү явагдаж байгаа бол бусад дэмжлэгүүд нь салбаруудын хувьд төдийлэн ялгаа ажиглагдахгүй байгаа нь өмнөх судалгааны дүнтэй ижил хандлагатай байна.

Зураг 3.6 ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд (салбараар)

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

3.3. Бодлого, үйл ажиллагааны хүрээнд цаашид авбал зохих арга хэмжээнүүд

Судалгааны дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид цаашид нэн түрүүнд төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгож, сайжруулах, татварын таатай орчинг бүрдүүлэх шаардлагатай байна гэж хариулсан байна. Харин үүний дараа бизнесээ эрхлэх санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгох, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжсэн бодлогыг явуулах, авилгыг бууруулах шаардлагатай байна гэж үзжээ /Зураг 3.7/.

Зураг 3.7 Цаашид авах арга хэмжээнүүд

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

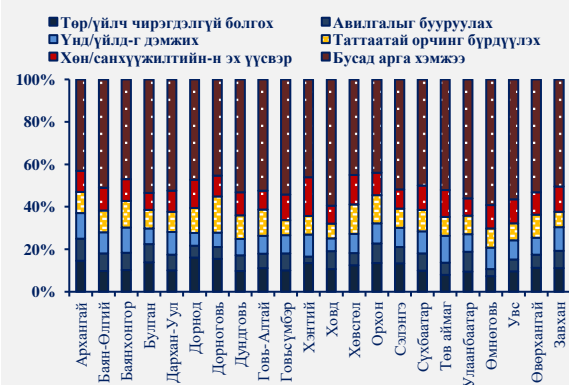

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Херитаж сангаас⁷ дэлхий даяар явуулдаг эдийн засгийн эрх чөлөөний индексийн судалгааны 2012 оны дүнгээр Монгол улс авилга, хээл хахуулийн байдлаар 100-аас 27 оноотойгоор маш доогуур бүлэгт хамрагдаж өмнөх жилийнхээс 4 байраар урагшилсан хэдий ч нийгэмд авилга байсаар байгаа бөгөөд судалгаанд оролцогчдын 8% нь авилгыг бууруулах хэрэгтэй гэж үзжээ.

Зураг 3.8 Цаашид авах арга хэмжээнүүд (аймгаар)

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

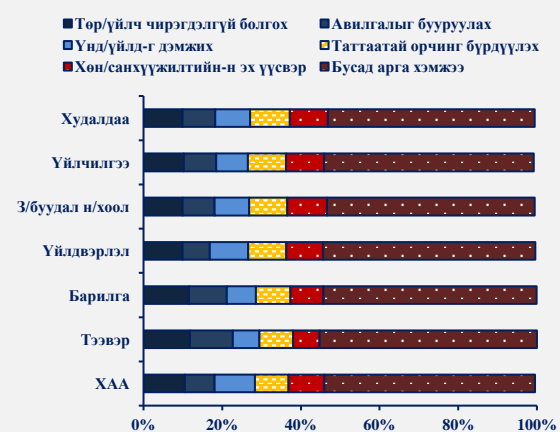
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

⁷ АНУ-ын судалгааны байгууллага.

Нэн түрүүнд авах шаардлагатай арга хэмжээнүүдийг аймгуудаар харьцуулж /Зураг 3.8/ харвал Дорнод, Архангай, Дорноговь аймгууд төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгоё гэж бусад аймгуудаас арай өндөр хувьтай хариулсан байна. Хөнгөлөлттэй санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бий болгох шаардлагатай гэж Хэнтий, Хөвсгөл, Дорнод аймгуудад, Үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжье гэж Төв, Архангай, Баянхонгор аймгуудад бага зэрэг өндөр хувьтай хариулжээ.

Зураг 3.9 Цаашид авах арга хэмжээнүүд (салбараар)

(нийт хариултын тоонд эзлэх хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДУ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Дээрх арга хэмжээнүүдийг эдийн засгийн салбаруудаар ангилан харахад төдийлэн ялгаа ажиглагдахгүй байна /Зураг 3.9/.

4. ЖДҮ-ийн хөгжилд нөлөөлөгч хүчин зүйлс

Макро эдийн засгийн орчин: Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь өмнөх судалгаанд оролцогчидтой адил ЖДҮ эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин хангалттай бүрдээгүй гэж үзжээ.

Санал асуулгад оролцогчид инфляцийн түвшин нам дор, тогтвортой бөгөөд ханш тогтвортой байх нь өөрсдийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлнэ гэж үзсэн нь өмнөх судалгааны үр дүнтэй адил байна. Эдийн засаг 2012 оны 3 дугаар улирлын байдлаар жилийн 12.7%-иар өссөн боловч ЖДҮ эрхлэгчид энэхүү өсөлтийн үр шим хангалттай хүртэхгүй байна гэжээ.

Нийгмийн орчин: Судалгааны үр дүнгээр хээл хахууль, ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин ЖДҮ-ийн хөгжилд нийгмийн зүгээс учруулах хамгийн гол бэрхшээл хэвээр байна.

Бизнесийн орчин: Судалгааны үр дүнгээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдэд ЗГ болон ОУ-ын байгууллагын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц хомс, төрийн байгууллагын үйлчилгээ чирэгдэлтэй, зээлийн хүү өндөр, зам тээврийн хөгжил хангалттай бус, хөрөнгийн зах зээлээс хөрөнгө босгох боломж муу зэрэг нь их хүндрэл учруулдаг байна. Энэ нь мөн өмнөх судалгааны үр дүнтэй адил гарсан байна.

Зардлын байдал: ЖДҮ эрхлэгчдэд зээлийн хүүний зардал, шимтгэл хураамжийн төлбөр, тоног төхөөрөмжинд зарцуулах зардал болон түүрээсийн зардал нь хамгийн их хүндрэл үзүүлсээр байна.

Дотоод орчин: ЖДҮ эрхлэгчдэд дотоод орчны зүгээс ажилчдын ур чадвар, хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмж, түүхий эдийн чанар бага хүндрэл үзүүлсэн хэвээр байна. Хүний нөөцийн удирдлагад өгсөн үнэлгээ өмнөх судалгаатай харьцуулахад бага зэрэг сайжирчээ.

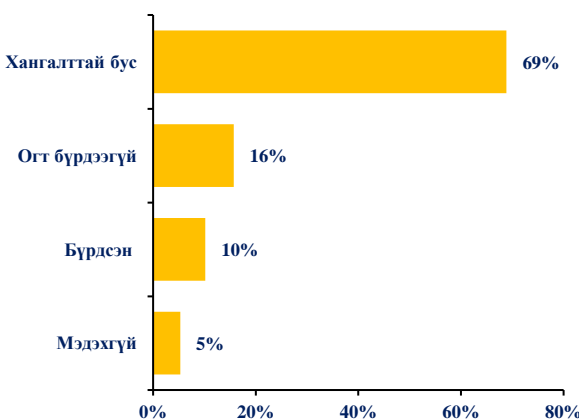
БҮЛГИЙН АГУУЛГА:

- Макро эдийн засгийн орчин
- Нийгмийн орчин
- Бизнесийн орчин
- Зардлын байдал
- Дотоод орчин

4.1 Макро эдийн засгийн орчин

Судалгаанд хамрагдсан 2,266 ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 69% нь манай оронд бизнес эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин хангалттай бус бүрдсэн гэж үзсэн бол 17% нь огт бүрдээгүй гэж үзжээ. Харин бизнес эрхлэх орчин бүрдсэн гэж 10% нь хариулсан нь ЖДҮ эрхлэгчдийн багахан хэсэг л үйл ажиллагаага хэвийн явуулж байна гэж үзэж болохоор байна/Зураг 4.1/.

Зураг 4.1 Бизнес эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин бүрдсэн эсэх

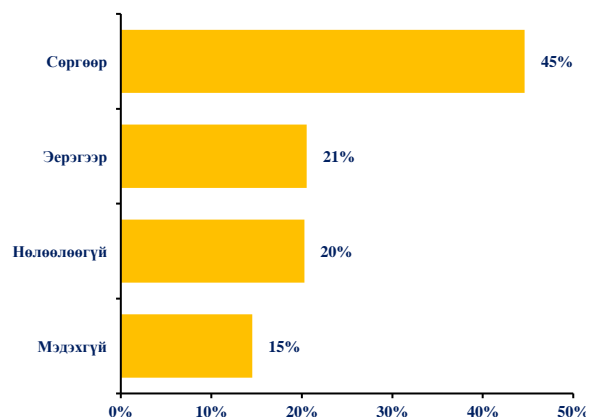
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Дэлхийн банкнаас жил болгон олон улсын хэмжээнд явуулдаг “Бизнес эрхлэх нь 2013” судалгааны үр дүнгээр Монгол улс дэлхийн 183 орноос 88-д жагсаж өмнөх оныхоос 12 байраар урагшилсан байна. Монголд бизнес эрхлэх боломж энэ жилд сайжрахад бизнесийн үйл ажиллагаа эхлүүлэх хугацаа болон зардал буурсан, зээл авах боломж сайжирсан нь голлон нөлөөлсөн бол татвар төлөх боломж хилээр худалдаа хийх боломж бага зэрэг муудсан байна. Хэдийгээр бизнес эрхлэх эрхзүй, процедурууд сайжирсан ч макро эдийн засгийн орчин төдийлөн таатай биш байгааг судалгаа харуулж байна.

Монгол улсын эдийн засаг 2011 онд 17.5 өсч дэлхийн хамгийн өндөр өсөлттэй улсуудын нэг болсон ч эдийн засгийн өсөлт ЖДҮ эрхлэгчдийн 45%-д сөргөөр, 20%-д огт нөлөөлөөгүй хэмээн

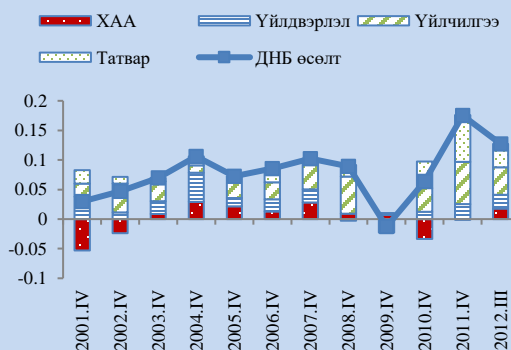
хариулсан байна. Эндээс үзэхэд иргэдийн бодит амьдрал, хувийн хэвшлийнхэнд эдийн засгийн өсөлтийн үр шим хүртэхгүй байна гэж үзэж болохоор байна.

Зураг 4.2 Эдийн засгийн өсөлт бизнест нь хэрхэн нөлөөлж байгаа эсэх

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

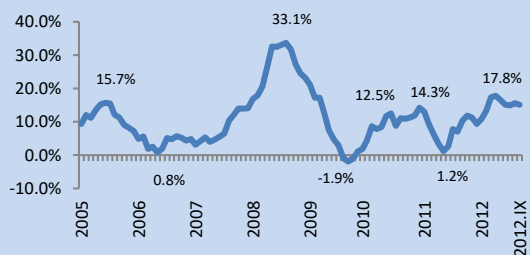
Шигтгээ 4.1 Эдийн засгийн өсөлт

Эх үүсвэр: УСХ

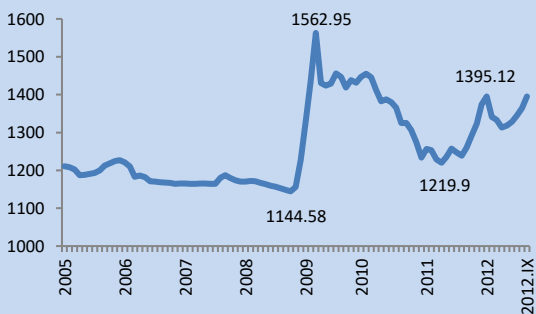
Манай улс 2008 онд тохиосон олон улсын санхүүгийн хямралаас үүдэн эдийн засаг нь 1.3%-иар буурсан ч дараагийн жилүүдэд уул уурхайн эрчимтэй өсөлт, төсвийн тэлэлттэй бодлого болон хувийн хэвшлийн идэвхижлээс үүдэн эдийн засаг огцом өсч 2011 онд 17.5%-ийн өсөлттэй байв. Ингэснээр манай улс эдийн засаг нь хамгийн хурдацтай өсч буй орнуудын тоонд орсон бөгөөд үүнд бүтээгдэхүүний цэвэр татвар 57.9%-иар, үйлчилгээний салбар 16.7%-иар өссөн нь голлон нөлөөлсөн байна. УСХ-ны мэдээгээр 2012 оны 3-р улиралд ДНБ-ий жилийн өсөлт 12.7% байна.

Шигтгээ 4.2 Инфляци, ханшийн өөрчөлт

Эх үүсвэр: УСХ

Инфляци (Улаанбаатар) 2008 онд 33.7% хүртэл өсч байсан бол дэлхийн санхүүгийн хямралаас үүдэн огцом унасан түүхий эдийн үнэ манай улсын дотоод эрэлтийг муутгаснаар үнийн өсөлт -1.9% хүртэл буурч байсан билээ. Хямралаас хойш инфляци өсч хоёр оронтой тоонд хүрээд байсан бол 2011 оны дундуур эргэн буурч 1.2% хүртэл буурч байсан. Энэ байдал удалгүй инфляци эргэн хоёр оронтой тоонд хүрч хадгалагдсаар 2012 оны 9-р сарын байдлаар 15.1%-ай байна. Энэ мэтээр үнийн өсөлт ихээхэн хэлбэлзэлтэй байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдэд үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь таатай бус байдал үүсгэж байна.

Эх үүсвэр: Монголбанк

Төгрөгийн ам. доллартай харьцах ханш 2008 оны сүүлээр эдийн засгийн хямралаас шалтгаалан огцом суларч байсан боловч 2010 оноос Монгол улсад орох хөрөнгийн урсгал эрчимжиснээр 2011 оны дунд үе хүртэл чангарч байжээ. Харин 2011 оны эцсээр гадаад хүчин зүйлсийн орлого буурсан нь төгрөгийн ханшийг сулрахад хүргэсэн байна.

Судалгаанд оролцогчдын тал буюу 51% нь инфляцийн түвшин тогтвортой бол сайн, 33% буюу гуравны нэг нь буурвал бизнест сайнаар нөлөөлнө гэсэн хариултыг өгсөн байна.

Ерөнхийдөө инфляцийн түвшинг тогтвортой нам дор түвшинд барих нь бизнес эрхлэгчдэд таатай орчин бүрдүүлэхэд шаардлагатай байна⁸.

Бизнес эрхлэгчдийн 52% нь ханшийн түвшин тогтвортой бол сайн гэж үзсэн бөгөөд, 23% нь төгрөгийн ханш чангарвал бизнест нь сайнаар нөлөөлнө гэж үзжээ. Ерөнхийдөө ханш

Зураг 4.3 Инфляцийн түвшин бизнест нь хэрхэн нөлөөлж байгааг эсэх

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

тогтвортой байх нь ЖДҮ эрхлэгчдэд эерэг нөлөөтэй байгаа ба манай улсад үйл ажиллагаа эрхэлж буй аж ахуйн нэгжүүдийн 39.3%-ийг бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, засвар үйлчилгээ үзүүлэгчид эзэлж байгаа нь ханшийг чангарвал сайн гэж дүгнэхэд хүргэсэн байж болно.

Зураг 4.4 Төгрөгийн ханшийн хэлбэлзэл бизнест нь хэрхэн нөлөөлж байгааг эсэх

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

⁸ Өнгөрсөн 2011 оны эцэст инфляци 9.4% байсан бол 2012 оны эхнээс өсч 9-р сарын байдлаар 15.1% хүрээд байна.

4.2 Нийгмийн орчин

2011 оны эцсийн байдлаар Монгол улсын ДНБ-ий жилийн өсөлт 17.5%, нэг хүнд ногдох ДНБ-ий хэмжээ 2,562⁹ ам доллар болж өмнөх оноос 24%-иар өсөн ядуурлын түвшин 29.8%, ажилгүйдлийн түвшин 7.7% болж буурсан байна. Хүний хөгжлийн индекс 0.653 байгаа нь дэлхийн 187 орноос 110-рт жагсаж байгаа бол авилгалын индекс¹⁰ -0.68 байгаа нь 215 орноос 155-рт жагсаж байна.

Нэгдсэн дүн

ЖДҮ-ийн бизнес эрхлэхэд нийгмийн орчны зүгээс саад болж буй хүчин зүйлсийг **хүндрэлтэй** /0/-ээс маш их хүндрэлтэй /-4/ гэсэн чанарын 5 асуулгаар асууж, нэгдсэн үнэлгээг тоон утга руу шилжүүлэн тооцлоо.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдэд хээл хахууль, ядуурал, ажилгүйдэл гэмт хэрэг, улс төрийн тогтворгүй байдал зэрэг үзүүлэлтүүдийг нийгмийн орчны зүгээс хамгийн их хүндрэл учруулдаг гэжээ. /Зураг 4.5/.

Зураг 4.5 Нийгмийн орчин

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/

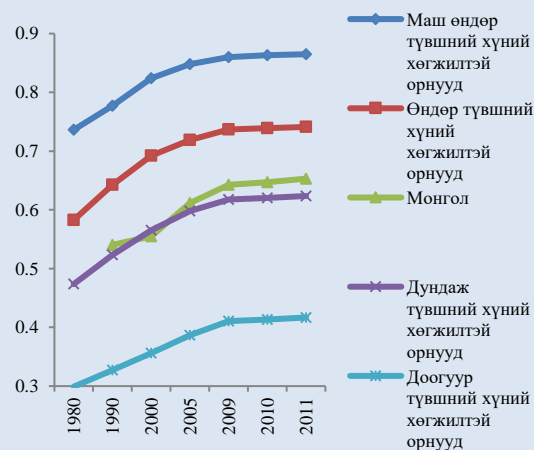
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Авилгатай Тэмцэх Газраас явуулсан судалгаагаар Монгол улсын авилгын индекс 2011 онд 0.63 гарсан нь 0.01 нэгжээр буурсан буюу хоёр жилийн өмнөхтэй харьцуулахад авилгын нөхцөл байдал муудсан байна. Авилгын үзүүлэлт ийнхүү муудахад давтан үйлдэлтэй авилгын гэмт хэргийн нийт гэмт хэрэгт эзлэх хувь 30%-иас 51% болж өссөн, зохион байгуулалттай гэмт

хэргийн эзлэх хувь 2009 онд 42% байснаас 2011 онд 58 хувь болж өссөн зэрэг нөлөөлжээ.¹¹

Өрхийн нийгэм эдийн засгийн судалгааны дүнгээр 2011 онд ядуурлын түвшин (ядуурлын хамралтын хүрээ) 29.8 болж өмнөх оноос 9.4 нэгж хувиар буурсан хэдий ч ЖДҮ-ийн хөгжилд сөргөөр нөлөөлж буй гол хүчин зүйлсийн нэг хэвээр байна. Түүнчлэн Үндэсний

Шигтгээ 4.3 Хүний хөгжлийн индекс

Эх үүсвэр: НҮБХХ

Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) нь хүний амьдралын чанарыг харуулах бөгөөд эрүүл байх, боловсрол эзэмших, амьжиргааны зохистой нөхцөлд аж төрөх гэсэн үндсэн 3-н үндсэн хэмжигдэхүүнүүдээр илэрхийлэгддэг. НҮБ-ийн Хөгжлийн Хөтөлбөр (UNDP)-ийн хийсэн судалгаагаар¹ 2011 онд Монгол улсын ХХИ 0.653 байгаа нь өмнөх оноос 1 %-иар, 6.8%-иар өссөн байна. Олон улсын түвшинтэй харьцуулбал Монгол улс дундаж түвшний хүний хөгжилтэй орнуудын ангилалд багтах бөгөөд 187 орноос 110-рт жагсаж байна. ХХИ-ийн жилийн өсөлт ижил түвшний хүний хөгжилтэй улсуудынхаас харьцангуй хурдан байна.

Статистикийн хорооны мэдээгээр хүн амын хэрэглээний тэгш бус байдал өндөр 2011 оны хэрэглээний дундаж хэмжээ нь ядуу хэсгийн 20%-ийнхаас 5.1 дахин өндөр байна.

ЖДҮ эрхлэхэд ажилгүйдэл нийгмийн зүгээс ядуурлын дараа орох гол бэрхшээл гэж дүгнэсэн байна. Үндэсний Статистикийн хорооны “Ажиллах хүчний судалгаа”-ны дүнгээр 2011 онд эдийн засгийн идэвхтэй хүн 1124.7

⁹ Атласын аргаар тооцсон

¹⁰ Дэлхийн банкнаас гаргасан засаглалын тайлан 2012

¹¹ Монгол улсын 2011 оны авилгын индексийн судалгааны үр дүн

мянга байгаагаас 1037.7 мянга буюу 92.3% нь ажиллагсад 87.0% нь ажилгүй иргэд байна.

Ядуурал болон ажилгүйдийн түвшин бизнес эрхлэхэд голлох бэрхшээлүүд болж байна гэдэг нь нийгэмд хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул байгааг илтгэнэ. Хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул байгаа нь урт хугацаанд ЖДҮ эрхлэгчдийн эргэлтийн хөрөнгө, зээл авах боломжийг хязгаарлах талтай. Монгол улсын иргэдийн дундаж худалдан авах чадвар ОУВС-гийн 2012 оны мэдээгээр түүнд бүртгэлтэй 183 ороос **120-т**, Дэлхийн банкны 2012 оны мэдээгээр 201 орноос **131-т** жагсчээ.

Шигтгээ 4.4 Ядуурлын индекс

	2007-2008	2009	2010	2011
Ядуурлын хамралтын хүрээ	35.2	38.7	39.2	29
Хот	26.9	30.6	32.2	26
Хөдөө	46.6	49.6	47.8	33
Ядуурлын гүнзгийрэлт	10.1	10.6	11.3	7
Хот	7.7	7.9	8.7	7
Хөдөө	13.4	14.4	14.6	8
Ядуурлын мэдрэмж	4.0	4.1	4.6	2
Хот	3.1	2.9	3.4	2
Хөдөө	5.2	5.6	6.1	3

Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан мэдээгээр 2011 онд ядуурлын индексүүд харьцангуй эерэг үзүүлэлттэй гарсан. Ядуурлын хамралтын хүрээ буюу нийт хүн амд ядуу иргэдийн эзлэх хувь улсын хэмжээнд өмнөх оныхоос 9.4 нэгжээр буурсан бөгөөд үүн дотроо Улаанбаатар хотын хувьд 5.6, хөдөө орон нутагт 14.5 нэгжээр буурчээ. Улмаар манай улс ядуурлын түвшингээрээ олон улсуудтай харьцуулбал 43-рт байснаас 71-рт орж сайжирсан байна. Ядуурлын хамралтын хүрээний зэрэгцээ ядуурлын гүнзгийрэл буюу ядуурлын шугам болоод дундаж ядуу иргэдийн ялгаа, ядуурлын мэдрэмж буюу ядуу иргэдийн дундах тэгш бус байдал буурсан байна.

Хулгай, дээрэм, залилан болон бие мах бодод гэмтэл учруулах төрлийн гэмт хэрэг нийгэмд түгээмэл байсаар байгаа нь ЖДҮ эрхлэхэд саад учруулж буй бас нэгэн бэрхшээл гэж үзжээ. Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо 2011 онд 19.2 мянга болж, өмнөх оны дүнгээс 0.03 %-иар буурсан байна. Нийт гэмт хэргийн тоонд өмчлөх эрх болон малын хулгайн гэмт хэргийн эзлэх хувь 2011 оны эцсийн байдлаар 37.7%-тай байна.

Улс төрийн тогтворгүй байдлыг ЖДҮ эрхлэгчид бизнес эрхлэхэд багагүй хүндрэл учруулдаг гэж дүгнэжээ. Дэлхийн банкнаас жил бүр эрхлэн гаргадаг Дэлхийн Засаглалын Индикаторын тайланд 2011 оны байдлаар

Монгол улсын Улс төрийн тогтвортой байдлын индекс 0.55¹² байгаа нь өмнөх оныхоос 0.3 нэгжээр сайжирсан үзүүлэлт байгаа ч 2002 оныхоос (1.1) муудсан байна. Олон улсын түвшинтэй харьцуулахад манай улс 213 орноос 76-д жагсаж байна.

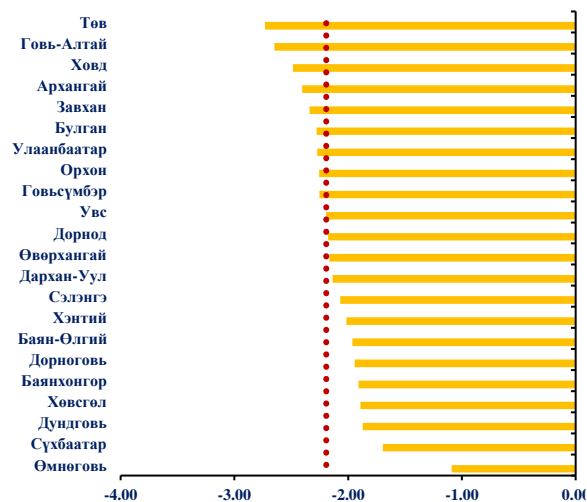
Мэдээллийн хүртээмж, хувийн хэвшлийн оролцоо, харилцагчийн ёс суртахуун зэрэг үзүүлэлтүүдийг судалгаанд оролцогчид бага хүндрэлтэй гэж үзсэн байна.

Аймаг, нийслэлээр

Нийгмийн орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Төв, Говь-Алтай, Ховд, Архангай аймгуудын ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчин бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахад их хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. Харин Өмнөговь, Сүхбаатар, аймагт ЖДҮ эрхлэгчид нийгмийн орчинг бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж үзжээ.

Зураг 4.6 Нийгмийн орчин

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Нийгмийн орчинд хамгийн муу үнэлгээтэй Төв, Говь-Алтай, Ховд, Архангай аймгуудын судалгаанд оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид ядуурал, ажилгүйдэл, хээл хахууль, улс төрийн байдал (Архангай аймгийн хувьд хүндрэлтэй) бизнесийн үйл ажиллагаанд нь их хүндрэлтэй, гэмт хэрэг, харилцагчийн ёс суртахуун, хувийн хэвшлийн оролцоо, мэдээллийн хүртээмжийг

¹² -2.5 муу; 2.5 сайн гэсэн үнэлгээтэй байна.

хүндрэлтэй гэж дүгнэсэн нь бусад аймгуудын үнэлгээнээс илүү муу үнэлгээ байв. Бусад аймгуудын хувьд ихэнх нь ядуурал, хээл хахууль, ажилгүйдэлд хүндрэлтэй, их хүндрэлтэй (-2.5 орчим) үнэлгээг, гэмт хэрэг, улс төрийн байдал, харилцагчийн ёс суртахуунд хүндрэлтэй, мэдээллийн хүртээмжид бага хүндрэлтэй гэсэн үнэлгээг өгсөн байна.

Хүснэгт 4.1 Нийгмийн орчин

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/ Аймаг, Нийслэл хот

Аймаг/үзүүлэлт	Хээл хахууль	Ядуурал	Ажилгүйдэл	Гэмт хэрэг	Улс төрийн тогтворгүй байдал	Харилцагчийн ёс суртахуун	Хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоо	Мэдээллийн хүртээмж
Улсын дүн	-2.60	-2.57	-2.51	-2.40	-2.36	-1.84	-1.70	-1.57
Төв	-3.11	-3.13	-2.82	-3.25	-2.96	-2.27	-2.11	-2.18
Говь-Алтай	-3.05	-3.23	-3.07	-2.58	-2.95	-2.38	-1.97	-1.97
Ховд	-2.88	-3.10	-2.92	-2.32	-2.69	-2.26	-2.08	-1.63
Архангай	-2.89	-2.91	-2.89	-2.54	-2.20	-2.31	-1.55	-1.93
Завхан	-2.73	-2.72	-2.63	-2.31	-2.46	-2.08	-1.81	-1.96
Булган	-2.60	-2.56	-2.63	-2.44	-2.60	-1.81	-1.80	-1.78
Улаанбаатар	-2.69	-2.63	-2.57	-2.58	-2.43	-1.87	-1.79	-1.61
Орхон	-2.77	-2.49	-2.50	-2.39	-2.55	-1.99	-1.79	-1.57
Говьсүмбэр	-2.36	-2.51	-2.60	-2.26	-2.50	-1.84	-1.78	-2.16
Увс	-2.50	-2.62	-2.55	-2.17	-2.39	-2.05	-1.80	-1.46
Дорнод	-2.62	-2.69	-2.64	-2.58	-2.47	-1.71	-1.43	-1.28
Өвөрхангай	-2.57	-2.56	-2.60	-2.10	-2.42	-1.79	-1.65	-1.63
Дархан-Уул	-2.53	-2.62	-2.54	-2.28	-2.38	-1.82	-1.51	-1.42
Сэлэнгэ	-2.58	-2.28	-2.18	-2.28	-2.15	-1.83	-1.66	-1.59
Хэнтий	-2.22	-2.61	-2.75	-2.45	-2.12	-1.37	-1.22	-1.40
Баян-Өлгий	-2.18	-2.47	-2.45	-2.30	-1.93	-1.30	-1.74	-1.33
Дорноговь	-2.34	-2.32	-2.20	-2.12	-2.06	-1.54	-1.44	-1.52
Баянхонгор	-2.37	-2.58	-2.36	-1.83	-2.10	-1.38	-1.27	-1.38
Хөвсгөл	-2.24	-2.33	-2.07	-2.00	-1.85	-1.78	-1.43	-1.42
Дундговь	-2.16	-2.34	-2.39	-1.86	-1.84	-1.73	-1.33	-1.33
Сүхбаатар	-2.24	-1.73	-1.80	-1.39	-2.14	-1.78	-1.69	-0.78
Өмнөговь	-1.58	-1.24	-1.16	-1.18	-1.32	-0.78	-0.88	-0.58

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн/хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайнруу; босоо: маш муугаас маш сайнруу/

Ядуурлын түвшин болон ажилгүйдэл Төв, Говь-Алтай, Ховд, Архангай аймгуудын бизнес эрхлэгчдэд их хүндрэл учруулж байна гэж дүн гарсан бол Өмнөговь, Сүхбаатар аймгуудад харьцангуй бага хүндрэл учруулж байна.

Харин бусдаасаа хамгийн сайн үнэлгээ бүхий Өмнөговь аймгийн хувьд ядуурал, ажилгүйдэл, гэмт хэрэг, улс төрийн байдлыг ерөнхийдөө бага хүндрэлтэй гэж дүгнэсэн байна. Мэдээллийн хүртээмж, харилцагчийн ёс суртахуун, хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоонд өгсөн Өмнөговьчуудын үнэлгээ бусад аймгуудаас дээгүүр байгаа бөгөөд судалгаанд оролцогчдын зарим нь хүндрэлгүй гэсэн үнэлгээг өгсөнтэй холбоотой байна.

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Аль ч салбарынхан нийгмийн байдалд хүндрэлтэй, их хүндрэлтэй гэсэн үнэлгээг түлхүү өгснөөс хээл хахууль, ядуурал, ажилгүйдэл хамгийн их хүндрэл учруулдаг гэж дүгнэгджээ. Үүнээс худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид илүү их хүндрэл учруулдаг гэсэн бол үйлчилгээний салбарынхны үнэлгээ бага зэрэг л дээгүүр байлаа.

Мэдээллийн хүртээмжид аль ч салбарынхан хамгийн сайн үнэлгээг бусад үзүүлэлтүүдээс илүү өгсөн ба ерөнхийдөө хүндрэлтэй, бага хүндрэлтэй үнэлгээний дундуур үнэлэгдэж байна. Үүний дараагаар хувийн хэвшлийн оролцоо, харилцагчийн ёс суртахууны үнэлгээ орж байгаа бөгөөд мөн л үйл ажиллагааны салбараар үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн өгсөн хариулт ойролцоо байна. /Хүснэгт 4.2/.

Хүснэгт 4.2 Нийгмийн орчин

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/

Үзүүлэлтүүд	Худалдаа	Үйл/гэрл	Үйл/гээ	Нийт дүн
Хээл хахууль	-2.64	-2.60	-2.60	-2.60
Ядуурал	-2.64	-2.60	-2.52	-2.57
Ажилгүйдэл	-2.59	-2.49	-2.48	-2.51
Гэмт хэрэг	-2.44	-2.35	-2.37	-2.40
Улс төрийн байдал	-2.39	-2.36	-2.36	-2.36
Харилцагчийн ёс суртахуун	-1.83	-1.80	-1.90	-1.84
Хувийн хэвшил иргэдийн оролцоо	-1.68	-1.69	-1.66	-1.70
Мэдээллийн хүртээмж	-1.56	-1.63	-1.53	-1.57

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.3 Бизнесийн орчин

ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг дараах үндсэн 4 бүлэгт (орчин) хуваан авч үзлээ:

- Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин
- Санхүүжилтийн орчин
- Дэд бүтцийн очин
- Зах зээлийн орчин

Дээрх бүлэг нь нийт 27 дэд бүлэг (хүчин зүйлс)¹³-ээс бүрдэх бөгөөд бүлэг тус бүр нь өөрсдийн хүчин зүйлсийг агуулсан болно. Хүчин зүйлсийг бүлэг тус бүрээр нь биш нийт дүнгээр нь үнэлж жагсаахад ЖДҮ эрхлэгчид хөнгөлөлттэй зээл буюу ЗГ болон ОУ-ын байгууллагаас олгож байгаа зээлийн олдоцыг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад муу байна гэж онцлон үзсэн байна /Хүснэгт 4.3/.

Тэдгээрийн дараа төрийн байгууллагын үйлчилгээ, санхүүжилтийн буюу зээлийн хүү, зам тээврийн хөгжил болон хөрөнгийн зах зээлээс хөрөнгө босгох боломж гэж үзсэн байна.

Харин судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид мэдээлэл холбооны хөгжлийг хамгийн боломжийн буюу эерэгээр дүгнэжээ. Түүнчлэн цахилгааны хангамж, банкны зээл олголт, технологийн дэвшил болон дулаан усан хангамжийг бусад хүчин зүйлстэй харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж үзсэн үр дүн гарлаа.

¹³ 27 хүчин зүйлсийг маш муу, муу, боломжийн, сайн, маш сайн гэсэн үнэлгээнүүдээр үнэлүүлж, чанарын хариултыг тоон утга руу /-2оос 2/индексжүүлэн тооцлоо.

Хүснэгт 4.3 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/

№	Үзүүлэлтүүд	индекс
1	Олон улсын байгууллагын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц	-1.01
2	Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц	-0.97
3	Төрийн байгууллагын үйлчилгээ	-0.66
4	Санхүүжилтийн хүү	-0.65
5	Зам, тээврийн хөгжил	-0.58
6	Хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах	-0.58
7	Санхүүжилтийн хугацаа	-0.54
8	Хууль, эрх зүйн орчин	-0.54
9	Татварын тогтолцоо	-0.50
10	Санхүүжилтийн хэмжээ	-0.48
11	Санхүүжилтийн барьцаа хөрөнгө	-0.47
12	Гадаад худалдаа хийх нөхцөл	-0.46
13	Газар эзэмших	-0.44
14	Шудрага өрсөлдөөн	-0.42
15	Хяналт, шалгалтын тогтолцоо	-0.42
16	Өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ	-0.41
17	Хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар	-0.39
18	Бусад банк санхүүгийн байгууллагын зээл	-0.39
19	Даатгалын үйлчилгээ	-0.39
20	Зээлийн батлан даалт	-0.38
21	Зах зээлийн багтаамж	-0.38
22	Зээл олгох үйл ажиллагаа	-0.33
23	Дулаан, усан хангамж	-0.31
24	Технологийн дэвшил	-0.26
25	Банкны зээл олголт	-0.20
26	Цахилгаан хангамж	-0.05
27	Мэдээлэл холбооны хөгжил	0.24

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн орчны үзүүлэлт болох ЗГ, ОУБ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, зээлийн хүүний хэмжээг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад муу буюу бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь төдийлөн дэмжлэг үзүүлж чаддаггүй гэж үздэг нь харагдлаа. Харин банкны зээлийн олдоцыг бага хүндрэлтэй байдаг гэсэн үр дүн гарлаа. Банкны зээлийн олдоц харьцангуй боломжийн байгаа боловч хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц маш ховор байгаа нь зээлийн хүү, хугацаа, хэмжээ болон бусад банкны зээлийн нөхцөл ЖДҮ эрхлэхэд хангалттай дэмжлэг үзүүлж чадахгүй байгааг харуулж байна. Санал асуулгын үр дүнгээр зээлийн хүү, хугацаа, хэмжээ болон барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ эрэмбээрээ дээгүүр гарлаа /Хүснэгт 4.3/.

Эндээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдэд банкнаас зээл авах боломж өндөр байдаг хэдий ч зээлийн хүү бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд дэмжлэг төдийлөн үзүүлж чаддаггүй байна.

Монгол улсын Засгийн газраас “ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг 2005 онд Засгийн газрын 64 тоот тогтоолоор батлан хэрэгжүүлсэн бөгөөд уг хөтөлбөрийн хүрээнд ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй үйлчилгээг шуурхай, чирэгдэлгүй болгох, ЖДҮ-ийг татвар, санхүүгийн бодлогоор дэмжих, ЖДҮ-ийг

хөгжүүлэх чиглэлээр гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх ажлыг зохион байгуулах, ЖДҮ-ийг дэмжих талаар Засгийн газраас явуулж байгаа бодлого, үйл ажиллагааг сурталчлах зорилтуудыг дэвшүүлэн ажилласан байна. Гэвч эдгээр арга хэмжээнүүдийн үр дүн нь ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчинд дорвитой нөлөө үзүүлсэнгүй гэж санал асуулгын дүн харууллаа. Ялангуяа төрийн байгууллагын зүгээс бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй үйлчилгээний хүнд суртал, захиргааны байгууллагаас гаргаж буй дүрэм журмын давхардал, хянан шалгалт зэрэг нь ЖДҮ эрхлэгчид төрийн байгууллагын үйлчилгээ сайн биш байна гэж дүгнэхэд хүргэсэн байна.

2008-2012 оны Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хүрээнд “Мянганы зам” төслийн ажлыг эрчимжүүлж, аймгийн төвүүдийн авто замыг өргөтгөх, аймгуудыг Улаанбаатар хоттой холбох, олон улсын авто замын сүлжээнд нэгтгэх зэрэг зорилт, арга хэмжээнүүдийг тусгасан. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд 2011 онд улсын төсөв болон хувийн хөрөнгө оруулалтаар 1041.2 км хатуу хучилттай авто замыг барьж ашиглалтад оруулсан хэдий ч нийт 12,613 км авто зам байгаагаас дөнгөж 20 орчим хувь нь хатуу хучилттай зам байна. Зам тээврийн хөгжлийн талаар өгсөн иргэд, аж ахуйн нэгжийн үнэлгээ өмнөх судалгааны үр дүнгээс төдийлөн өөрчлөгдөөгүй сөрөг (-0.58) хэвээр байлаа.

Монголын Хөрөнгийн биржид 2011 оны эцсийн байдлаар 332 компани бүртгэлтэй байсан бөгөөд энэ нь үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-ийн ердөө 0.6% байна. Хэдийгээр Хөрөнгийн бирж дээрх үнэт цаасны арилжаанд оролцсон компанийн тоо 2011 оны эцсийн байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 48%, зах зээлийн нийт үнэлгээ 58%-иар нэмэгдсэн боловч бүртгэлтэй үнэт цаасны тоо нь ердөө 3.7%-иар нэмэгдэж, харин үнэт цаас нь бүртгэгдсэн компанийн тоо нь 1.2%-иар буурсан нь Монголын Хөрөнгийн биржийн хөгжил төдийлөн идэвхтэй хөгжихгүй байгааг харуулж байна. Энэ нь ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн талаарх мэдлэг хомс байгаа, нөгөө талаар санхүүжилт авах боломж төдийлөн бүрдээгүй байгаатай холбоотой байж болох талтай бөгөөд судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 29% нь хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломжийн талаар мэдэхгүй гэсэн хариултыг өгөх гол шалтгаан болжээ.

4.3.1. Бизнесийн орчны ерөнхий индекс

Нэгдсэн дүн

Бизнес эрхлэх ерөнхий орчны хүчин зүйлсийг хууль эрх зүйн зохицуулалт, дэд бүтэц, санхүүжилт болон зах зээл гэсэн хэсгүүдэд хувааж, санал асуулгыг явууллаа. Санал асуулгын дүнг нэгтгэж, бизнесийн орчны ерөнхий индексийг тооцоход Санхүүжилтийн орчин (-0.64), Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин (-0.54), Зах зээлийн орчин (-0.28), Дэд бүтцийн орчин (-0.11) гэсэн үнэлгээтэй гарлаа. Энэхүү үнэлгээ нь манай орны ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд хөрөнгө санхүүгийн бэрхшээл бизнес эрхлэхэд нь гол хүндрэл болж байгааг илтгэх бол дэд бүтэц харьцангуй боломжийн буюу бусад ерөнхий индексгүй харьцуулахад хамгийн бага хүндрэл учруулж байгаа харуулж байна /Зураг 4.7/.

Зураг 4.7 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/

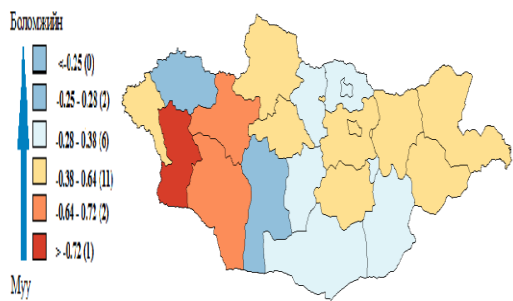
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймаг, нийслэлээр

Бизнесийн орчны ерөнхий индексийг аймгуудаар нь авч үзвэл Баянхонгор, Увс (-0.25), Өмнөговь, Булган (-0.28) аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэх орчинг хамгийн боломжийн гэж үзсэн бол Ховд (-0.73), Говь-Алтай (-0.67), Завхан (-0.65) гэсэн алслагдсан баруун аймгуудын хувьд бусад аймгуудтай харьцуулахад муу байна гэж хариуллаа /Зураг 4.8/.

Зураг 4.8 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/Хувьчилсан тархалтаар/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Бизнесийн орчны ерөнхий индекс хамгийн муу үнэлэгдсэн Ховд, Говь-Алтай аймгуудын хувьд өмнөх судалгаатай харьцуулахад санхүүжилтийн орчин нэлээд муудсан байна. Харин бизнесийн ерөнхий орчинг харьцангуй бага хүндрэлтэй гэж үнэлсэн Увс, Баянхонгор аймгийн хувьд банкны санхүүжилт боломжийн байна гэж хариулсан нь ерөнхий бизнесийн орчинг ийнхүү үнэлэхэд нөлөөлжээ.

Зураг 4.9 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/

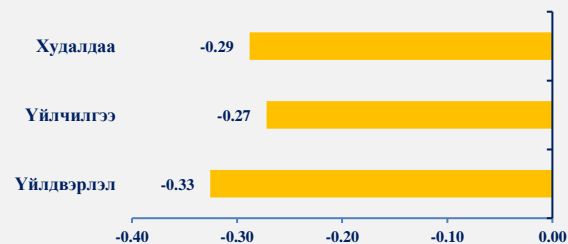
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Бизнесийн ерөнхий индексийг үйл ажиллагаа эрхэлж буй эдийн засгийн салбарын ангиллаар авч үзвэл үйлдвэрлэлийн (-0.33) салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бизнесийн орчинд хамгийн муу үнэлгээ өгсөн бол үйлчилгээний үйл ажиллагаа эрхлэгчид бизнесийн ерөнхий орчинг харьцангуй бага хүндрэлтэй гэжээ /Зураг 4.10/.

Зураг 4.10 ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.3.2. Санхүүжилтийн орчин

Судалгаанд хамрагдсан бизнес эрхлэгчдийн 80% цаашид үйл ажиллагаа явуулахад санхүүжилт хэрэгцээтэй байна гэж хариулснаас ЖДҮ эрхлэгчид санхүүгийн хүндрэлтэй тулгардаг гэж дүгнэж болохоор байна.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн орчны ерөнхий индексийг (-0.64) хамгийн муу гэсэн үнэлгээг өглөө. Өөрөөр хэлбэл санхүүжилт нь ЖДҮ эрхлэхэд хамгийн том хүндрэл болдог бөгөөд энэ нь олон улсын түвшинд хийгдсэн ЖДҮ-ийн талаарх судалгааны үр дүнгүүдтэй нийцтэй гарлаа. ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд Улаанбаатар хот болон аймгуудад явуулсан түүвэр судалгааны үр дүнд хамгийн ихээр бэрхшээл болж байгаа үзүүлэлтүүдэд ОУ-ын байгууллага, ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, хөрөнгийн захаас санхүүжилт авах, зээлийн хүүний түвшин, хугацаа, үндсэн хэмжээ болон барьцаа хөрөнгө зэргийг оруулжээ /Зураг 4.11/.

ОУ-ын байгууллага болон ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц муу буюу хамгийн гол хүндрэл болж байна гэж үзжээ. Сүүлийн жилүүдэд ЗГ-аас ЖДҮ эрхлэгчдэд зориулан багагүй хэмжээний хөнгөлөлттэй зээл, хүүний хөнгөлөлт зэргийг үзүүлж байгаа хэдий ч судалгаанд оролцогчдын зүгээс хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах олон шат дамжлага

болон орон нутгийн удирдах албан тушаалтны танил талд олгодог зэргээс үүдэн зээлд хамрагдах боломжгүй болдог талаар хэлж байлаа. Мөн Төрөөс тодорхой хэмжээний ЖДҮ-ийн хөгжлийг дэмжих зээлийг олгож байгаа боловч зээлийн эх үүсвэр хангалттай их биш, хамрах хүрээ бага байна.¹⁴ Энэ нь хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц хамгийн муу гарахад нөлөөллөө. Нөгөө талаас зээл олгогч байгууллагуудын үзэж байгаагаар ЖДҮ эрхлэгчид нь хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах зээлийн төслөө хангалттай сайн гүйцэтгэдэггүй нь зээл олгохгүй байх гол нөхцөл болдог байна.

Шигтгээ 4.5. ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлсэн дэлхийн санхүүгийн хямралын нөлөө

2008-2009 оны дэлхийн санхүүгийн хямрал сүүлийн жилүүд дэх хамгийн хүнд хямралуудын нэг байлаа. Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (ЭЗХАХБ)-ын гишүүн орнуудын ДНБ 2009 онд дунджаар 3.5%-иар буурч ажилгүйдэл Дэлхийн II дайны дараах үеийн хамгийн өндөр түвшинд буюу дунджаар 9%-д хүрчээ. Энэхүү хямрал нь цаашид улс орнуудын эдийн засагт урт хугацаанд сөрөг нөлөө үзүүлэхээр байна. Хямралын өмнөх үе буюу 2007 онд ЭЗХАХБ гишүүн орнуудын Засгийн газрын өр ДНБ-ий 30 орчим хувь байсан бол хямралын дараах үе буюу 2011 онд дунджаар 100% болж өсчээ. Хэдийгээр дэлхийн орнууд санхүүгийн хямралаас аажмаар сэргэж эхэлсэн боловч улс орнуудын сэргэлтийн хурд харилцан адилгүй байгаа бөгөөд ихэнх орнуудын ДНБ-ий өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлсэн хэвээр байна.

Уг хямрал ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд ч хүндээр туссан байна. 2008-2009 онд ЖДҮ-ийн үйлдвэрлэлийн хэмжээ, борлуулалт эрс буурч, улмаар ажилгүйдэл мэдэгдэхүйц нэмэгдсэн. Ялангуяа экспортын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг ЖДҮ эрхлэгчид хүнд нөхцөлд орсон байв. Улс орнуудын ДНБ ийнхүү санхүүгийн хямралаас улбаалан буурах явцад ЖДҮ эрхлэгчдийн хэрэглэгч, захиалагчдын эрэлт эрс буурсаар байв. Уг бууралт 2009 оныг дуустал өндөр хурдтай үргэлжилсэн бөгөөд ЭЗХАХБ гишүүн орнуудын ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны индекс түүхэнд байгаагүй доод цэгтээ хүрсэн байна. Тухайн үед явуулж байсан ЭЗХАХБ-ын судалгаагаар дампуурсан ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо эрс нэмэгдэж байв.

ЖДҮ-ийн дампуурсан тоо, 2007-2010

	2007	2008	2009	2010
АНУ	28,322	43,546	60,837	56,282
Их Британи	12,507	15,535	19,077	16,045
Итали	6,105	7,521	9,429	11,289
Франц	48,111	52,104	58,930	56,883
Нидерланд	4,602	4,635	8,040	7,211
Дани	2,401	3,709	5,710	6,461
Швед	5,791	6,299	7,638	7,274

Эх үүсвэр: Financing SME's and Entrepreneurs 2012" an OECD

¹⁴ Энэхүү шалтгааны улмаас судалгаанд хамрагдсан хөдөө орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн олонх нь хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа бөгөөд хөнгөлөлттэй зээл зөвхөн танил талаар дамжин олгогддог гэсэн тайлбарыг судалгааны багийн гишүүдэд мэдэгдэж байлаа.

2010 оны сүүлээр эдийн засаг ерөнхийдөө эргэн сэргэж эхлэхтэй зэрэгцэн ЖДҮ эрхлэгчдийн байдал ч сайжирч эхэлсэн боловч өмнөх онуудын түвшинд хараахан хүрээгүй байна. Тухайлбал, хямралтын үед эрс буурч байсан ЖДҮ-ийн зээл олголтын хэмжээ эргэн нэмэгдэж эхэлсэн ч 2007 оны түвшинд хүрээгүй л байна. Харин АНУ, Финланд, Их Британи, Португали, Словени улсуудад 2010 оны туршид ч ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилтийн нөхцөл байдал сайжраагүй бөгөөд эдгээр орнуудын ЖДҮ-ийн зээл олголтын хэмжээ тухайн үед буурч байв.

ЖДҮ-ийн зээлийн жилийн өсөлт, хувиар

	2008	2009	2010
АНУ	3.6	-2.3	-6.2
Их Британи	8.2	1.4	-6.1
Словени	16.7	-0.9	-8.8
Португали	9.2	1.8	-2.0
Финланд	2.6	-16.3	-22.0

Эх үүсвэр: Financing SME's and Entrepreneurs 2012" an OECD

Хямралын үе буюу 2009 онд банкууд зээл олголтын нөхцөл, шаардлагаа чангаруулсны улмаас ЖДҮ эрхлэгчдийн зээл хүсэлтэд татгалзсан хариу өгсөн хувь 12 хувиас 18% хүртэл өссөн байна. Харин 2010 онд эргээд 11% хүртэл буурчээ.

ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүнгээр зээлийн хүү (-0.8) бизнес эрхлэхэд нь багагүй хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. 2012 оны 2 дугаар улирлын байдлаар ХААН банкны зээлийн жигнэсэн дундаж хүү жилийн 20.0%, ХХБ-ны жигнэсэн дундаж хүү 15.6%, ХАС банкны жигнэсэн дундаж хүү 22.4%, Голомт банкны жигнэсэн дундаж хүү 16.0%-тай байна. Харин ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн жилийн хүү дунджаар 12%-тай байгаа бөгөөд уг зээлийн олдоц хангалттай бус байдаг. Ерөнхийдөө ЖДҮ эрхлэгчид хүүний түвшин өндөр байгаа нь үйл ажиллагаа эрхлэхэд хүндрэл учруулж байна гэжээ.

Хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц хангалтгүй гэж дээрх аймгуудаас гадна бусад аймгууд ч үзсэн байна.

Харин санхүүжилтийн орчинд бусад аймгуудаас хамгийн сайн үнэлгээг өгсөн Увс, Дорноговь аймгийн судалгаанд хамрагдагсад хөнгөлөлттэй зээлийн олдоцоос бусад үзүүлэлтүүдэд ерөнхийдөө боломжийн гэсэн үнэлгээг өгчээ. Ялангуяа банкны санхүүжилт, зээл олгох үйл ажиллагаа эерэг (0.1) үнэлгээтэй байлаа.

Харин үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг ЖДҮ эрхлэгч нартай харьцуулахад зээлийн хүү өндөр, хугацаа хангалттай бус, барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ муу болон өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ дутагдалтай байдаг гэж үзсэн байна. Уг салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж, тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад цаг хугацаа их зарцуулдаг зэрэг нь дээрх үр дүн гарахад нөлөөлжээ.

Хүснэгт 4.4 Санхүүжилтийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, аймаг болон нийслэл хот

Аймаг/үзүүдэлт	ӨХ-ийн хүрэлцээ	ЗГ-ын хөн/зээлийн олдоц	ОУБ-ын хөн/зээлийн олдоц	Банкны санхүүжилт	ББСБ-ын зээл	ХЗЗ санхүүжилт авах	Санхүүжилтийн хүү	Санхүүжилтийн хугацаа	Санхүүжилтийн хэмжээ	Санхүүжилтийн барьцаа хөрөнгө	Зээл олгох үйл ажиллагаа,	Зээлийн батлан даалт
Улсын дүн	-0.35	-1.04	-1.05	-0.24	-0.54	-0.75	-0.77	-0.66	-0.62	-0.63	-0.45	-0.54
Архангай	-0.10	-1.16	-0.94	-0.17	-0.89	-0.91	-0.89	-0.79	-0.67	-0.81	-0.34	-0.63
Баянхонгор	-0.13	-0.64	-1.00	0.34	-0.56	-0.89	-0.34	-0.31	-0.40	-0.32	-0.05	-0.57
Баян-Өлгий	-0.59	-1.35	-1.42	-0.20	-0.37	-0.73	-0.89	-0.68	-0.65	-0.64	-0.39	-0.46
Булган	-0.37	-0.84	-0.98	0.18	-0.28	-0.54	-0.41	-0.45	-0.36	-0.38	-0.16	-0.45
Дархан-Уул	-0.32	-1.27	-1.27	0.01	-0.23	-0.77	-0.83	-0.61	-0.53	-0.49	-0.28	-0.48
Дорнод	-0.38	-1.00	-1.23	-0.09	-0.45	-0.66	-0.69	-0.62	-0.57	-0.53	-0.11	-0.45
Дорноговь	-0.42	-1.06	-1.12	0.18	-0.32	-0.54	-0.50	-0.32	-0.22	-0.24	0.06	-0.15
Дундговь	-0.58	-0.98	-0.80	-0.16	-0.35	-0.47	-0.87	-0.75	-0.63	-1.13	-0.55	-0.77
Говь-Алтай	-0.48	-1.30	-1.33	-0.33	-0.81	-1.00	-1.05	-0.94	-0.97	-0.77	-0.59	-0.65
Говьсүмбэр	-0.55	-1.02	-1.16	-0.30	-0.63	-0.80	-0.84	-0.67	-0.59	-0.70	-0.41	-0.57
Хэнтий	-0.55	-1.14	-1.14	-0.08	-0.44	-0.68	-0.86	-0.73	-0.61	-0.80	-0.14	-0.45
Ховд	-0.53	-1.44	-1.19	-0.41	-1.14	-1.28	-1.25	-1.24	-1.00	-0.81	-0.25	-1.03
Хөвсгөл	-0.47	-1.18	-1.23	0.02	-0.38	-0.75	-0.76	-0.71	-0.55	-0.55	-0.23	-0.43
Орхон	-0.47	-1.24	-1.19	-0.14	-0.35	-0.86	-0.81	-0.68	-0.59	-0.67	-0.46	-0.43
Сэлэнгэ	-0.23	-1.04	-1.00	0.01	-0.22	-0.71	-0.65	-0.51	-0.50	-0.43	-0.20	-0.33
Сүхбаатар	-0.50	-1.20	-1.24	0.08	-0.88	-1.10	-0.71	-0.54	-0.39	-0.22	0.04	-0.22
Төв	-0.24	-1.16	-1.13	-0.49	-0.47	-0.93	-1.07	-0.78	-0.76	-0.93	-0.95	-0.91
Улаанбаатар	-0.31	-0.97	-0.97	-0.42	-0.62	-0.74	-0.77	-0.69	-0.69	-0.69	-0.64	-0.59
Өмнөговь	-0.42	-0.89	-0.83	-0.08	-0.25	-0.33	-0.79	-0.46	-0.46	-0.60	-0.15	-0.48
Увс	-0.29	-0.87	-0.90	0.07	-0.40	-0.62	-0.62	-0.46	-0.30	-0.13	0.10	-0.27
Өвөрхангай	-0.15	-0.96	-1.13	0.02	-0.34	-0.38	-0.72	-0.55	-0.45	-0.32	-0.11	-0.31
Завхан	-0.56	-1.10	-1.22	-0.35	-0.82	-1.04	-0.91	-0.70	-0.79	-0.76	-0.51	-0.79

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Салбарын ангиллаар нь авч үзвэл худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад ЗГ болон ОУ-ын байгууллагын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц муу байдаг гэж үзжээ. Энэ нь бага хүүтэй, төслийн хөнгөлөлттэй зээлүүд ихэвчлэн үйлдвэрлэл эрхлэгч нарт түлхүү олгогдогтой холбоотой байж болох юм /Хүснэгт 4.5/.

Хүснэгт 4.5 Санхүүжилтийн орчин /ЭЗ-ийн салбарын ангиллаар/

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Үзүүлэлтүүд	Үйлдвэрлэл	Үйлчилгээ	Худалдаа	Нийт дүн
Олон улсын байгууллагын хөнгөлөлттэй зээлийн олоц	-1.04	-0.97	-1.05	-1.05
Засгийн газрын хөнгөлөлттэй зээлийн олоц	-1.03	-1.01	-1.10	-1.04
Санхүүжилтийн хүү	-0.83	-0.74	-0.79	-0.77
Хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах	-0.73	-0.72	-0.71	-0.75
Санхүүжилтийн хугацаа	-0.60	-0.53	-0.55	-0.66
Санхүүжилтийн барьцаа хөрөнгө	-0.59	-0.42	-0.53	-0.63
Санхүүжилтийн хэмжээ	-0.63	-0.51	-0.51	-0.62
Банк бус санхүүгийн байгууллагын зээл	-0.49	-0.41	-0.47	-0.54
Зээлийн батлан даалт	-0.41	-0.37	-0.43	-0.54
Зээл олгох үйл ажиллагаа, явц	-0.16	-0.24	-0.23	-0.45
Өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ	-0.38	-0.16	-0.18	-0.35
Банкны санхүүжилт	0.18	0.01	0.17	-0.24

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.3.3. Хууль, эрх зүйн зохицуулалтын орчин

Олон жилийн туршид ЖДҮ-ийн хөгжлийг нэгдсэн цогц бодлогоор дэмжих, түүнийг хэрэгжүүлэх арга механизмыг тодорхойлсон эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох шаардлага зүй ёсоор тавигдаж ирсний үр дүнд 2007 онд “Жижиг дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийг УИХ-аар баталсан. “ЖДҮ-ийн тухай хууль”-аар ЖДҮ-ийн тодорхойлолт, ЖДҮ-ийг дэмжих талаар төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхой болгож өгснөөр ЖДҮ эрхлэгчдийн статус тодорхой болж, үндэсний үйлдвэрлэлийн өсөлт, хөгжилд ЖДҮ-ийн үзүүлэх хувь нэмэр, ач холбогдол, хөгжлийн цаашдын стратеги, чиг хандлагыг тодорхойлох боломжийг бүрдүүлсэн. Мөн ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх эрх зүйн таатай орчныг бүрдүүлэхэд Засгийн газраас анхааран ажилласны үр дүнд үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг санхүүгийн түрээс буюу “Лизинг”-ээр авах боломжийг бий болгож “Санхүүгийн түрээс /Лизинг/-ийн тухай хууль”-ийг батлуулж хэрэгжүүлж ажиллаж байгаа билээ. Дээрх хууль батлагдан гарснаар барьцаа хөрөнгийн боломж тааруу бизнес эрхлэгчдэд худалдан авч байгаа тоног төхөөрөмжөө барьцаалан зээл авч үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах боломж бүрдсэн байна. “Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хууль”-д /2006 онд/ ЖДҮ-ийг дэмжих санг оруулан хуульчилж өгснөөр ЖДҮ шинээр бий болох, өргөжин хөгжих таатай нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Мөн Засгийн газар 2009 оныг “Үйлдвэржүүлэлтийг дэмжих жил” болгон зарлан, энэ хүрээнд “Монгол Улсыг үйлдвэржүүлэх хөтөлбөр”-ийг батлан хэрэгжүүлж, Үйлдвэрлэл технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийг УИХ-аар батлуулан мөрдөн ажиллаж байна.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн дагуу “Гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн

албан татвараас чөлөөлөгдөх жижиг, дунд үйлдвэрийн үйлдвэрлэлийн зориулалттай тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийн жагсаалт”-ыг батлан, 4000 гаруй тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг эдгээр албан татвараас чөлөөлсөн байна.

Бүс нутгийн хөгжлийг дэмжиж, аж үйлдвэрийн цогцолборуудыг байгуулах зорилгоор Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийг УИХ-аар батлуулсан.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчны ерөнхий индексийг хангалттай сайн биш (-0.54) гэж дүгнэжээ. Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчныг дотор нь задлан авч үзвэл Төрийн байгууллагын үйлчилгээг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хүндрэл учруулж буй гол үзүүлэлтийн нэг гэж дүгнэжээ. Хууль эрх зүйн орчин, татварын тогтолцоо зэрэг үзүүлэлтүүд нь ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд дараах гол бэрхшээл нь болж байна. /Зураг 4.13/.

Зураг 4.13 Хууль эрх зүйн зохицуулалтын орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн
2=маш сайн/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

ЖДҮ эрхлэгчид хээл хахууль бизнесийн үйл ажиллагаанд нь их хүндрэл учруулдаг, нөгөө талаас төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа нь тууштай, ил тод байж чадахгүй, ААН-ийг шалгахдаа тэдний үйл ажиллагааны эрсдэлийг үнэлэх, хяналтын хуудас ашиглах, бизнес эрхлэгчдэд дагаж мөрдөх дүрэм, журмыг сурталчлан таниулах зэрэг олон улсын дэвшилтэт туршлагаудыг нэвтрүүлээгүй, түүнчлэн байцаагчид нь шалгалт хийхдээ субъектив талаас нь нөхцөл байдлыг үнэлж, дүгнэдэг зэрэг нь ЖДҮ

эрхлэгчид төрийн байгууллагын үйлчилгээ хамгийн доогуур үнэлгээг өгөхөд хүргэжээ. Түүнчлэн олон улсын техник хамтын ажиллагааны нийгэмлэгийн “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих” төслийн хүрээнд хийгдсэн судалгаагаар Төрийн байгууллагаас бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй үйлчилгээний хүнд суртал болон Төрийн захиргааны байгууллагаас гаргаж буй дүрэм, журамтай ижил төстэй дүрэм журмыг Орон нутгаас давхардуулан гаргаж хяналт шалгалтын давхардал үүсгэж байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндрэл үүсгэж байна гэж үзсэн байна.

2007 онд “Жижиг дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийг, 2009 онд “Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хууль”-ийг УИХ-аар батлуулж, мөрдөн ажиллаж байгаа боловч ЖДҮ эрхлэгч иргэн буюу хувиараа хөдөлмөр эрхэлж буй иргэн, өрх айлын талаарх төрийн бодлого тодорхой бус хэвээр байна. Энэ нь хууль эрх зүйн орчин хоёрдугаар муу үзүүлэлт болох үндсэн шалтгаан нь болсон гэж үзэж байна.

2012 оны 1 дүгээр улирлын байдлаар Монгол улсад 67,409 ААН бүртгэгдсэнээс 48,086 ААН үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд тэдгээрийн дийлэнх буюу 98% хуулийн тодорхойлолтоор жижиг дунд үйлдвэрт хамаарах ААН-үүд байна. Үйл ажиллагаа тогтмол явуулж буй ААН-ийн дийлэнх хэсгийг ЖДҮ эрхлэгчид эзэлж байгаа хэдий ч ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү нь татвараа тогтмол төлдөггүй, санхүүгийн хүнд байдалтай байдаг ¹⁵. Энэ нь татварын тогтолцоо гуравдагч гол хүндрэл болоход нөлөөлсөн гэж үзэж байна.

Орон нутаг, нийслэл

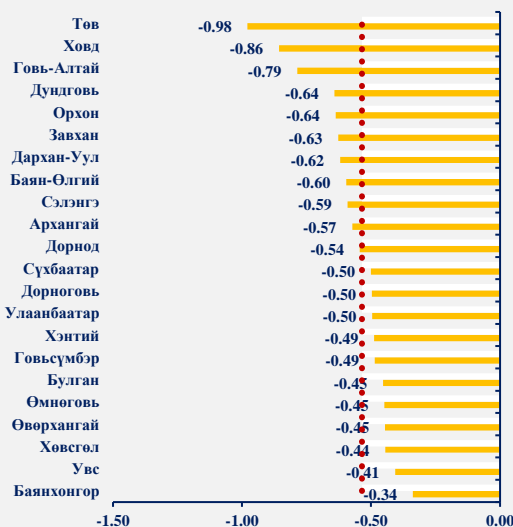
Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Төв, Ховд, Говь-Алтай, Орхон, Дундговь аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид улсын дундажтай харьцуулахад ЖДҮ-ийн хөгжлийг дэмжих эрх зүй, хяналт шалгалт болон татварын бодлогын таатай орчин хангалттай сайн биш байна гэж дүгнэжээ. Харин Баянхонгор, Увс, Хөвсгөл, Өвөрхангай аймгуудад бусад аймгуудтай харьцуулахад хууль эрх зүйн тогтолцоо, төрийн

¹⁵ ХХААХҮЯ-ны статистик мэдээгээр манай оронд хувиараа жижиг бизнес эрхлэгч нийт 60.0 мянга орчим иргэд байдаг бөгөөд тэдгээрийн олонх нь ХҮОАТ-ын 10%-ийг төлдөг гэжээ. Харин хуулийн дагуу ЖДҮ-д хамрагдах 31.0 мянга орчим ААН-үүд нь гол төлөв ААНОАТ-ыг 10%-иар, НӨОАТ-ыг 10%-иар тус тус төлж байна. Албан бус сектор буюу далд эдийн засагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа хувиараа бизнес эрхлэгчдийн тоог хараахан бүртгэлд хамруулж чадаагүй байгаа нь татвар төлөгчдийг бүрэн хамруулах боломжийг хязгаарлаж байна.

үйлчилгээ нь харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өглөө /Зураг 4.14/.

Зураг 4.14 Хууль эрх зүйн зохицуулалтын орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/, аймаг, нийслэл хот

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр авч үзвэл Төв, Ховд, Говь-Алтай, Хэнтий, Өмнөговь аймгийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад хууль эрх зүйн орчинг төдийлөн хангалттай сайн биш байна гэж үзсэн бол Баянхонгор, Өвөрхангай, Архангай, Хөвсгөл аймгуудад харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өглөө. /Хүснэгт 4.6/.

Төв, Ховд, Говь-Алтай, Архангай, Орхон, Завхан болон Дархан-Уул аймагт **төрийн байгууллагын үйлчилгээ** муу гэж үзсэн бол Өмнөговь, Булган Говьсүмбэр аймагт ЖДҮ эрхлэгчид хангалттай сайн биш, мөн бусад аймгууд ч хангалтгүй гэж үзжээ.

Говь-Алтай, Төв, Сүхбаатар, Дундговь, Баян-Өлгий аймагт бизнес эрхлэгчид **татварын тогтолцоо** муу байна гэж үзсэн нь байна. Харин Баянхонгор, Дорнод, Хэнтий аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад татварын тогтолцоо боломжийн гэж дүгнэжээ.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчид төрийн байгууллагын үйлчилгээ, газар эзэмшихийг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн муу гэж дүгнэлээ. Харин хяналт шалгалтын

тогтолцоог бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад боломжийн гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 4.6 Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/, аймаг, нийслэл хот

Аймаг/үүдэлт	Хууль, эрх зүйн орчин	Татварын тогтолцоо	Гадаад худалдаа хийх нөхцөл	Төрийн байгууллагын үйлчилгээ	Хяналт, шалгалтын тогтолцоо	Газар эзэмших
Улсын дүн	-0.53	-0.54	-0.52	-0.68	-0.40	-0.54
Архангай	-0.34	-0.53	-0.39	-0.89	-0.64	-0.64
Баянхонгор	-0.21	-0.33	-0.44	-0.53	-0.33	-0.18
Баян-Өлгий	-0.45	-0.71	-0.55	-0.70	-0.50	-0.67
Булган	-0.59	-0.52	-0.74	-0.46	-0.24	-0.16
Дархан-Уул	-0.59	-0.65	-0.71	-0.85	-0.50	-0.42
Дорнод	-0.47	-0.36	-0.68	-0.70	-0.52	-0.53
Дорноговь	-0.46	-0.71	-0.34	-0.65	-0.28	-0.53
Дундговь	-0.52	-0.81	-0.79	-0.71	-0.40	-0.62
Говь-Алтай	-0.80	-0.91	-0.73	-0.98	-0.49	-0.82
Говьсүмбэр	-0.63	-0.50	-0.45	-0.49	-0.40	-0.44
Хэнтий	-0.67	-0.41	-0.52	-0.74	-0.20	-0.39
Ховд	-0.83	-0.65	-0.68	-1.26	-1.07	-0.65
Хөвсгөл	-0.39	-0.42	-0.53	-0.57	-0.19	-0.57
Орхон	-0.47	-0.70	-0.67	-0.86	-0.52	-0.59
Сэлэнгэ	-0.49	-0.68	-0.62	-0.77	-0.51	-0.48
Сүхбаатар	-0.58	-0.82	-0.22	-0.58	-0.64	-0.16
Төв	-1.04	-0.87	-0.93	-1.31	-0.95	-0.78
Улаанбаатар	-0.52	-0.46	-0.47	-0.60	-0.33	-0.59
Өмнөговь	-0.66	-0.70	-0.06	-0.41	-0.42	-0.44
Увс	-0.43	-0.46	-0.41	-0.56	-0.28	-0.30
Өвөрхангай	-0.31	-0.43	-0.54	-0.71	-0.41	-0.28
Завхан	-0.51	-0.45	-0.71	-0.86	-0.56	-0.67

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн/ хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

ЖДҮ-ийг дэмжих төрийн байгууллагын үйлчилгээг худалдаа, үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид муу буюу дунджаар (-0.68) индекстэйгээр үнэллээ. /Хүснэгт 4.7/

Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчинг үйлчилгээ эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчтэй харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж дүгнэсэн байна. Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбаруудтай харьцуулахад хяналт шалгалтын тогтолцоо сайн гэж илүү өндрөөр үнэлжээ.

Хүснэгт 4.7 Хууль эрх зүй, зохицуулалтын орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн 2=маш сайн/, салбарын ангилал

Үзүүлэлт	Үйлдвэрлэл	Үйлчилгээ	Худалдаа	Нийт дүн
Хууль, эрх зүйн орчин	-0.49	-0.38	-0.46	-0.53
Татварын тогтолцоо	-0.58	-0.45	-0.47	-0.54
Гадаад худалдаа хийх нөхцөл	-0.64	-0.45	-0.45	-0.52
Төрийн байгууллагын үйлчилгээ	-0.82	-0.70	-0.79	-0.68
Хяналт шалгалтын тогтолцоо	-0.41	-0.30	-0.35	-0.40
Газар эзэмших	-0.29	-0.47	-0.42	-0.54

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хууль 2007 онд шинэчилсэн найруулгаар батлагдаж, 2 шатлалтай, 10 ба 25% байхаар зөвхөн хувь хэмжээний өөрчлөлтүүдийг оруулсан байна. Уг шатлалаар ААН-ийн 99.9%-нь орлогын албан татварын 10%-ийн ангилалд хамрагдсан бөгөөд хууль мөрдөгдөж эхэлснээр ААН-ийн төсөвт төлөх албан татварын хэмжээ буурах, бизнес эрхлэгчид хөрөнгө үйл ажиллагаагаа нэгтгэн томруулах боломжууд бүрдэж, цаашдын хөгжилд томоохон түлхэцийг өгсөн байна.

Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих чиглэлээр улсын төсвөөс хуваарилсан хөрөнгийг оновчтой зарцуулах зорилгоор орон нутгийн түүхий эд, ажиллах хүч, зах зээлийн багтаамж, нөөц боломжид тулгуурлан байгуулж болох жижиг, дунд үйлдвэрүүдийн судалгааг аймаг, бүсээр гаргасны үндсэн дээр 2009-2010 онд улсын төсөвт тусгагдсан тус бүр 30.0 тэрбум төгрөг, арилжааны банкны 20-30 хувийн нэмэлт эх үүсвэрээр аймаг, нийслэлд нийт 3051 төслийг сонгон шалгаруулж 84.7 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгосон байна. Үүний үр дүнд 923 жижиг, дунд үйлдвэрийг шинээр ашиглалтад оруулж, 11600 хүнийг шинэ ажлын байраар хангаснаар тэдний гэр бүлийн амьдралын баталгааг сайжруулсан байна.

2011 онд жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг хөгжүүлэхэд зориулан бүх сумын “Сум хөгжүүлэх сан”-д нийт 24.0 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт хийгдэхээр төлөвлөгөөнд тусгаж ажилласан байна. Энэхүү хөрөнгөөс сумын хүн амын тооноос хамаарч нэг суманд 50.0-265.0 сая төгрөгийн санхүүжилтийг жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэхэд зориулан ажиллаж байна.

Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, хувиараа хөдөлмөр эрхлэх, шинээр аж ахуйн нэгж байгуулахад дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх зорилготой жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих 5, Бизнес инкубаторын 12, Бизнесийн хөгжлийг дэмжих 27, Аж ахуй

эрхлэлтийн сургалтын 23 төвийг байгуулан ажиллуулж байна.

4.3.4. Зах зээлийн орчин

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид зах зээлийн орчныг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад (-0.28) буюу боломжийн гэж дүгнэлээ. Зах зээлийн орчныг илэрхийлэх хүчин зүйлсээс **шударга өрсөлдөөн (-0.36)** хамгийн муу үнэлгээтэй гарлаа. ЖДҮ эрхлэгчид зах зээлд шударга өрсөлдөөн хангалттай явагдахгүй байгаа нь бизнесийн үйл ажиллагаанд сөрөг нөлөөг үзүүлж байна гэж үзлээ. Төрийн зүгээс “Шударга өрсөлдөөний тухай хууль”-ийг УИХ-аас 1993 онд баталсан бөгөөд 2005 онд Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газар /ШӨХТГ/ байгуулсан. 2010 оны 6 сард “Өрсөлдөөний тухай хууль”-ийг шинээр баталжээ. Уг хуулийн хүрээнд аж ахуй эрхлэгчдийн зах зээлд шударгаар өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэх, зах зээлд ноёлох болон өрсөлдөөнд харш аливаа үйл ажиллагаа явуулсан бизнест торгууль ноогдуулах замаар өрсөлдөөнийг дэмжих, өрсөлдөөнийг зохицуулах байгууллагын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, тэдгээртэй холбогдсон харилцааг зохицуулан ажиллаж байна.

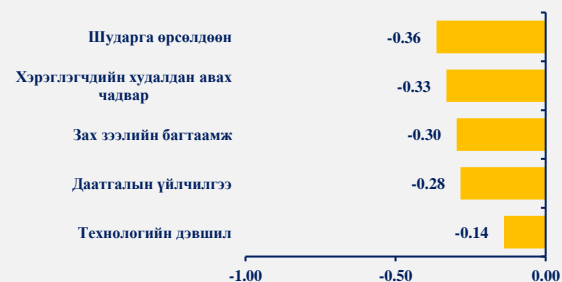
Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр зах зээлийн орчны ерөнхий индексийг (-0.28) буюу муугаас илүүтэйгээр боломжийн байна гэсэн дүгнэлтийг ЖДҮ эрхлэгчид өглөө. Зах зээлийн орчны ерөнхий индексийг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр нь задлан авч үзвэл ЖДҮ эрхлэгчид зах зээлд шударга өрсөлдөөн¹⁶ хангалттай сайн явагдахгүй байгаа нь зах зээлийн орчны гол хүндрэл болж байна гэж үзжээ. Түүнчлэн шударга өрсөлдөөн төдийлөн сайн биш, хэрэглэгчийн худалдан авах чадвар, зах зээлийн багтаамж хангалттай сайн байж чадахгүй байна гэж үзсэн нь судалгааны үр дүнгээс харагдлаа /Зураг 4.15/

¹⁶ ГТХА-ны “Жижиг дунд үйлдвэрлэл”-ийн талаар хийсэн төслийн судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд хамгийн ихээр саад болж байгаа үзүүлэлтээр татвар, авилгал, зээлийн хүү өндөр болон **бизнесийн шударга бус өрсөлдөөн** гэсэн үзүүлэлтүүд гарсан байна.

Зураг 4.15 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

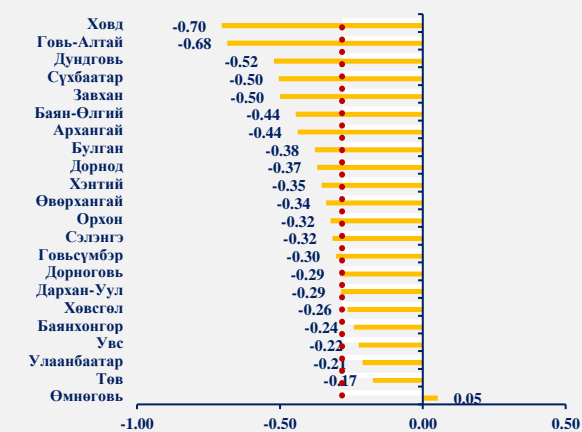
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймаг, нийслэлээр

Зах зээлийн орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Ховд, Говь-Алтай, Дундговь, Сүхбаатар, Завхан аймгийн санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бизнес эрхлэх зах зээлийн орчин хангалттай сайн бүрдээгүй гэж үзжээ. Харин Өмнөговь, Төв, Увс, Баянхонгор, Хөвсгөл аймгууд болон Улаанбаатар хотод бизнес эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад зах зээлийн орчин харьцангуй боломжийн байгаа гэсэн үнэлгээг өгөгджээ /Зураг 4.16/.

Зураг 4.16 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, аймаг, нийслэл хот

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зах зээлийн орчинг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийн хувьд задлан авч үзвэл Өмнөговь, Дархан-Уул, Хэнтий болон Увс аймгийн түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад **шударга бус өрсөлдөөнд** боломжийн

гэсэн үнэлгээг өгсөн бол Сүхбаатар, Говь-Алтай болон Баянхонгор аймгуудад уг үзүүлэлт хангалттай сайн биш байгаа гэж үзлээ /Хүснэгт 4.8/.

Дундговь, Говь-Алтайн, Ховд, Сүхбаатар болон Баян-Өлгий аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сайн биш гэсэн үнэлгээг өгсөн бол Өмнөговь, Төв, Увс Дархан-Уул аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид боломжийн гэсэн үнэлгээг өглөө.

Ховд, Говь-Алтай аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид даатгалын үйлчилгээ үзүүлэх тогтолцоог бусад аймагтай харьцуулахад муу гэж дүгнэсэн бол Өмнөговь, Дундговь, Төв, Говьсүмбэр аймгууд болон нийслэлд бизнес эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж үзлээ.

Сүхбаатар, Говь-Алтай, Дундговь, Ховд болон Завхан аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид өөрийн аймагт бүтээгдэхүүний борлуулах зах зээлийн багтаамж сайн биш гэж үзжээ. Харин Өмнөговь, Баянхонгор, Увс, Хөвсгөл, Төв Дорноговь аймгуудад болон нийслэлд үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад уг үзүүлэлтийг боломжийн гэж дүгнэлээ.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчид шударга өрсөлдөөн зах зээлд явагдахгүй байна гэж үзсэн нь бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад хамгийн муу гэж дүгнэгдлээ.

Хүснэгт 4.8 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Аймаг/үзүүлэлт	Хэрэглэгчийн худалдан авах чадвар	Зах зээлийн багтаамж	Технологийн дэвшил	Шударга өрсөлдөөн	Даатгалын үйлчилгээ
Улсын дүн	-0.33	-0.30	-0.14	-0.36	-0.28
Архангай	-0.60	-0.40	-0.19	-0.56	-0.44
Баянхонгор	-0.08	0.00	-0.14	-0.60	-0.39
Баян-Өлгий	-0.66	-0.44	-0.50	-0.32	-0.30
Булган	-0.44	-0.49	-0.29	-0.39	-0.27
Дархан-Уул	-0.25	-0.35	-0.23	-0.25	-0.35
Дорнод	-0.44	-0.31	-0.23	-0.42	-0.46
Дорноговь	-0.28	-0.26	-0.36	-0.28	-0.27
Дундговь	-0.70	-0.78	-0.44	-0.52	-0.17
Говь-Алтай	-0.60	-0.67	-0.73	-0.70	-0.73
Говьсүмбэр	-0.30	-0.36	-0.26	-0.40	-0.20
Хэнтий	-0.41	-0.39	-0.37	-0.27	-0.32
Ховд	-0.74	-0.64	-0.48	-0.73	-0.93
Хөвсгөл	-0.33	-0.15	-0.23	-0.28	-0.33
Орхон	-0.31	-0.31	-0.22	-0.42	-0.35
Сэлэнгэ	-0.35	-0.29	-0.20	-0.38	-0.37
Сүхбаатар	-0.64	-0.80	-0.10	-0.70	-0.28
Төв	-0.09	-0.18	-0.05	-0.36	-0.18
Улаанбаатар	-0.29	-0.23	0.00	-0.32	-0.21
Өмнөговь	0.22	0.04	0.20	-0.12	-0.08
Увс	-0.22	-0.02	-0.23	-0.27	-0.39
Өвөрхангай	-0.41	-0.27	-0.27	-0.43	-0.31
Завхан	-0.46	-0.61	-0.50	-0.45	-0.48

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар зах зээлд хангалттай сайн биш байна гэж гэж дүгнэжээ. Худалдааны салбарын хэрэглэгчдийн худалдан авах чадварын индекс (-0.33) гарсан байна /Хүснэгт 4.9/.

Хэрэглэгчдийн үзсэнээр технологийн дэвшлийг худалдаа болон үйлчилгээний салбарын ЖДҮ эрхлэгчид үйлдвэрлэлийн салбарынхантай харьцуулахад харьцангуй боломжийн гэж үзжээ. Энэ нь нэг талаас хөдөө орон нутагт худалдаа үйлчилгээний салбарынхан өөрийн орон нутгийн онцлогт нийцүүлэн худалдаа эрхэлж байнгын худалдан авагчтай болж чадсан байдаг, нөгөө талаас үйлчилгээ эрхлэгчид нь зочид буудал, зоогийн газар, тээвэр, үсчин зэрэг хэрэглэгчдийн анхдагч хэрэгцээг хангах үйлчилгээ явуулдаг мөн шинэ гарч буй технологийг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлж чадаж байгаа нь технологийн дэвшлийг салбарууд нааштай үнэлэх үндэс нь болсон гэж үзэж байна.

Хүснэгт 4.9 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, салбарын ангилал

Үзүүлэлт	Үйлдвэрлэл	Үйлчилгээ	Худалдаа	Нийт дүн
Хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар	-0.30	-0.23	-0.33	-0.33
Зах зээлийн багтаамж	-0.18	-0.19	-0.27	-0.30
Технологийн дэвшил	-0.18	0.01	-0.08	-0.14
Шударга өрсөлдөөн	-0.30	-0.27	-0.21	-0.36
Даатгалын үйлчилгээ	-0.27	-0.14	-0.23	-0.28

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.3.5. Дэд бүтцийн байдал

Монгол Улсын авто замын сүлжээнд нийт ойролцоогоор 49250 км авто зам байдгаас 12613 км нь улсын эзэмшлийн (улсын чанартай) авто зам. Энэ улсын чанартай замын 2629.8 км нь хатуу хучлагатай, 2609.9 км хайрган болон сайжруулсан, 7615.9 км нь хөрсөн зам байдаг бөгөөд 2011 оны эцсийн байдлаар Архангай, Сэлэнгэ, Дархан-уул, Орхон, Булган, Хэнтий, Төв, Өвөрхангай, Говьсүмбэр аймгууд хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдоод байна.

Сүүлийн жилүүдэд үүрэн утасны хэрэглэгчдийн тоо мэдэгдэхүйц нэмэгдэж, давхардсан тоогоор 2011 онд 2.9 саяд хүрсэн нь өмнөх оныхоос 16.2 хувиар өсчээ. Түүнчлэн сансрын холбооны хэрэглэгчдийн тоо 2010 онд 773 байсан бол 2011 онд 986-д хүрсэн байна. Харин суурин утасны цэгийн тоо 2011 онд 131.8

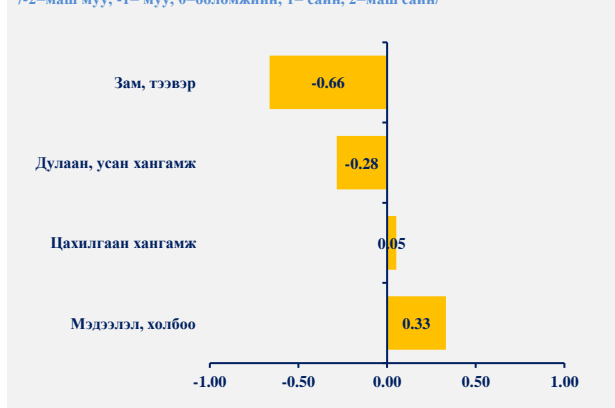
мянга болж, 2010 оныхоос 11.4 мянгаар буурсан байна.

Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг бусад бизнесийн орчны ерөнхий индексүүдтэй харьцуулахад хамгийн боломжийн (-0.11) гэсэн үнэлгээг өглөө. Дэд бүтцийн байдлын ерөнхий индексийг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээр нь задлан авч үзвэл Зам тээврийн хөгжил болон дулаан усан хангамжийн байдал бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад сайн биш гэж дүгнэгдлээ. Харин цахилгаан хангамжийг сайн, мэдээлэл холбооны салбарыг бараг хэвийн (боломжийн) гэж дүгнэсэн үр дүн гарлаа /Зураг 4.17/.

Зураг 4.17 Дэд бүтцийн байдал

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

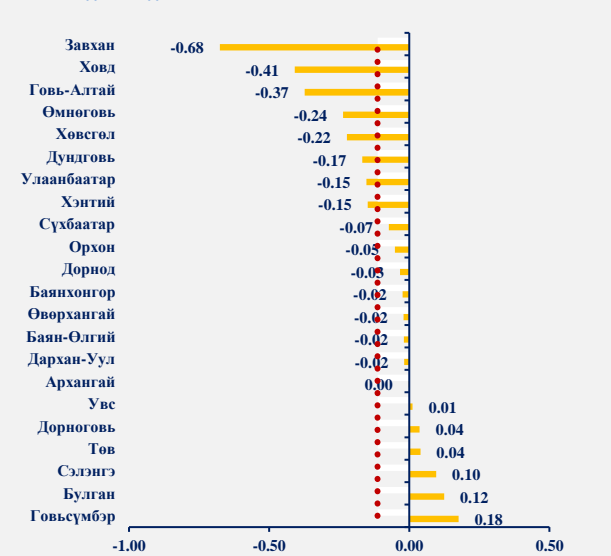
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймаг, нийслэлээр

Дэд бүтцийн байдлын ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Өмнөговь, Ховд, Завхан болон Говь-Алтай зэрэг төвөөс алслагдсан аймгуудын санал асуулгад хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдал сайн бүрдээгүй гэж үзлээ. Харин Говьсүмбэр, Булган, Сэлэнгэ, Төв болон Дорноговь зэрэг аймагт ЖДҮ эрхлэгчид дэд бүтцийн байдлыг сайн гэж үзсэн нь эдгээр аймгуудын дийлэнх¹⁷ нь хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдсон, цахилгаан дулааны нэгдсэн сүлжээтэй зэрэг нь индекс эерэг гарахад нөлөөллөө /Зураг 4.18/.

Зураг 4.18 Дэд бүтцийн байдал

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Дэд бүтцийн байдлыг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл Завхан, Баянхонгор, Ховд, Дундговь, Говь-Алтай, Дорнод, Хөвсгөл болон Өмнөговь аймгуудад бизнес эрхлэгчид өөрийн аймгийн **зам тээврийн хөгжлийг** бусад аймагтай харьцуулахад сайн биш гэж дүгнэсэн нь эдгээр аймгууд хатуу хучилттай замын нэгдсэн сүлжээнд холбогдоогүй, төвөөс алслагдсан байдал зэрэг нь нөлөөлсөн байж болзошгүй юм. Харин Говьсүмбэр, Өвөрхангай, Хэнтий, Булган болон Сэлэнгэ аймууд зам тээврийн хөгжлөө сайн гэж үнэлжээ.

Говь-Алтай, Завхан, Хөвсгөл, Ховд, Хэнтий, Дундговь, Өвөрхангай, Увс, Сүхбаатар болон Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид **дулаан хангамжийн** асуудал бусад аймагтай харьцуулахад сайн биш гэсэн үнэлгээг өгсөн бол Дорнод, Сэлэнгэ аймгууд хэвийн гэж үнэллээ.

Завхан, Өмнөговь, Ховд, Говь-Алтай болон Хэнтий аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид **цахилгаан хангамжийн** асуудлыг бусад аймагтай харьцуулахад муу гэж дүгнэсэн бол бусад аймгууд харьцангуй хэвийн гэсэн үнэлгээг өгчээ.

Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид зам тээврийн хөгжил сайн биш гэж үнэлсэн нь замын түгжрэл, хатуу хучилттай замын бат бөх чанар зэргээс шалтгаалж уг үнэлгээг өгсөн байх талтай. Харин бусад үзүүлэлтийн хувьд нийслэл хотын бизнес эрхлэгчид харьцангуй боломжийн гэсэн үнэлгээг өглөө /Хүснэгт 4.10/.

¹⁷ Дорноговь аймгаас бусад нь

Хүснэгт 4.10 Дэд бүтцийн байдал

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/

Аймаг/үүрэг/т	Зам, тээвэр	Дулаан, усан хангамж	Цахилгаан хангамж	Мэдээлэл, холбоо	Бусад
Улсын дүн	-0.66	-0.28	0.05	0.33	0.00
Завхан	-1.13	-0.73	-0.96	-0.06	-0.50
Баянхонгор	-1.10	-0.53	0.11	0.22	0.06
Ховд	-1.09	-0.48	0.21	0.46	0.10
Дундговь	-1.04	-0.35	-0.48	0.46	0.05
Говь-Алтай	-0.96	-0.28	0.02	0.31	-0.01
Дорнод	-0.92	-0.05	0.16	0.44	0.16
Хөвсгөл	-0.88	-0.48	0.06	0.62	0.22
Өмнөговь	-0.86	0.00	0.19	0.36	0.08
Улаанбаатар	-0.80	-0.07	0.12	0.29	-0.10
Сүхбаатар	-0.78	-0.72	0.18	0.35	-0.05
Дархан-Уул	-0.61	-0.65	-0.37	0.27	-0.20
Төв	-0.51	-0.58	-0.10	0.10	0.00
Орхон	-0.49	-0.16	0.48	0.46	0.00
Баян-Өлгий	-0.42	-0.77	-0.21	0.22	-0.15
Дорноговь	-0.38	-0.54	0.22	0.48	0.04
Архангай	-0.27	-0.04	0.28	0.36	-0.04
Увс	-0.23	0.02	0.29	0.40	0.04
Хэнтий	-0.16	-0.06	0.19	0.43	-0.04
Сэлэнгэ	-0.15	-0.13	0.33	0.46	0.08
Булган	-0.12	-0.11	0.11	0.30	0.03
Өвөрхангай	0.04	-0.07	0.38	0.61	0.06
Говьсүмбэр	0.10	-0.10	0.19	0.13	0.05

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн /хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайн руу; босоо: маш муугаас маш сайн руу/

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад зам тээврийн хөгжил сайн биш байна гэж дүгнэжээ. Уг салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад зам тээврийн хөгжилд түшиглэж үйл ажиллагаа явуулдаг нь үнэлгээ муу гарахад нөлөөлсөн байж болзошгүй юм /Хүснэгт 4.11/.

Дулаан усан хангамжийг үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний салбарын ЖДҮ эрхлэгчид худалдааны салбарынхантай харьцуулахад бага зэрэг муу гэж үзжээ. Мөн гурван салбарын хувьд цахилгаан хангамж, мэдээлэл холбооны хөгжлийг боломжийн сайн гэсэн үнэлгээг өглөө.

Хүснэгт 4.11 Зах зээлийн орчин

/-2=маш муу, -1= муу, 0=боломжийн, 1= сайн, 2=маш сайн/, салбарын ангилал

Үзүүлэлтүүд	Үйлдвэрлэл	Үйлчилгээ	Худалдаа	Нийт дүн
Зам, тээвэр	-0.52	-0.54	-0.62	-0.66
Дулаан, усан хангамж	-0.21	-0.13	-0.05	-0.28
Цахилгаан хангамж	0.29	0.32	0.42	0.05
Мэдээлэл холбоо	0.47	0.41	0.48	0.33
Бусад	0.17	0.12	0.21	0.00

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.4 Зардлын байдал

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа явуулахад гарах зардлын өнөөгийн байдлыг тогтоож, аль зардал ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндрэл учруулж байгааг тандах зорилго тавьсан болно.

Нэгдсэн дүн

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэхэд зээлийн хүү, шимтгэл хураамжийн төлбөр, түүхий эдэнд зарцуулах зардал болон түрээсийн зардал зэрэг үзүүлэлтүүд хамгийн их хүндрэл үзүүлж байна /Зураг 4.19/.

Харин харилцаа холбоо, үйл ажиллагаа, зар сурталчилгааны зардал бизнес эрхлэхэд төдийлөн хүндрэл үзүүлдэггүй гэжээ.

Зураг 4.19 Зардлын байдал

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

ЖДҮ эрхлэгчдэд зээлийн хүүний зардал хамгийн их хүндрэл болж байна гэж үзсэн нь Бизнесийн орчны Санхүүжилтийн хэсгийн санхүүжилтийн хүү өндөр байна гэсэн үр дүнтэй нийцтэй гарсан байна. Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрт зээлийн хүүг нэг оронтой тоонд оруулах ажил тусгагдсан байгаа ба Монголбанкнаас инфляцийн түвшинг нэг 2013 онд 8% болгох зорилт тавин шат дараатай арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна.

Дэлхийн банкны нь “Бизнес эрхлэх нь 2013” тайланд бизнес эрхлэхэд тулгардаг бэрхшээлд тусгай зөвшөөрөл, лицензийг олж авах, маргаан шийдвэрлэх, хил гаалиар худалдаа хийхэд шат дамжлага их, хугацаа болон зардал өндөр байгааг дурьдсан байдаг. Шимтгэл хураамжийн зардал зээлийн хүүний зардлын дараах хүндрэлд тооцогдож

байгаа нь дээрх судалгааны үр дүнтэй нийцтэй гарлаа.

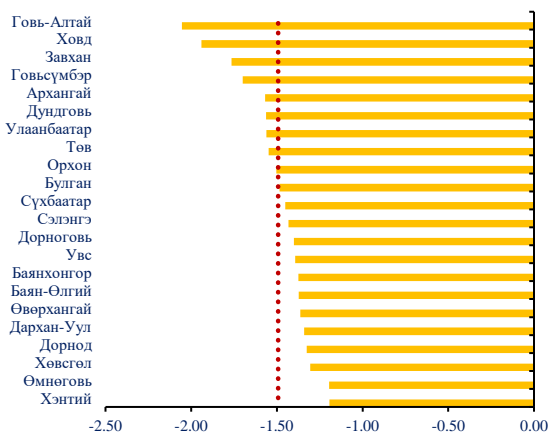
Мөн түүхий эдийн зардал гол хүндрэлүүдийн нэг гэж судалгаанд оролцогчид үзжээ. Монголбанкнаас инфляцийг бууруулж нам дор түвшинд тогтвортой барих зорилтын хүрээнд Засгийн Газартай хамтарч мах, гурил болон барилгын голлох материалуудын үнийг тогтвортой байлгах талаар шат дараатай төслүүдийг хэрэгжүүлэхээр бэлтгэж байгаа билээ. Уг арга хэмжээ нь ЖДҮ эрхлэгч болон иргэдийн амьдралд бодитой эерэг нөлөө үзүүлнэ гэж үзэж байна.

Аймаг, нийслэлээр

Зардлын байдлын ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Говь-Алтай, Ховд, Завхан, Говьсүмбэр аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймгуудтай харьцуулахад зардлын байдал илүү хүндрэлтэй байна гэж үзжээ. Харин бусад аймгууд бага хүндрэлтэй гэсэн үнэлгээг түлхүү өгчээ. Ялангуяа, Хэнтий, Өмнөговь, Хөвсгөл аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн өгсөн үнэлгээ бага байна /Зураг 4.20/.

Зураг 4.20 Зардлын байдал

/4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зардлын байдлыг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл Говь-Алтай, Ховд, Архангай, Баян-Өлгий аймагт бизнес эрхлэгчид зээлийн хүүний зардлыг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл үзүүлж байна гэж үзжээ. Харин Баянхонгор, Хэнтий болон Дорнод аймагт ЖДҮ эрхлэгчид хүүний зардал харьцангуй боломжийн гэж дүгнэлээ.

Говь-Алтай, Говьсүмбэр болон Архангай аймагт ЖДҮ эрхлэгчид шимтгэл, хураамжийн төлбөрийг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл учруулж байна гэсэн бол Улаанбаатар хот болон Хэнтий аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бага хүндрэлтэй гэжээ.

Түүхий эдийн зардлыг Говь-Алтай, Говьсүмбэр, Баян-Өлгий аймагт бизнес эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад их хүндрэл учруулж байна гэсэн бол Өвөрхангай, Хэнтий болон Төв аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид харьцангуй хүндрэл багатай байна гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 4.12 Зардлын байдал

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлтгүй/ Аймаг, Нийслэл хот

Аймаг/үзүүлэлт	Зээлийн хүүний зардал	Түүхий эдийн зардал	Түрээсийн зардал	Шимтгэл хураамжийн төлбөр	Тоног төхөөрөмжийн зардал	Зам, тээврийн зардал	Ажиллах хүчний өртөг	Дулаан, усны зардал	Эрчим хүч, цахилгааны зардал	Зар сурталчилгаа зардал	Захиргаа, үйл ажиллагааны зардал	Харилцаа холбооны зардал
Улсын дүн	-1.95	-1.74	-1.68	-1.75	-1.67	-1.62	-1.59	-1.44	-1.36	-1.24	-1.22	-0.93
Говь-Алтай	-2.49	-2.37	-1.92	-2.22	-2.24	-2.36	-2.06	-2.11	-2.10	-1.45	-2.06	-1.27
Завхан	-2.08	-1.81	-1.66	-1.92	-1.94	-2.31	-1.94	-1.77	-1.91	-1.34	-1.35	-1.16
Ховд	-2.39	-2.21	-2.13	-1.86	-2.08	-2.49	-2.00	-1.92	-1.95	-1.43	-1.60	-1.22
Говьсүмбэр	-2.28	-2.08	-1.88	-2.21	-2.06	-1.45	-1.68	-1.62	-1.18	-1.27	-1.65	-1.04
Архангай	-2.39	-1.75	-1.59	-2.02	-1.89	-1.47	-1.84	-1.44	-1.18	-1.05	-1.33	-0.88
Дундговь	-2.16	-1.68	-1.70	-1.87	-1.67	-1.80	-1.64	-1.70	-1.27	-1.06	-1.38	-0.82
Улаанбаатар	-1.93	-1.78	-1.82	-1.79	-1.68	-1.64	-1.52	-1.46	-1.44	-1.44	-1.21	-1.00
Төв	-2.09	-1.45	-1.53	-1.85	-1.65	-1.44	-1.16	-1.16	-1.38	-1.93	-1.49	-1.44
Орхон	-1.94	-1.68	-1.83	-1.91	-1.67	-1.46	-1.53	-1.35	-1.31	-1.11	-1.35	-0.91
Булган	-1.92	-1.69	-1.54	-1.64	-1.80	-1.50	-1.65	-1.37	-1.19	-1.16	-1.33	-1.02
Сүхбаатар	-2.34	-1.65	-0.96	-1.50	-1.33	-1.70	-2.20	-2.20	-1.56	-0.50	-0.84	-0.64
Сэлэнгэ	-1.77	-1.77	-1.47	-1.73	-1.72	-1.46	-1.59	-1.21	-1.08	-1.24	-1.22	-0.93
Дорноговь	-1.64	-1.73	-1.60	-1.45	-1.60	-1.52	-1.68	-1.44	-1.12	-0.94	-1.29	-0.80
Увс	-1.85	-1.61	-1.49	-1.78	-1.51	-1.51	-1.39	-1.02	-0.96	-1.14	-0.68
Баянхонгор	-1.59	-1.68	-1.44	-1.52	-1.57	-1.85	-1.53	-1.25	-1.35	-0.70	-1.09	-0.93
Баян-Өлгий	-2.26	-1.93	-1.50	-1.84	-1.83	-1.27	-1.54	-1.07	-0.76	-0.73	-1.10	-0.66
Өвөрхангай	-1.96	-1.25	-1.56	-1.73	-1.54	-1.38	-1.25	-1.33	-1.22	-1.02	-1.29	-0.81
Дархан-Уул	-1.84	-1.71	-1.61	-1.52	-1.48	-1.31	-1.67	-1.15	-1.20	-0.99	-0.95	-0.66
Дорнод	-1.66	-1.51	-1.51	-1.61	-1.38	-1.81	-1.40	-1.15	-1.10	-0.74	-1.28	-0.74
Хөвсгөл	-1.70	-1.61	-1.38	-1.44	-1.61	-1.59	-1.50	-1.23	-1.02	-0.94	-1.04	-0.61
Өмнөговь	-1.82	-1.58	-0.98	-1.16	-1.17	-1.64	-2.18	-1.00	-1.32	-0.56	-0.60	-0.34
Хэнтий	-1.60	-1.31	-1.25	-1.29	-1.35	-1.12	-1.29	-1.39	-1.20	-0.76	-0.92	-0.82

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДУ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн/хөндлөн: үзүүлэлтүүдийг маш муугаас маш сайнруу; босоо: маш муугаас маш сайнруу/

Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд хамгийн их хүндрэл учруулж буй зардалд хүүний зардал, түрээсийн зардал, шимтгэл хураамжийн төлбөрийг оруулсан байна. Харин харилцаа холбоо, үйл ажиллагааны зардал орон нутагтай харьцуулахад харьцангуй бага хүндрэл үзүүлдэг гэжээ /Хүснэгт 4.12/.

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Аль ч салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчдийн зардлын байдалд өгсөн үнэлгээний хандлага ерөнхийдөө төстэй байна. Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад зээлийн хүүний зардал, шимтгэл хураамжийн төлбөр, түүхий эдийн зардал, тоног төхөөрөмжийн зардал, ажиллах хүчний зардал, зам тээврийн зардлыг арай илүү хүндрэлтэй гэж үзжээ.

Харилцаа холбооны зардал, эрчим хүч дулааны зардлыг бусад салбартай харьцуулахад арай бага хүндрэл үзүүлдэг гэж худалдааны салбарынхан үзсэн байна.

Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбарынхантай адил зээлийн хүүний зардал, шимтгэл хураамжийн төлбөр их хүндрэл учруулдаг гэж үзсэн бөгөөд харин зам тээвэр, түүхий эдийн зардал бусад салбаруудаас арай бага хүндрэл учруулдаг гэжээ /Хүснэгт 4.13/.

Хүснэгт 4.13 Зардлын байдал

/-4= маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлгүй/

Үзүүлэлтүүд	Үйл/лэл	Худалдаа	Үйл/гээ	Нийт дүн
Зээлийн хүүний зардал	-2.05	-1.94	-1.94	-1.95
Шимтгэл, хураамжийн төлбөр	-1.85	-1.73	-1.72	-1.75
Түүхийн эдийн зардал	-1.80	-1.69	-1.65	-1.74
Түрээсийн зардал	-1.59	-1.66	-1.68	-1.68
Тоног төхөөрөмжийн зардал	-1.68	-1.63	-1.65	-1.67
Зам, тээврийн зардал	-1.71	-1.68	-1.53	-1.62
Ажиллах хүчний өртөг	-1.72	-1.54	-1.52	-1.59
Дулаан, усны зардал	-1.44	-1.44	-1.40	-1.44
Эрчим хүч, цахилгааны зардал	-1.39	-1.33	-1.34	-1.36
Зар сурталчилгааны зардал	-1.28	-1.22	-1.20	-1.24
Захиргаа, үйл ажиллагааны зардал	-1.23	-1.25	-1.23	-1.22
Харилцаа холбооны зардал	-0.93	-0.89	-0.93	-0.93

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

4.5 Дотоод орчин

ЖДҮ эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа явуулахад дотоод орчны зүгээс нөлөөлөх хүчин зүйлсийг ажилчдын ур чадвар, хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмжийн чанар болон түүхий эдийн чанар зэрэг үзүүлэлтүүдээр төлөөлүүлэн авч судаллаа.

Нэгдсэн дүн

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд дотоод орчны зүгээс ажилчдын чадвар, хүний нөөцийн удирдлага, тоног төхөөрөмжийн чанар, түүхий эдийн

чанар гэсэн үзүүлэлтүүд нь бараг ижил түвшинд хүндрэл учруулдаг бөгөөд ерөнхийдөө бага хүндрэлтэй гэсэн хариултууд зонхилсон байна /Зураг 4.21/.

Зураг 4.21 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

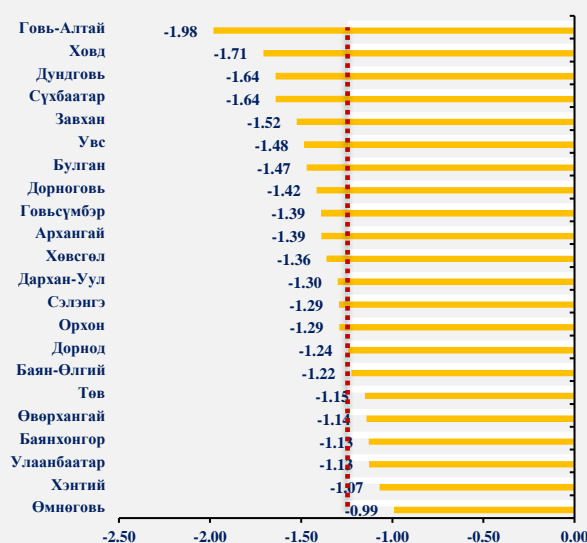
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Аймаг, нийслэлээр

Дотоод орчны ерөнхий индексийг аймаг болон нийслэл хотын хэмжээнд авч үзвэл Говь-Алтай аймгийн үнэлгээ хамгийн муу буюу хүндрэлтэй гэсэн үнэлгээтэй байна. Үүний дараагаар Ховд, Дундговь, Сүхбаатар аймагт ЖДҮ эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад дотоод орчны байдал илүү хүндрэлтэй байна гэж дүгнэжээ. Харин Өмнөговь, Хэнтий, Баянхонгор, Өвөрхангай, Төв аймагт болон Улаанбаатар хотод ЖДҮ эрхлэгчид дотоод орчинг бага хүндрэлтэй гэж үзжээ /Зураг 4.22/.

Зураг 4.22 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1= бага хүндрэлтэй, 0 = хүндрэлгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Дотоод орчныг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдийг аймаг, нийслэл хотын хэмжээнд задлан авч үзвэл Сүхбаатар, Говь-Алтай аймагт бизнес эрхлэгчид ажилчдын чадварыг бусад аймагтай харьцуулахад илүү хүндрэлтэй, Ховд, Дундговь, Завхан, Булган, Увс, Хөвсгөл аймгууд хүндрэлтэй, бусад аймгууд бага зэрэг хүндрэл үзүүлж байна гэж үзжээ. Ажилчдын ур чадварыг хүндрэлгүй гэж үзсэн ЖДҮ эрхлэгч аймаг нийслэлийн хэмжээнд байхгүй байгаа нь мэргэшсэн боловсон хүчин хомс байгааг илтгэж байна.

Хүснэгт 4.14 Дотоод орчин

/-4 = маш их хүндрэлтэй, -3 = их хүндрэлтэй, -2 = хүндрэлтэй, -1 = бага хүндрэлтэй, 0 = хүндр

Аймаг/үзүүлэлт	Ажилчдын чадвар	Хүний нөөцийн удирдлага	Тоног төхөөрөмжийн чанар	Түүхий эдийн чанар
Улсын дүн	-1.27	-1.26	-1.23	-1.23
Сүхбаатар	-2.38	-1.30	-1.40	-1.48
Говь-Алтай	-2.00	-2.03	-2.03	-1.88
Ховд	-1.97	-1.89	-1.42	-1.56
Дундговь	-1.86	-1.55	-1.50	-1.65
Завхан	-1.73	-1.42	-1.55	-1.40
Булган	-1.73	-1.41	-1.31	-1.43
Увс	-1.59	-1.61	-1.35	-1.38
Хөвсгөл	-1.55	-1.52	-1.30	-1.08
Дорнод	-1.46	-1.36	-1.04	-1.10
Говьсүмбэр	-1.44	-1.65	-1.31	-1.17
Дархан-Уул	-1.43	-1.46	-1.14	-1.17
Дорноговь	-1.42	-1.42	-1.40	-1.42
Сэлэнгэ	-1.38	-1.17	-1.31	-1.31
Баян-Өлгий	-1.36	-1.35	-1.19	-1.00
Архангай	-1.36	-1.22	-1.48	-1.50
Орхон	-1.36	-1.29	-1.27	-1.24
Төв	-1.31	-1.18	-1.09	-1.02
Баянхонгор	-1.17	-1.11	-1.17	-1.07
Өвөрхангай	-1.15	-1.37	-0.98	-1.07
Хэнтий	-1.14	-1.02	-1.16	-0.96
Өмнөговь	-1.08	-1.08	-0.94	-0.86
Улаанбаатар	-1.02	-1.12	-1.17	-1.19

элгүй/

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Говь-Алтай болон Ховд аймагт бизнес эрхлэгчид хүний нөөцийн удирдлага бусад аймагтай харьцуулахад илүү их хүндрэл үзүүлж байна гэж сөрөг дүгнэлт өгсөн байна. Бусад аймгуудын хувьд хүндрэлтэй байгаа гэж үзсэн байна.

Говь-Алтай аймагт ЖДҮ эрхлэгчид тоног төхөөрөмжийн чанарыг бусад аймагтай харьцуулахад хамгийн их хүндрэл үзүүлж байна гэсэн бол Өвөрхангай болон Өмнөговь аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгчид хүндрэл багатай гэжээ. Харин бусад аймгууд бага зэрэг хүндрэлтэй гэж үзсэн байна.

Түүхий эдийн чанарыг Өмнөговь, Хэнтий аймагт бизнес эрхлэгчид бусад аймагтай харьцуулахад хүндрэл багатай гэж үзсэн бол бусад аймаг, хотод үйл ажиллагаа эрхлэгчид илүү их хүндрэлтэй гэсэн сөрөг дүгнэлтийг өгсөн байна /Хүснэгт 4.14/.

Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн дотоод орчиндоо өгсөн үнэлгээ бараг ижил байлаа. Тэдгээрт ажилчдын чадвар, хүний нөөцийн удирдлага голлох бэрхшээл болж байгаа бол тоног төхөөрөмжийн чанар, түүхий эдийн чанар дараах хүндрэл болж байгаа нь харагдлаа. Үүний зэрэгцээ үйлдвэрлэл, үйлчилгээнийхэн ажилчдын чадвар, хүний нөөцийн удирдлагыг худалдааны салбарынхантай харьцуулахад арай илүү хүндрэлтэй гэж үзжээ.

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн тоног төхөөрөмжийн болон түүхий эдийн чанарт өгсөн үнэлгээ үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгчдийнхээс ялимгүй доогуур байна.

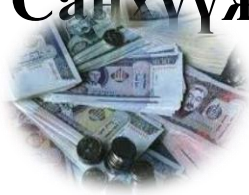
Хүснэгт 4.15 Дотоод орчин

/-4= Маш их хүндрэлтэй, -3= Их хүндрэлтэй -2= Хүндрэлтэй, -1= Бага хүндрэлтэй, 0= Хүндрэлгүй/

Үзүүлэлтүүд	Үйлдвэрлэл	Үйлчилгээ	Худалдаа	Нийт дүн
Ажилчдын чадвар	-1.35	-1.33	-1.24	-1.27
Хүний нөөцийн удирдлага	-1.32	-1.33	-1.26	-1.26
Тоног төхөөрөмжийн чанар	-1.22	-1.20	-1.28	-1.23
Түүхий эдийн чанар	-1.20	-1.21	-1.26	-1.23

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5. Санхүүжилт

Санхүүжилтийн анхны эх үүсвэр: ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилтийн анхны эх үүсвэрийн дийлэнх хувь нь өөрийн болон гэр бүлийн хамтын хөрөнгө бөгөөд банкны зээл 30 орчим хувьтай байна.

Санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал: Түүвэр судалгаанд хамрагдсан Улаанбаатар хотын ЖДҮ эрхлэгчдийн 57 хувь нь урьд өмнө нь зээл болон бусад хэлбэрээр санхүүжилтэнд хамрагдаж байсан бол хөдөө орон нутгийн хувьд 75 хувь нь санхүүжилтэнд хамрагдсан байна.

Санхүүжилтийн эх үүсвэр: Өнгөрсөн хугацаанд үйл ажиллагаагаа санхүүжилтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 гаруй хувь нь банкны зээлд, 10 гаруй хувь нь хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдсан байна.

Санхүүжилтийн зарцуулалт: ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ эргэлтийн хөрөнгөд, бизнесийн үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэхэд болон машин тоног төхөөрөмж худалдан авахад голлон зарцуулж байгаа нь өмнөх судалгааны үр дүнтэй ижил байна.

Зээлээ эргэн төлөхөд үүсч буй хүндрэл: Зээлд хамрагдсан ЖДҮ-ийн зээлийн хүү өндөр, зээлийн хугацаа богино, зээлийн хэмжээ харьцангуй бага байдаг нь зээлээ эргэн төлөхөд хүндрэл учруулдаг гэж үзжээ.

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан: Өнгөрсөн хугацаанд санхүүжилтэнд хамрагдаагүй ЖДҮ эрхлэгчдийн олонх нь өөрийн хөрөнгөөр санхүүжиж байна.

Цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ: Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 орчим хувьд нь цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ их байна.

Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээ, хүү, хугацаа: ЖДҮ эрхлэгчдэд дунджаар 100 сая төгрөгийн санхүүжилт шаардлагатай бөгөөд зээлийн хүүний хэмжээ 8.8% орчим байхад боломжийн гэж үзжээ. Мөн зээлийн хугацаа 4.5 жил орчим байх нь тэдгээрийн бизнесд дэмжлэг үзүүлнэ гэжээ.

БҮЛГИЙН АГУУЛГА:

- Санхүүжилтийн анхны эх үүсвэр
- Санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал
- Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл
- Зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа шалтгаан
- Санхүүжилтийн эх үүсвэр, зарцуулалт болон барьцаа хөрөнгийн шаардлага
- Санхүүжилтийн зарцуулалт
- Санхүүжилтээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл
- Санхүүжилт авах хэрэгцээ
- Хэрэгцээт санхүүжилтийн хүсч буй хүүний түвшин, зээлийн хэмжээ болон хугацаа

Төрөөс ЖДҮ-ийн талаар баримтлах бодлого, үндсэн чиглэлийг тогтоож, тэдгээрийн дэмжих талаар авах арга хэмжээний хүрээнд 2007 оны 7 дугаар сарын 27-ны өдөр “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль”-ийг батлан гаргаж, хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Хуулийн 5 дугаар бүлгийн 15.1.4-т жижиг, дунд үйлдвэрийг санхүүгийн талаар дэмжих, тэдгээрийн өөрийн хөрөнгийн хангалттай байдлыг сайжруулах талаар тусгажээ.

ЖДҮ эрхлэгчдийг Төрийн зүгээс дэмжиж, холбогдох хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлсний үр дүнд ЖДҮ эрхлэгчид Төсөв-тусгай сан, Гадаад эх үүсвэр (ОУБ), Арилжааны банкны зээл зэрэг голлох 3 эх үүсвэрээс санхүүжиж байна.

Бүлэг 4-ийн 3-р хэсгийн Санхүүжилтийн орчны санал асуулгын дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд ОУБ болон ЗГ-ын хөнгөлөлттэй зээлийн олдоч муу, санхүүжилтийн хүү өндөр, хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломж муу байгаа нь хамгийн их хүндрэлтэй үзүүлэлт байгаа нь өмнөх судалгааны үр дүнтэй ижил байгаа нь харагдлаа.

2011 оны эцсийн байдлаар Бизнесийн регистрийн санд бүртгэлтэй, үйл ажиллагаа явуулж байгаа 48 мянган ААН байна.

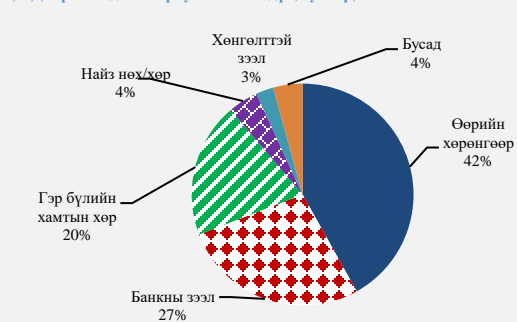
5.1. Санхүүгийн анхны эх үүсвэр

5.1.1. Нэгдсэн дүн

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан нийт 2,285 ЖДҮ эрхлэгчдээс анх ямар төрлийн санхүүгийн эх үүсвэр ашиглан үйл ажиллагаа эхлүүлж байсныг нь тодруулан асуухад давхардсан тоогоор 20% нь гэр бүлийн хамтын хөрөнгөөр, 27% нь банкнаас зээл авах, 4% нь найз нөхдөөс зээлэх, 3% нь ЖДҮ-ийг дэмжих зориулалттай хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах замаар санхүүжиж байсан гэж хариуллаа /Зураг 5.1/.

Зураг 5.1 ЖДҮ Эрхлэгчдийн санхүүгийн анхны эх үүсвэр

(ЖДҮ Эрхлэгчдийн хариулсан нийт дүн, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ Эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Дээрхээс харахад ЖДҮ эрхлэгчдийн тал хүртэлх хувь нь өөрийн хөрөнгөөр санхүүжиж байсан бол үлдэх 58 орчим хувь нь бусад төрлийн санхүүгийн эх үүсвэрээс санхүүжилт авах замаар үйл ажиллагаагаа эхлүүлжээ.

5.1.2. Эдийн засгийн салбарын ангилал

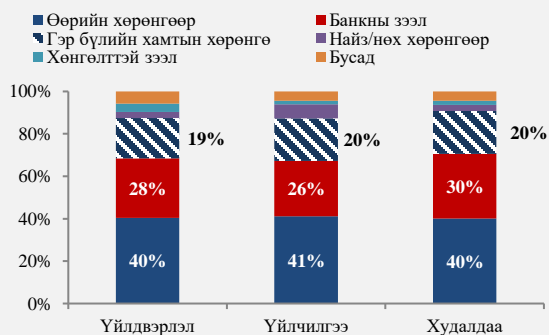
Үйлдвэрлэл болон худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад санхүүгийн анхны эх үүсвэрээ банкнаас түлхүү (дунджаар 29%) авсан байна.

Үйлдвэрлэл эрхлэгчид бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах замаар анхны хөрөнгө оруулалтаа түлхүү хийж байсан нь энэ төрлийн ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг түлхүү дэмждэгтэй холбоотой байж болох юм /Зураг 5.2/.

Үйлчилгээний салбарт ЖДҮ эрхлэгчид үйлдвэрлэлийн салбартай харьцуулахад найз нөхдөөс зээл авч анхны хөрөнгө оруулалтаа хийж байсан хувь өндөр байгаа нь салбарын онцлогтой холбоотой байж болох талтай. Учир нь үйлчилгээ, худалдаа эрхлэхэд зарцуулах хугацаа үйлдвэрлэлийн салбартай харьцуулахад харьцангуй бага бөгөөд ихэвчлэн эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлдэгтэй холбоотой.

Зураг 5.2 ЖДҮ Эрхлэгчдийн санхүүгийн анхны эх үүсвэр

(ЭЗ-н салбарын ангилал)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ Эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Бүлэг 4-ийн санхүүжилтийн хэсэгт санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчид банкны зээлийн олдцыг бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад боломжийн гэж дүгнэсэн нь манай орны ЖДҮ-ийн санхүүжилт авдаг хамгийн чухал санхүүгийн байгууллага нь арилжааны банк байдгийг баталж байна.

5.2. Өнгөрсөн хугацаанд санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал

Улсын хэмжээнд нийт 2,285 ЖДҮ эрхлэгч судалгаанд хамрагдсанаас уг асуултанд 2,166 нь хариулж, 119 нь хариулаагүй байна. Судалгааны үр дүнгээр орон нутагт ЖДҮ эрхлэгчдийн 75% нь санхүүгийн үйлчилгээнд хамрагдаж байсан бол нийслэл хотын хувьд уг үзүүлэлт 43 орчим хувьтай байна.

5.2.1. Нэгдсэн дүн

Санхүүжилт авсан байдал

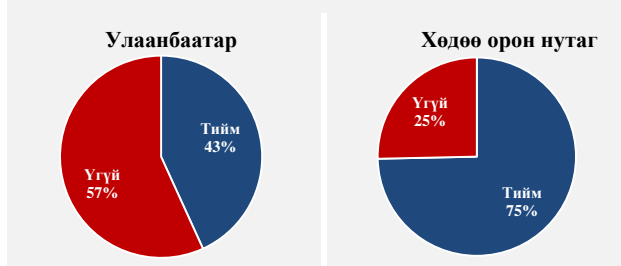
Орон нутагт үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчдийн 822 буюу 75% нь урьд өмнө нь зээл авах болон бусад хэлбэрээр санхүүжилтэнд хамрагдаж байсан бол 279 буюу 25% нь тодорхой шалтгаануудын улмаас санхүүжилт авч байгаагүй байна. Харин Улаанбаатар хотын хэмжээнд ЖДҮ эрхлэгчдийн 460 буюу 43% нь зээл болон бусад хэлбэрийн санхүүжилтэнд хамрагдаж байсан бол 605 буюу 57% нь санхүүжилт авч байгаагүй гэж хариуллаа /Зураг 5.3/.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүжилт авах хэрэгцээ нийслэл хотын ЖДҮ эрхлэгчидтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр байдаг нь ажиглагдлаа.

Өрхийн нийгэм, эдийн засгийн 2011 оны судалгааны дүнгээр хот, суурин газруудад ядуурал харьцангуй доогуур түвшинд байгаа бөгөөд ядуурлын түвшин хотод 26.6%, харин хөдөөд 33.3% байна. Хөдөө орон нутагт ядуурлын түвшин харьцангуй өндөр байгаа нь тэдэнд санхүүжилт авах хэрэгцээ өндөр байгааг илэрхийлж байна.

Зураг 5.3 ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилт авсан байдал

(ЖДҮ эрхлэгчдийн хариулсан нийт дүн, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

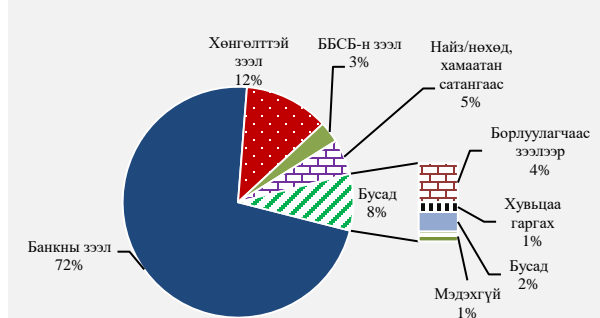
Санхүүжилт авдаг эх үүсвэр

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан 2,285 ЖДҮ эрхлэгчдийн 1,599 буюу 69% нь өнгөрсөн хугацаанд үйл ажиллагаа эрхлэн явуулах болон бизнесээ өргөтгөх зорилгоор зээл болон бусад төрлийн

санхүүжилтэд хамрагдаж байжээ. Давхардсан тоогоор тэдгээрийн 72% нь буюу 1/3 хэсэг нь банкны зээл, 12% нь хөнгөлөлттэй зээл, 5% нь хамаатан болон найз нөхдөөс зээл авах замаар санхүүжилт авч байжээ. Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтээ голлон банкнаас авдаг нь харагдлаа /Зураг 5.4/.

Зураг 5.4 Санхүүжилтийн эх үүсвэрээ авсан байдал

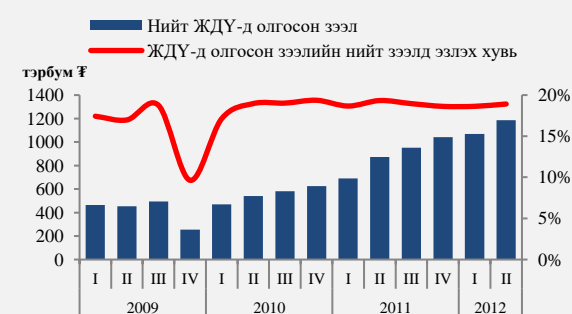
(Асуулт 401-д ТИЙМ гэж хариулсан ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Бага болон тогтмол бус орлоготой, ядуу иргэдэд өөрсдийн аж ахуйг эрхлэх, хуримтлал үүсгэх, хэрэглээгээ тогтворжуулах зэрэг санхүүгийн бүхий л үйлчилгээ шаардагддаг. Тэд хэрэгцээт санхүүгийн үйлчилгээгээ төрөл бүрийн санхүүгийн харилцаан дээр тулгуурлан авдаг бөгөөд эдгээр нь гол төлөв ББСБ, Хадгаламж зээлийн хоршоо, ломбард болон хувь хүнээс өндөр өртгөөр зээлэх зэрэг албан бус харилцаа байдаг. Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 8% нь найз нөхдөөс, 3% нь ББСБ-аас, 4% нь борлуулагчаас зээлээр авах замаар санхүүгийн үйлчилгээ авч байжээ.

Шигтгээ 5.1. ЖДҮ эрхлэгчдэд олгосон зээл /тэрбум төгрөг/

Эх үүсвэр: Монголбанк,

Банкны салбарын хэмжээгээр 2012 оны хоёрдугаар улирлын байдлаар зээлийн өрийн нийт үлдэгдэл 6.3 их наяд төгрөгт хүрлээ. Уг зээлийн 18.9%-ийг ЖДҮ эрхлэгч нийт 57.1 мянган иргэн, 3.5 мянган ААН-үүдэд олгосон байна. 2009 оны 3 дугаар улирлаас нийт зээлд эзлэх ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлийн дүн 2010 оны 1 дүгээр улирлыг хүртэл 18.7%-наас 16.9% хүртэл буурсан нь эдийн засгийн хямралтай холбоотойгоор зээлийн багцын чанар муудаж, банкууд зээл олголтоо бууруулсантай холбоотой. Харин 2010 оны эхнээс эдийн засаг

сэргэж эхэлсэн нь ЖДҮ эрхлэгч нарт олгох зээлийн хэмжээ тогтмол өсөхөд нөлөөлсөн.

ББСБ болон ХЗХ-дын зээлийн нийт дүн 2012 оны II улирлын байдлаар 109.3 тэрбум төгрөгт хүрсэн нь банкны салбарын нийт зээлийн 2.9%, ЖДҮ эрхлэгчдэд олгосон банкны зээлийн 15.4%-ийг бүрдүүлээд байна.

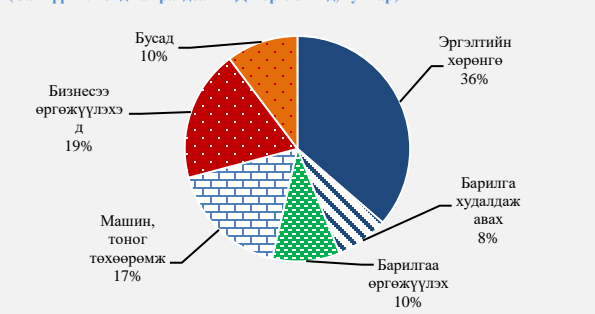
Санхүүжилтийн зарцуулалт

ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн 36%-ийг эргэлтийн хөрөнгө, 19%-ийг бизнесийн үйл ажиллагаа өргөжүүлэх, 17%-ийг машин тоног төхөөрөмж худалдан авах, 18%-ийг барилгаа өргөжүүлэх болон шинэ барилга худалдан авахад зарцуулдаг байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь нь бизнесийн үйл ажиллагаагаа эрхлэх болон эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэхэд зээл авдаг байна. Харин санхүүжилтийн багагүй хэсгийг (17 орчим хувь) тоног төхөөрөмж худалдан авахад зарцуулдаг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа /Зураг 5.5/.

Зураг 5.5 Санхүүжилтийн зарцуулалт

(Санхүүжилтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Барьцаа хөрөнгийн шаардлага

Санхүүжилтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдээс зээл олгогчийн зүгээс ямар төрлийн барьцаа хөрөнгө шаардаж байсныг нь тодруулан асуухад дийлэнх буюу 64% нь үл хөдлөх хөрөнгө, 13% нь тээврийн хэрэгсэл гэсэн хариултыг өглөө /Зураг 5.6/.

Хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, санхүүжилтийн хүү, Хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломж, санхүүжилтийн хугацаа болон санхүүжилтийн хэмжээ нь санхүүгийн орчны голлох хүндрэл болдог нь судалгааны үр дүнгээр харагдсан¹⁸. Харин дээрх үзүүлэлтүүдийн дараах гол хүндрэл нь санхүүжилтийн барьцаа хөрөнгийн асуудал болж байна. Банкны зүгээс зээл олгохдоо бизнесийн төсөл, ирээдүйд орж ирэх мөнгөн урсгалаас илүүтэйгээр барьцаа хөрөнгийн шаардлагыг үндсэн шалгуур

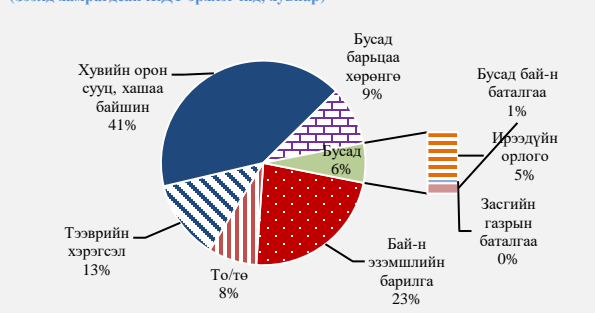
¹⁸ Бүлэг 4-ийн 3 хэсэг, Санхүүжилтийн орчин.

болгодог нь манай орны санхүүгийн салбарын зээл олгох харилцаа хангалттай сайн бүрдээгүй байгааг харуулж байна.

Төрийн бодлогоор ЖДҮ-ийг эрхлэгчдээ амжилттай дэмжиж байгаа Бүгд Найрамдах Хятад Ард улсын туршлагаар Бизнес инкубацийн биеэ даасан өндөр чадавхтай бүтцийг бий болгож зээлийн баталгаа олгох, их дээд сургуулиудын дэргэд Бизнес инкубатор төвийг ажиллуулах, жижиг бизнес эрхлэгчдийг дэмжих сургалтын баазыг байгуулах зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэн амжилттай ажиллаж байна. Иймд тэдний туршлагаар зээлийн баталгаа олгох санхүүгийн үйлчилгээг нэвтрүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Зураг 5.6 Барьцаа хөрөнгийн шаардлага

(Зээлд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

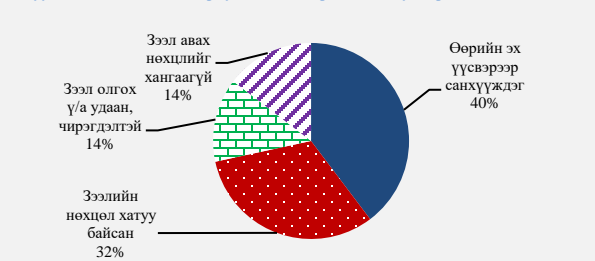
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан

Улсын хэмжээнд авч үзвэл түүвэр судалгаанд хамрагдсан 2,285 ЖДҮ эрхлэгчдийн 57 орчим буюу 1310 нь өнгөрсөн хугацаанд үйл ажиллагаагаа эрхлэн явуулах болон бизнесээ өргөжүүлэх зорилгоор санхүүжилт авч байгаагүй гэж хариуллаа. Тэдгээрээс ямар шалтгааны улмаас санхүүжилтэнд хамрагдаагүйг нь тодруулан асуухад 520 буюу 40 % нь өөрийн эх үүсвэрээс санхүүждэг учраас, 32% буюу 418 нь зээлийн нөхцөл хатуу байсан гэж хариулжээ. Харин үлдсэн 28% нь зээл авах нөхцөлийг хангаагүй бөгөөд зээл олгох үйл ажиллагаа удаан, чирэгдэлтэй тул санхүүжилтанд хамрагдаагүй гэжээ./Зураг 5.7/.

Зураг 5.7 ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилт аваагүй шалтгаан

(Асуулт 401-д ҮГҮЙ гэж хариулсан ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

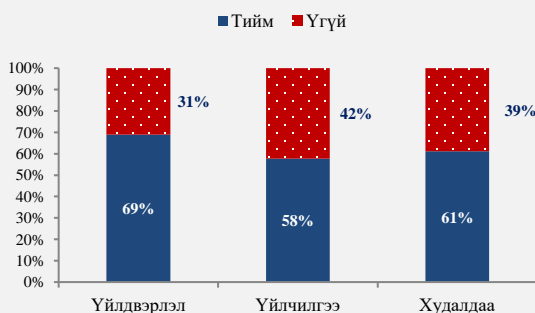
5.2.2. Эдийн засгийн салбарын ангилал

Санхүүжилт авсан байдал

Салбарын ангиллаар авч үзвэл өнгөрсөн хугацаанд үйлдвэрлэл эрхлэгчид 69%, худалдаа эрхлэгчид 61%, үйлчилгээ эрхлэгчид 88%-тай санхүүжилт авч байсан үр дүн гарлаа. Эндээс харахад үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдэд санхүүжилтийн хэрэгцээ бусад салбарын ЖДҮ эрхлэгчтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр байна. Харин үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид бусад салбартай харьцуулахад харьцангуй бага зээлд хамрагдсан үр дүн ажиглагдаж байна /Зураг 5.8/.

Зураг 5.8 ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилт авсан байдал

(ЭЗ-ийн салбарын ангилал)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилт авдаг эх үүсвэр

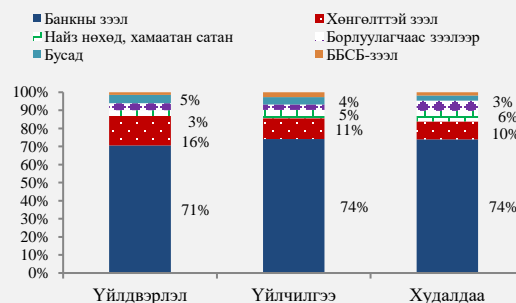
Үйлдвэрлэл, үйлчилгээ болон худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн банкнаас санхүүжилт авдаг хувь ойролцоо буюу дунджаар 72%-тай байгаа нь ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн гол эх үүсвэр арилжааны банк байгааг харууллаа.

Харин үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн 16% хөнгөлттэй зээлд хамрагдсан нь бусад салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчидтэй харьцуулахад дунджаар 5 орчим нэгж хувиар өндөр байна. Төрөөс үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхэлдэг ЖДҮ-ийг түлхүү дэмждэг нь судалгааны үр дүнгээр харагдаж байна.

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн борлуулагчаас зээл авдаг нь 6% байгаа бөгөөд бусад салбаруудтай харьцуулахад өндөр байна /Зураг 5.9/.

Зураг 5.9 Санхүүжилтийн эх үүсвэрээ авсан байдал

(Эдийн засгийн салбарын ангилал)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилтийн зарцуулалт

Үйл ажиллагаа эрхэлж буй эдийн засгийн салбараас үл хамааран санхүүжилтийн зарцуулалтын 30-с дээш хувийг эргэлтийн хөрөнгөдөө түлхүү хэрэглэдэг байна.

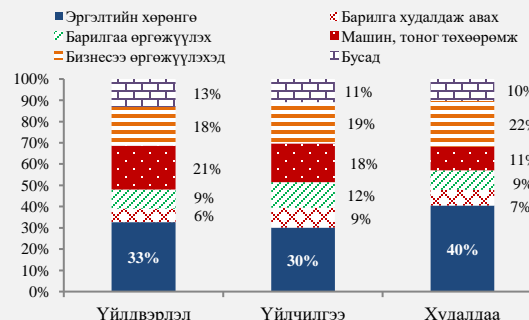
Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид машин тоног төхөөрөмжинд санхүүжилтийн 21%-ийг зарцуулдаг нь бусад салбартай харьцуулахад өндөр үзүүлэлт болж байна. Түүнчлэн санхүүжилтийн 18 орчим хувийг бизнесээ өргөжүүлэхэд ашигладаг нь харагдлаа.

Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд санхүүжилтийн 19%-ийг бизнесээ өргөжүүлэх үйл ажиллагаанд, 18%-ийг тоног төхөөрөмжинд зарцуулдаг байна.

Харин худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид санхүүжилтийн 22%-ийг бизнесээ өргөжүүлэх, 9%-ийг барилгаа өргөтгөх үйл ажиллагаанд зарцуулдаг бөгөөд 11%-ийг тээвэрлэлт хийх машин худалдан авахад зарцуулдаг гэжээ /Зураг 5.10/.

Зураг 5.10 Санхүүжилтийн зарцуулалт

(Эдийн засгийн салбарын ангилал)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан

Санхүүжилтэнд хамрагдаагүй шалтгааныг тодруулахад бүх салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн дунджаар 40 орчим хувь нь өөрийн эх үүсвэрээр санхүүждэг гэж хариулсан байна.

Санхүүжилтэнд хамрагдаж чадаагүй гол шалтгаан нь бүх салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн нөхцөл хатуу гэж 35 орчим хувьтай хариуллаа. Үүний дотроос үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн хувьд зээлийн үндсэн нөхцөл хүнд байгаагийн улмаас зээлд хамрагдах боломжгүй гэж хариулсан хувь үйлчилгээ болон худалдааны салбартай харьцуулахад 4-9 орчим нэгж хувиар өндөр байна. Зээлийн нөхцөл хүнд гэж үзсэн шалтгаан нь үйлдвэрлэл эрхлэн явуулахад урт хугацаа шаардагддаг, зээлийн эргэн төлөлт тодорхой хугацааны дараа эхэлдэг, нэлээд хугацааны дараагаар үйлдвэрлэл ашгаа өгдөг, урт хугацаанд зах зээлийн тодорхойгүй байдлаас шалтгаалж бизнесийн эрсдэл өндөр байдаг, технологийн хоцрогдолд орох, ажиллах хүчний зардал тогтвортой бус байдаг болон бизнес төлөвлөгөө боловсруулах зэрэг нарийн тооцоо шаардсан олон хүчин зүйлс шаардагддагаас шалтгаалсан байдаг /Зураг 5.11/. Эдгээр шалтгааны улмаас үйлдвэрлэл эрхэлж буй ЖДҮ-ийнхэнд бусад салбаруудтай харьцуулахад зээлийн хэрэгцээ шаардлага өндөр байдаг боловч зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу байдаг байх талтай юм.

5.2.3. Аймаг, нийслэл хот

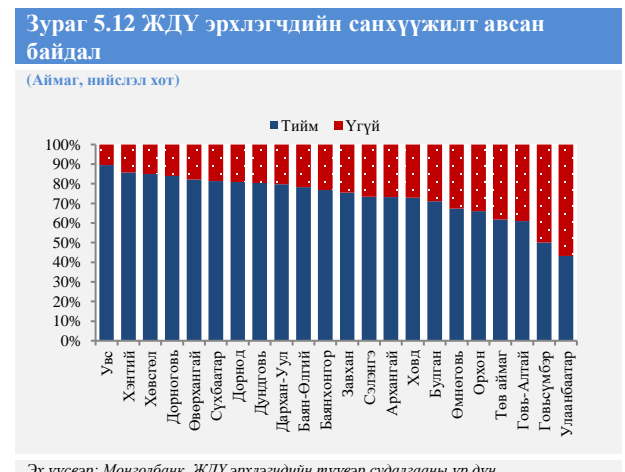
Санхүүжилт авсан байдал

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр Увс, Хэнтий, Хөвсгөл Дорноговь болон Сэлэнгэ¹⁹ аймгуудад

¹⁹ Хөдөө орон нутагт олгогдсон нийт зээлийн хэмжээ 2011 оны 1-р улирлын байдлаар 805.8 тэрбум төгрөг байгаа бөгөөд Дархан-Уул, Орхон болон Сэлэнгэ аймгууд зээл олгосон нийт хэмжээ бусад

санхүүжилтэнд хамрагдсан хувь (80%-иас дээш) бусад аймгуудаас харьцангуй өндөр байна.

Харин Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа эрхэлж буй ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд уг үзүүлэлт 43%-тай буюу хамгийн бага дүнтэй байна. Нийслэл хоттой үнэлгээний хувьд ойролцоо буюу санхүүжилтэнд харьцангуй бага хувьтай хамрагдсан аймгуудад Говь-Алтай, Говьсүмбэр Төв болон Орхон аймгууд багтаж байна /Зураг 5.12/.

Санхүүжилт авдаг эх үүсвэр

Увс аймаг бусад аймагтай харьцуулахад ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилтэнд хамрагдсан байдал хамгийн өндөр байгаа бөгөөд тус аймгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх буюу 77% нь банкнаас зээл авсан гэж хариулжээ /Зураг 5.13/.

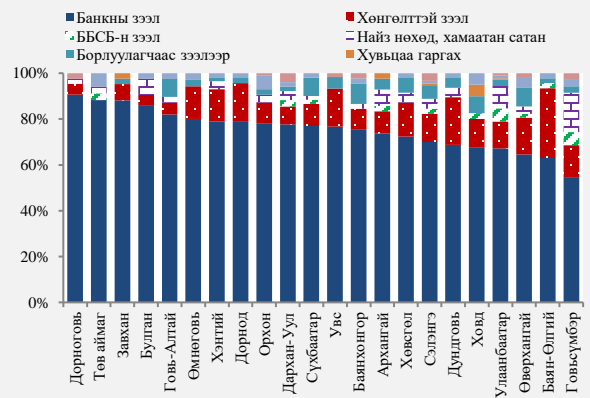
Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн 67% нь банкнаас зээл авч, 12% нь хөнгөлттэй зээлээр, 10% нь ББСБ-аас зээл авсан гэж хариулжээ.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх хувь (70-аас 80%) эрхэлж буй газар зүйн байршлаасаа үл хамааран банкны зээлээр гол санхүүжилтээ хийдэг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа.

аймгуудтай харьцуулахад хамгийн өндөр байна (дунджаар 70 тэрбум төгрөг).

Зураг 5.13 Санхүүжилтийн эх үүсвэрээ авсан байдал

(Аймаг, нийслэл хот)

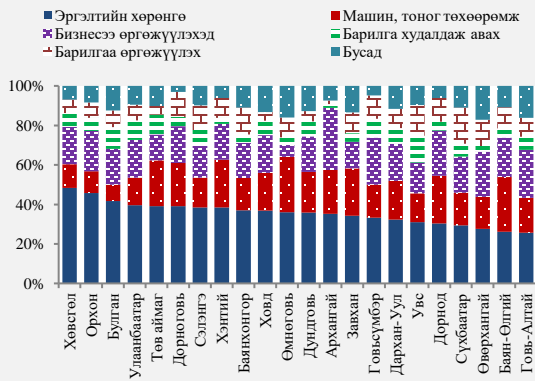
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Санхүүжилтийн зарцуулалт

Судалгааны үр дүнгээс харахад нийслэл хот, Хөвсгөл, Орхон, Булган болон Төв аймгуудад ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн 40-45 орчим хувийг эргэлтийн хөрөнгөд зарцуулдаг бол Архангай, Өвөрхангай болон Говьсүмбэр аймгуудад бизнесээ өргөжүүлэхэд санхүүжилтийн 30 орчим хувийг, харин Өмнөговь аймагт машин тоног төхөөрөмжинд санхүүжилтийн 28%-ийг зарцуулдаг нь бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй өндөр үзүүлэлт байв /Зураг 5.14/.

Зураг 5.14 Санхүүжилтийн зарцуулалт

(Аймаг, нийслэл хот)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

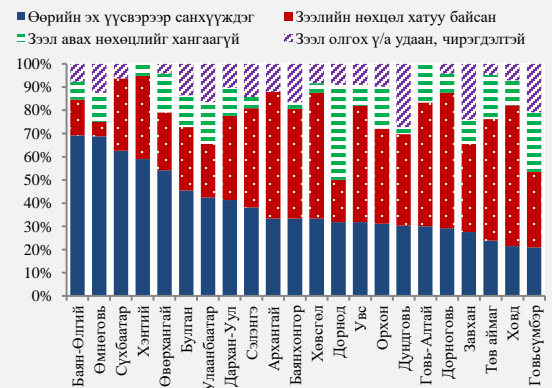
Санхүүжилт авч чадаагүй шалтгаан

Сүхбаатар, Баян-Өлгий, Өмнөговь аймаг болон Улаанбаатар хотод өөрийн эх үүсвэрээр санхүүждэг учир санхүүжилт авах хэрэгцээ байгаагүй гэж хариулсан хувь (дунджаар 60%) бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй өндөр байна. Харин Архангай, Хөвсгөл, Дорноговь болон Ховд аймгуудад зээл авах хэрэгцээ өнгөрсөн хугацаанд байсан хэдий ч зээлийн нөхцөл хүнд байгаагийн

улмаас зээлд хамрагдаж чадаагүй гэж хариулсан ЖДҮ эрхлэгчдийн хувь (50%-иас дээш) бусад аймагтай харьцуулахад илүү байна /Зураг 5.15/.

Зураг 5.15 ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилт аваагүй шалтгаан

(Аймаг, нийслэл хот)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5.3. ЖДҮ-ийн санхүүжилттэй холбоотой үүсч буй хүндрэл

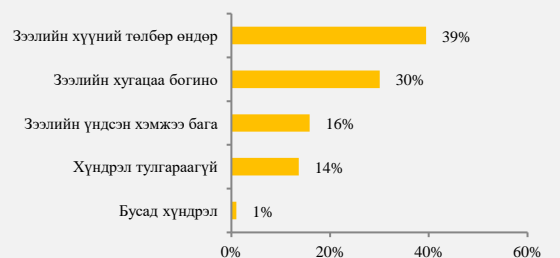
5.3.1. Нэгдсэн дүн

Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл

Зээлд хамрагдаж байсан болон зээлтэй байгаа ААН-үүдийн хувьд давхардсан тоогоор 39% нь зээлийн хүүний төлбөр өндөр, 30% нь зээлийн хугацаа богино, 16% нь зээлийн үндсэн хэмжээ бага байгаа нь бизнес эрхлэхэд хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. Харин 14% нь зээлээ эргэн төлөхөд ямар нэг хүндрэл учирдаггүй буюу зээлийн нөхцөл боломжийн гэж хариуллаа /Зураг 5.16/

Зураг 5.16 Зээл эргэн төлөхөд тулгарч буй бэрхшээл

(Зээлтэй ЖДҮ эрхлэгчид, давхардсан тоогоор)

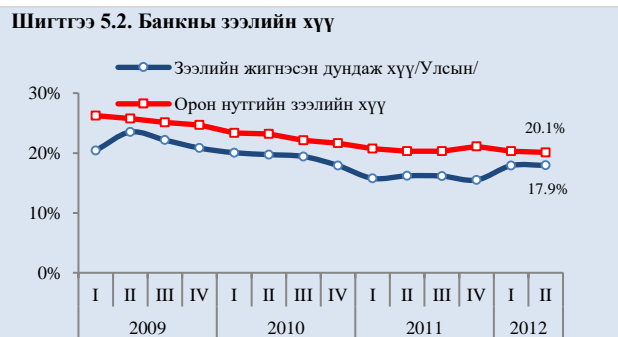
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу

Өнгөрсөн хугацаанд зээл авах эрмэлзэлтэй байсан хэдий ч зээлийн нөхцөл хатуу байгаагийн улмаас зээл авч чадаагүй 1310 (түүврийн 57%) ЖДҮ эрхлэгчдээс зээлийн нөхцөл ямар шалтгааны улмаас хүнд байгааг нь тодруулан асуухад 40% нь зээлийн хүү өндөр, 32% нь зээлийн хугацаа богино болон 14% нь барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус бөгөөд өндөр үнэлгээтэй барьцаа хөрөнгө шаарддаг учраас зээл аваагүй гэж хариуллаа /Зураг 5.17/.

Зээлд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 39% нь зээлийн хүүний өртөг өндөр, зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу гэж үзсэний улмаас зээлд хамрагдаагүй бизнес эрхлэгчдийн 40% нь зээлийн хүү өндөр байгаагаас зээл авах боломжгүй байна гэж үзсэн нь зээлийн хүү ЖДҮ эрхлэгчдийн багагаүй хэсэгт дарамт учруулдаг

Зээлийн хүү эдийн засагт хямрал нүүрлэсэнтэй холбоотойгоор 2009 оны 1-р улирлаас 3-р улирал хүртэл огцом өссөн. Монголбанкны зүгээс зээлийн хүүг бууруулах эдийн засгийн таатай орчинг бүрдүүлэх арга хэмжээнүүдийг авч байгаа болон эдийн засаг сэргэж байгаатай холбоотойгоор зээлийн хүү хурдацтай буурч 2012 оны II улирлын байдлаар зээлийн жигнэсэн дундаж хүү улсын хэмжээнд 17.9% хүрлээ. Орон нутагт олгогдож буй зээлийн хүү улсын дундаж хүүнээс дунджаар 3,7%-иар илүү байгаа нь нэг талаас хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн бизнес эрхлэх зардал өндөр, нөгөө талаас хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа эрхэлдэг банкны салбарууд эх үүсвэр зардал өндөр байдаг нь орон нутаг, улсын дундаж хүүний зөрүү өндөр байхад нөлөөлдөг байна.

гэж дүгнэж болохоор байна.

Зээл авах нөхцлийг хангаагүй

Өнгөрсөн хугацаанд зээл авах хүсэлтээ зээл олгогчдод гаргасан хэдий ч зээлийн шаардлагыг хангаж чадаагүйн улмаас санхүүжилтэнд хамрагдаагүй 699 ЖДҮ эрхлэгчид байна. Тэдгээрээс ямар шалтгааны улмаас зээл авч чадаагүйг нь тодруулахад давхардсан тоогоор 38% нь барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ муу, 20% нь тогтмол орлогогүй болон тогтмол орлогоо батлах баримтгүй, 14% нь төсөл боловсруулах чадваргүй болон бичиг баримтын зөрчилтэй байна./Зураг 5.18/.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн хамгийн том хүндрэл нь барьцаа хөрөнгийн бэрхшээл байна. Санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байгаа хэдий ч барьцаа хөрөнгөгүй, төсөл боловсруулах чадваргүй, тогтмол орлогогүй буюу орлогоо баглах баримтгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа эмзэг бүлгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих, цаашлаад тэдгээрийн амьжиргааг дээшлүүлэх зорилгоор зээлийн батлан даалтын байгууллага буюу барьцаа хөрөнгийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг нэвтрүүлэх болон төслийн сургалтанд хамруулах нь чухал байна.

5.3.2. Эдийн засгийн салбарын ангиллаар

Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл

Эдийн засгийн салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж байгаагаас үл хамааран бүхий л ЖДҮ эрхлэгч нарт зээлээ эргэн төлөхөд зээлийн хүүний төлбөр өндөр (дунджаар 40%), зээлийн хугацаа богино (дунджаар 30%) байдаг нь зээлээ эргэн төлөхөд тулгардаг нийтлэг хүндрэл болж байна.

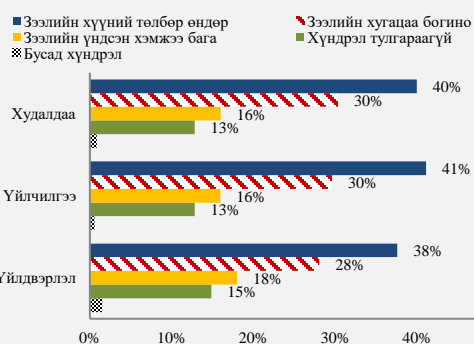
Үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хугацаа богино байгаа нь зээлээ эргэн

төлөхөд хүндрэл үзүүлж байна гэж бусад салбартай харьцуулахад ялимгүй өндөр үр дүн гарлаа.

Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд бусад салбаруудтай харьцуулахад зээлийн хүүний дарамт харьцангуй бага байна гэж үзсэн бол зээлийн үндсэн хэмжээ бага байгаа нь үйл ажиллагаа явуулахад хүндрэл болдог нь бусад салбаруудтай харьцуулахад өндөр байна. Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд бусад салбартай харьцуулахад тоног төхөөрөмж, барилга болон эргэлтийн хөрөнгө зэрэг санхүүжилтийн хэрэгцээ тулгардаг нь уг үр дүн гарахад нөлөөлсөн байх талтай юм /Зураг 5.19/.

Зураг 5.19 Зээл эргэн төлөхөд тулгарч буй бэрхшээл

(Эдийн засгийн салбарын ангилал)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДУ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу

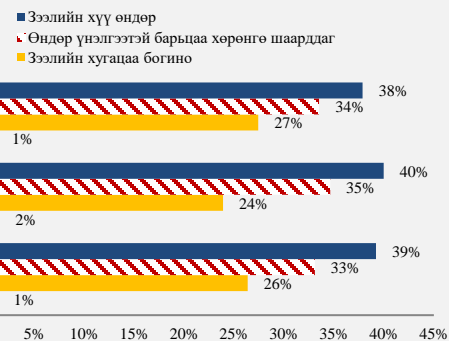
Бүхий л салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хүү өндөр, зээлийн хугацаа богино, барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус байгаа нь зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу гэж үзэхэд хүргэж, улмаар зээл авахгүй байх шийдвэрт тэдгээрийг хүргэж байна.

Худалдааны салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хугацаа богино, барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодит бус болон зээл олгох үйл ажиллагаа чирэгдэлтэй байдаг зэрэг хүндрэлүүдийг бараг ижил түвшинд хариулсан байна.

Үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэгчид үйлчилгээ болон худалдааны салбарынхантай харьцуулахад зээлийн хүү өндөр байгаа нь зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаагийн гол шалтгаан гэж үзжээ. Түүнчлэн зээлийн хүүний дараах гол хүндрэл нь барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус, өндөр үнэлгээтэй барьцаа хөрөнгө шаарддаг, зээлийн хугацаа богино, гэж хариуллаа /Зураг 5.20/.

Зураг 5.20 Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу

(Эдийн засгийн салбарын ангилал, давхардсан тоогоор)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДУ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Зээл авах нөхцлийг хангаагүй

Худалдаа эрхлэгчид барьцаа хөрөнгөгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадаагүй гэж бусад салбартай харьцуулахад хамгийн өндөр буюу 42%-тай хариуллаа.

Үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн хувьд мөн барьцаа хөрөнгөгүй болон тогтмол орлогогүй улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа хүндрэл нь бусад салбартай харьцуулахад өндөр байна. Бусад хүндрэлүүдийн хувьд салбарын ангиллаас үл хамааран улсын дундаж үзүүлэлттэй ижил хандлага ажиглагдлаа /Зураг 5.21/.

Зураг 5.21 Зээлд хамрагдаж чадаагүйн шалтгаан

(Эдийн засгийн салбарын ангилал, давхардсан тоогоор)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДУ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5.3.3. Аймаг, нийслэл хот

Зээлээ эргэн төлөхөд тулгарч буй хүндрэл

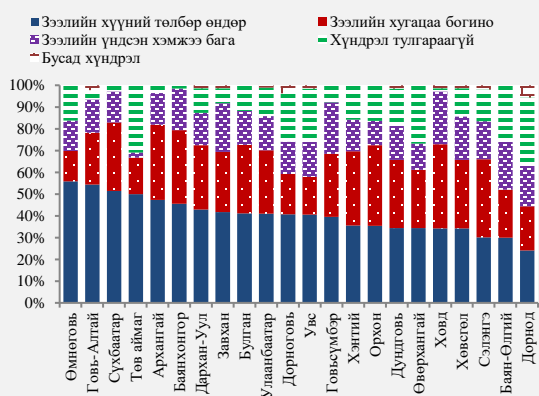
Зээлээ эргэн төлөхөд ямар нэг хүндрэл тулгараагүй гэж Төв аймаг, Дорнод, Өвөрхангай, болон Баян-Өлгий аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид 27-ээс 31%-тай буюу хамгийн өндөр хувьтай хариуллаа.

Харин зээлийн хүүний төлбөр өндөр байгаа бизнес эрхлэхэд дэмжлэг үзүүлэхгүй байна гэж Өмнөговь, Говь-Алтай болон Сүхбаатар аймгийн ЖДҮ эрхлэгчид илүүтэй хариулжээ.

Зээлийн хугацаа хэт богино байгаа нь зээлийн дарамтыг үүсгэж байна гэж Ховд, Орхон болон Архангай аймагт үйл ажиллагаа эрхлэгч ААН-үүд 35-аас 39%-тай хариуллаа /Зураг 5.22/.

Зураг 5.22 Зээлээ төлөхөд тулгарч буй бэрхшээл

(Аймаг, нийслэл хот)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5.4. Цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ, зээлийн үндсэн нөхцөл

5.4.1. Нэгдсэн дүн

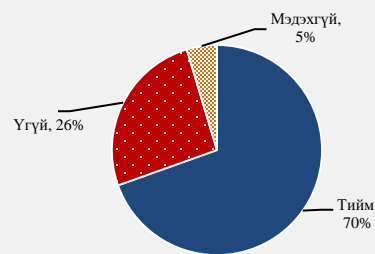
Цаашид санхүүжилт авах хэрэгцээ

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан 2,285 ААН, иргэдийн 1,589 буюу 70% нь үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь цаашид санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байна гэж үзлээ. Харин 590 буюу 26% нь санхүүжилт авах шаардлагагүй гэж үзсэн бол 106 буюу 5% нь мэдэхгүй гэж хариуллаа /Зураг 5.23/.

Эндээс дүгнэхэд ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 орчим хувь нь санхүүгийн бэрхшээлтэй тулгарч байдаг бөгөөд тэдгээрт тодорхой хэмжээний санхүүгийн хэрэгцээ үүсч байна.

Зураг 5.23 Санхүүжилт авах хэрэгцээ

(Улсын хэмжээнд, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

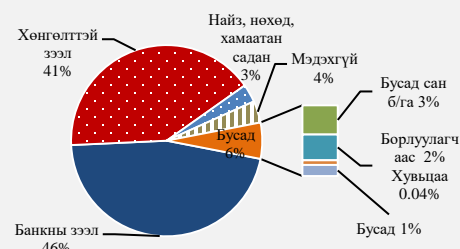
Санхүүжилт авах төлөвлөж буй эх үүсвэр

Цаашид санхүүжилтийн хэрэгцээ зайлшгүй байгаа гэж үзсэн 1,516 ЖДҮ эрхлэгчдийн 46% нь банкнаас зээл авах замаар санхүүжих хүсэлтэй байгаа бол 40% нь хөнгөлттэй зээлд хамрагдах эрмэлзэлтэй байна. Харин борлуулагчаас зээлээр бараа бүтээгдэхүүн авах, гэр бүл найз нөхдөөс зээлэх, зах зээлд хувьцаа гаргах замаар санхүүжих төлөвлөгөөтэй ЖДҮ эрхлэгчид харьцангуй цөөн буюу дунджаар 2%-тай байна.

Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчид санхүүжилтийн эх үүсвэрээ банкнаас авах хандлага хадгалагдаж байгаа нь манай орны санхүүгийн системд банк хамгийн том санхүүгийн зуучлагчийн үүрэг гүйцэтгэдэгтэй холбоотой юм. Түүнчлэн ЖДҮ эрхлэгчид хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах хүсэл өндөр байгаа нь уг судалгаагаар харагдлаа /Зураг 5.24/.

Зураг 5.24 Санхүүжилтээ хаанаас авах байдал

(Санхүүжилт авахаар төлөвлөж буй ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

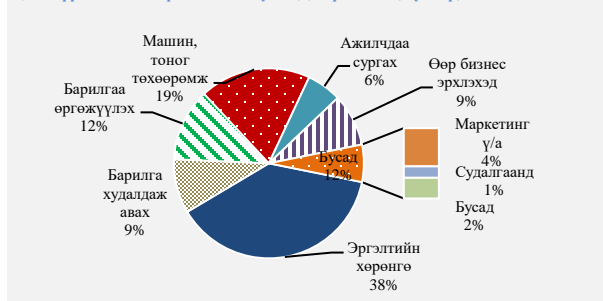
Санхүүжилтийн зарцуулалт төлөвлөлт

ЖДҮ эрхлэгчид хэрэгцээтэй байгаа гэж үзсэн санхүүжилтийн эх үүсвэрийн 38%-ийг эргэлтийн хөрөнгө, 19%-ийг машин тоног төхөөрөмж худалдан авах, 21%-ийг барилгаа өргөжүүлэх болон шинэ барилга худалдан авах, 6%-ийг ажилчдаа сургахад болон 9%-г өөр бизнес эрхлэхэд зарцуулах төлөвлөгөөтэй байна.

Энэхүү зарцуулалтын хувь ЖДҮ эрхлэгчдийн өнгөрсөн хугацааны санхүүжилтийн зарцуулалттай бараг ижил байна. Өөрөөр хэлбэл ЖДҮ эрхлэгчдэд эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэх, тоног төхөөрөмж худалдан авахад санхүүжилтийн эх үүсвэр хамгийн хэрэгцээтэй байдаг байна /Зураг 5.25/.

Зураг 5.25 Санхүүжилтийн зарцуулалт

(Санхүүжилт авахаар төвлөж буй ЖДҮ эрхлэгчид, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

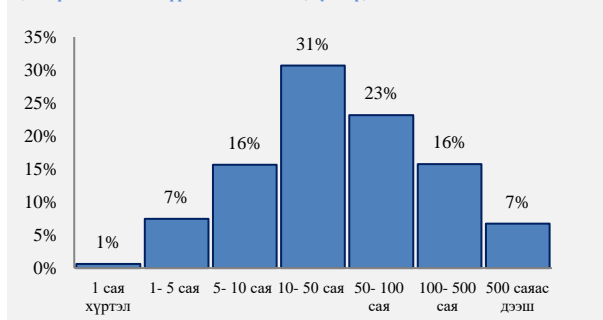
Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээ

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 31% нь 10-аас 50 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахад нь шаардлагатай байгаа бол 23% нь 50-иас 100 хүртэлх сая төгрөгийн, 16% нь 5-аас 10 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байна. Нэг ЖДҮ эрхлэгчид хэрэгцээтэй байгаа санхүүжилтийн дундаж хэмжээ нь ойролцоогоор **80** сая төгрөг байна.

Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээг ЖДҮ эрхлэгч иргэн болон ААН-ийн хувьд авч үзэхэд иргэдийн 24%-д нь 1-ээс 10 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байгаа бол 31%-д нь 10-аас 50 сая төгрөгийн санхүүжилт шаардлагатай байна. Харин ААН-ийн 46%-д нь 50-н сая төгрөгөөс дээш санхүүжилт шаардлагатай байна. Дээрхээс харахад ЖДҮ эрхлэгч иргэдийн хүсч буй санхүүжилтийн дундаж хэмжээ нь 100 орчим сая төгрөг байгаа юм /Зураг 5.26/.

Зураг 5.26 Санхүүжилтийн хэмжээ

(Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээ, хувиар)

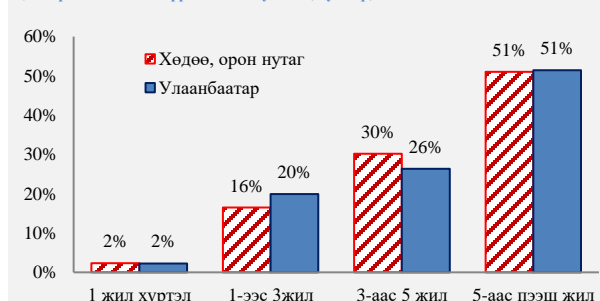
Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Шаардлагатай санхүүжилтийн хугацаа

Ирээдүйд санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тэн хагас орчим нь буюу 51% нь 5-аас дээш жилийн санхүүгийн эх үүсвэр хэрэгтэй байна гэж үзжээ. Харин санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн 26-30% нь 3-аас 5 жил хүртэлх, 18% нь 1-ээс 3 хүртэлх жилийн хугацаатай санхүүжилтийн эх үүсвэр шаардлагатай байна. Дунджаар авч үзвэл ЖДҮ эрхлэгчдэд зориулсан зээлийн хугацаа 4.5 жил байвал боломжийн гэсэн үр дүн гарлаа /Зураг 5.27/.

Зураг 5.27 Санхүүжилтийн хугацаа

(Шаардлагатай санхүүжилтийн хугацаа, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

Шаардлагатай санхүүжилтийн хүү

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр цаашид санхүүжилт авах хүсэлтэй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч буй хүүний дундаж хэмжээ 8.8% байна. Уг хүсч буй хүүний хэмжээ нь Төсөв, тусгай сангийн эх үүсвэрээр олгогдож байгаа хөнгөлөлттэй зээлийн хүүтэй ойролцоо байна.

Зээлийн хүү 7-аас 9%-тай байх нь тэдгээрийн бизнес хийх үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлнэ гэж 80 орчим хувь нь үзлээ. Зээлийн хүү 10-аас 12%-тай байх нь зээл авахад тохиромжтой хэмжээ гэж судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 16 хүртэлх хувь нь хариулжээ.

Эндээс дүгнэхэд санхүүжилтийн бодит хэрэгцээ байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тал хувь нь хөнгөлөлттэй зээлийн хүүтэй ойролцоо хүүтэйгээр зээл авах хүсэлтэй байгаа нь хөнгөлөлттэй зээлийн хүртээмж хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Зураг 5.28 Санхүүжилтийн хүү

(Шаардлагатай санхүүжилтийн хүү, хувиар)

Эх үүсвэр: Монголбанк, ЖДҮ эрхлэгчдийн түүвэр судалгааны үр дүн

5.5. Дүгнэлт

Түүвэр судалгааны санхүүжилт авсан байдлын үр дүнгээс харахад хөдөө орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүжилт авах хэрэгцээ нийслэл хотын ЖДҮ эрхлэгчидтэй харьцуулахад харьцангуй их байна. Хоттой харьцуулахад хөдөө орон нутагт ядуурлын түвшин өндөр байгаа нь санхүүжилт авах хэрэгцээг нэмэгдүүлсэн байх боломжтой.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 60 аас илүү хувь нь эрхэлж буй газар зүйн байршлаасаа үл хамааран банкны зээлээр гол санхүүжилтээ хийдэг. ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь нь бизнесийн үйл ажиллагаагаа эрхлэх болон эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэхэд зээл авдаг байна. Харин санхүүжилтийн багагүй хэсгийг тоног төхөөрөмж худалдан авахад зарцуулдаг нь судалгааны үр дүнгээр харагдлаа.

Хөнгөлөлттэй зээлийн олдоц, санхүүжилтийн хүү, хөрөнгийн зах зээлээс санхүүжилт авах боломж, санхүүжилтийн хугацаа болон санхүүжилтийн хэмжээ нь санхүүгийн орчны хувьд гол хүндрэл болдог²⁰.

Зээлд хамрагдаж байсан болон зээлтэй байгаа ААН-үүдийн хувьд зээлийн хүүний төлбөр өндөр (39%), зээлийн хугацаа богино (30%), зээлийн үндсэн хэмжээ бага (16%) байгаа нь бизнес эрхлэхэд хүндрэл учруулж байна гэж үзжээ. Харин 14% нь зээлээ эргэн төлөхөд ямар нэг хүндрэл учирдаггүй буюу зээлийн нөхцөл боломжийн гэж хариуллаа. Өнгөрсөн хугацаанд зээл авах эрмэлзэлтэй байсан хэдий ч зээлийн нөхцөл хатуу байгаагийн улмаас зээл авч чадаагүй ЖДҮ (57%) эрхлэгчдээс зээлийн нөхцөл ямар шалтгааны улмаас хүнд байгааг асуухад зээлийн хүү өндөр, зээлийн хугацаа богино болон барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ бодитой бус учраас зээл аваагүй гэж хариуллаа.

Зээл авах хүсэлтээ зээл олгогчдод гаргасан хэдий ч зээлийн шаардлагыг хангаж чадаагүйн улмаас санхүүжилтэнд хамрагдаагүй ЖДҮ эрхлэгчид түүврийн 30% байна. Тэдгээрээс ямар шалтгааны улмаас зээл авч чадаагүйг нь тодруулахад 38% нь барьцаа хөрөнгийн хүрэлцээ муу, 20% нь тогтмол орлогогүй болон тогтмол орлогоо батлах баримтгүй, 14% нь төсөл боловсруулах чадваргүй болон бичиг баримтын зөрчилтэй байна.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн

хамгийн том хүндрэл нь барьцаа хөрөнгийн бэрхшээл байна. Санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байгаа хэдий ч барьцаа хөрөнгөгүй, төсөл боловсруулах чадваргүй, тогтмол орлогогүй буюу орлогоо батлах баримтгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа эмзэг бүлгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих, цаашлаад тэдгээрийн амьжиргааг дээшлүүлэх зорилгоор зээлийн батлан даалтын байгууллага буюу барьцаа хөрөнгийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг нэвтрүүлэх нь чухал байна.

ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 орчим хувь нь санхүүгийн бэрхшээлтэй тулгарч байдаг бөгөөд тэдгээрт тодорхой хэмжээний санхүүгийн хэрэгцээ үүсч байна.

Нэг ЖДҮ эрхлэгчид хэрэгцээтэй байгаа санхүүжилтийн дундаж хэмжээ нь ойролцоогоор 78.0 сая төгрөг байна. Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 31% нь 10-аас 50 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахад нь шаардлагатай байгаа бол 16% нь 5-аас 10 хүртэлх, 23% нь 50-иас 100 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байна үзжээ.

Ирээдүйд санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тэн хагас орчим нь буюу 51% нь 5-аас дээш жилийн санхүүгийн эх үүсвэр хэрэгцээтэй байна гэж үзжээ. Харин санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн 26-30% нь 3-аас 5 жил хүртэлх, дунджаар 18% нь 1-ээс 3 хүртэлх жилийн хугацаатай санхүүжилтийн эх үүсвэр шаардлагатай байна гэсэн үр дүн гарлаа.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр цаашид санхүүжилт авах хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлсэн ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч буй хүүний дээд хэмжээ 8% байна. Уг хүсч буй хүүний хэмжээ нь төсөв, тусгай сангийн эх үүсвэрээр олгогдож байгаа хөнгөлөлттэй зээлийн хүүтэй ойролцоо байна.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээс харахад зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн хамгийн том хүндрэл нь барьцаа хөрөнгийн бэрхшээл байна. Санхүүжилтийн зайлшгүй хэрэгцээ байгаа хэдий ч барьцаа хөрөнгөгүй, төсөл боловсруулах чадваргүй, тогтмол орлогогүй буюу орлогоо баглах баримтгүйн улмаас зээлд хамрагдаж чадахгүй байгаа эмзэг бүлгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих, цаашлаад тэдгээрийн амьжиргааг дээшлүүлэх зорилгоор зээлийн батлан даалтын байгууллага буюу барьцаа хөрөнгийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг нэвтрүүлэх нь чухал байна.

²⁰ Бүлэг 4-ийн 3 хэсэг, Санхүүжилтийн орчин

ЖДҮ эрхлэгчдийн 70 орчим хувь нь санхүүгийн бэрхшээлтэй тулгарч байдаг бөгөөд тэдгээрт тодорхой хэмжээний санхүүгийн хэрэгцээ үүсч байна.

Нэг ЖДҮ эрхлэгчид хэрэгцээтэй байгаа санхүүжилтийн дундаж хэмжээ нь ойролцоогоор 78.0 сая төгрөг байна. Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 31% нь 10-аас 50 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахад нь шаардлагатай байгаа бол 16% нь 5-аас 10 хүртэлх, 23% нь 50-иас 100 хүртэлх сая төгрөгийн санхүүжилт хэрэгцээтэй байна үзжээ.

Ирээдүйд санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тэн хагас орчим нь буюу 51% нь 5-аас дээш жилийн санхүүгийн эх үүсвэр хэрэгцээтэй байна гэж үзжээ. Харин санхүүжилт шаардлагатай байгаа ЖДҮ эрхлэгчдийн 26-30% нь 3-аас 5 жил хүртэлх, дунджаар 18% нь 1-ээс 3 хүртэлх жилийн хугацаатай санхүүжилтийн эх үүсвэр шаардлагатай байна гэсэн үр дүн гарлаа.

Түүвэр судалгааны үр дүнгээр цаашид санхүүжилт авах хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлсэн ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч буй хүүний дээд хэмжээ 8% байна. Уг хүсч буй хүүний хэмжээ нь төсөв, тусгай сангийн эх үүсвэрээр олгогдож байгаа хөнгөлөлттэй зээлийн хүүтэй ойролцоо байна.

Монголбанк МЕК ХХК-тай хамтран 2012 оны 9 дүгээр сарын 20-ны өдрөөс 10 дугаар сарын 15-ны өдөр хүртэлх хугацаанд ЖДҮ эрхлэгчдийн дунд “Монгол улс дахь ЖДҮ-ийн хөгжил, түүний санхүүжилт”-ийн талаар санал асуулга явуулж үр дүнг нэгтгэн танилцууллаа.

Энэхүү судалгаанд нийслэл хотын бүх дүүргүүд болон 21 аймаг хамрагдсан бөгөөд нийт 2,285 ЖДҮ эрхлэгч аж ахуйн нэгж (ХК, ХХК, нөхөрлөл, хоршоо), иргэд оролцов. Судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь худалдааны салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, дотоодын хөрөнгө оруулалттай, 1-9 хүртэлх ажилчидтай, 1-5 жил үйл ажиллагаа эрхэлж буй, жилийн 50 хүртэлх сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой ААН, иргэд байв. ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь түүхий эд, материалаа нийслэл хотоос авч, бараа үйлчилгээгээ үйл ажиллагаа эрхэлж буй аймагтаа борлуулдаг бөгөөд нийт зардлын дийлэнх нь түүхий эд, цалин, түрээсийн зардал зарцуулагддаг байна.

ЖДҮ-ийн хөгжилд Засгийн газар, Олон улсын байгууллагууд, Санхүүгийн байгууллагууд болон Төрийн бус байгууллагуудын оролцоо, дэмжлэг чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Санал асуулгад оролцсон ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс тэднийг хамгийн ихээр дэмжиж буй байгууллагуудад:

- Арилжааны банкууд,
- Засгийн газар,
- Орон нутгийн засаг захиргаа орж байна.

Үүнээс гадна мэдэхгүй гэсэн хариулт бараг 20 орчим хувьтай байгаагаас харахад ЖДҮ эрхлэгчид төрөөс хэрэгжүүлж буй ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх бодлого, дэмжлэгүүдийн талаар ойлголт муутай, мэдээлэл хүртээмжгүй болох нь харагдаж байна.

Эдгээр байгууллагуудаас голчлон санхүүжилт олгох, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, сургалт, зөвлөгөө явуулах, татварыг хөнгөвчлөх (татвар, НӨАТ-аас чөлөөлсөн) замаар дэмжлэг үзүүлдэг байна. Эдийн засгийн салбаруудаар ангилж харвал ХАА, барилгын салбарт бусад салбаруудаас илүү ихээр дэмжлэг авдаг байна. ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс цаашид нэн түрүүнд:

- Төрийн байгууллагын үйлчилгээг чирэгдэлгүй болгох,
- Татварын таатай орчинг бий болгох
- Санхүүжилтийн хөнгөлөлттэй, хангалттай эх үүсвэрийг бүрдүүлэх,
- Үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих,

- Авилгалыг бууруулах зэрэг арга хэмжээнүүдийг бодлогын түвшинд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна гэж үзжээ.

Бизнес эрхлэхэд (ЖДҮ эрхлэхэд) макро эдийн засгийн байдал, нийгмийн өөрчлөлт, хууль эрх зүйн орчин, дэд бүтцийн хөгжил, санхүүжилтийн эх үүсвэр, зах зээлийн байдал, зардал болон бизнес эрхлэгчдийн өөрсдийн ур чадвар зэрэг олон хүчин зүйлс нөлөөлдөг.

Түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь ЖДҮ эрхлэх эдийн засгийн таатай орчин хангалттай бүрдээгүй гэж үзсэн нь манай улсад бизнес эрхлэх орчин, боломж муу байгааг харуулж байна. Арван хувь нь л бизнес эрхлэн явуулах эдийн засгийн боломж бүрдсэн гэж үзсэн нь ЖДҮ эрхлэгч иргэд, ААН-ийн маш бага хэсгийн үйл ажиллагаа харьцангуй хэвийн тогтвортой ажиллаж байгаа гэж дүгнэж болохоор байна. Эдийн засгийн өсөлтийн үр шим ЖДҮ эрхлэгчдийн 20 орчим хувьд нь л хүртээмжтэй байгаагаас үзэхэд нийгэмд бүрэлдэж буй баялаг түүний хуваарилалтын тогтолцоо тэгш бус байгааг гэрчилж байна. Түүнчлэн санал асуулгад оролцогчид инфляцийн түвшин болон төгрөгийн ханш тогтвортой байх нь тэдгээрийн бизнест эерэг нөлөө үзүүлнэ гэжээ.

Нийгмийн зүгээс ЖДҮ-ийн хөгжилд хээл хахууль, ядуурал болон ажилгүйдэл хамгийн гол бэрхшээл болж байна. Өмнөх судалгаатай харьцуулахад ажилгүйдэл, ядуурлаас гадна хээл хахууль нийгмийн орчны хамгийн хүндрэлтэй асуудал болж нэмэгдсэн байна. Төрийн болон төрийн бус байгууллагын тогтолцоонд эрх бүхий албан хаагчид хээл хахууль авах замаар лиценз, тусгай зөвшөөрөл болон бусад төрлийн холбогдох зөвшөөрлийг олгодог үзэгдэл нийгэмд тодорхой хэмжээгээр байгаа нь²¹ бизнес эрхлэгчдэд нэлээд хүндрэл учруулж байна. Ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа нь нэг талаас хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул байгааг харуулах бөгөөд үүнээс шалтгаалж ЖДҮ эрхлэгчдийн борлуулалт хангалттай түвшинд хийгдэхгүйд хүрч, урт хугацаанд эргэлтийн хөрөнгөөр дутагдах, хэрэв зээлтэй бол зээлийн эргэн төлөлтийн дарамтанд орох зэрэг санхүүгийн хүндрэлүүдтэй тулгарах магадлалтай. Нөгөө талаас ядуурал, ажилгүйдэл нийгэмд өндөр байгаагаас ЖДҮ

²¹ Авлигатай тэмцэх газар 2010 онд ирсэн нийт гомдол, мэдээллээс гэмт хэргийн шинжтэй 483 гомдол, мэдээллийг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу шалгаж шийдвэрлэсэн бөгөөд нутгийн захиргааны болон өөрөө удирдах байгууллагын үйл ажиллагаанд хамаарах 90, салбарын яамдын үйл ажиллагаанд хамаарах 4, улсын бүртгэлийн ажилтанд хамаарах 7 санал гомдол тус тус иргэд, байгууллагаас ирүүлсэн байна.

эрхлэгчдийн тодорхой хэсэг нь санхүүжилт авах барьцаа хөрөнгө, баталгаа байхгүй байгааг нотолж байна. Мөн гэмт хэрэг болон улс төрийн тогтворгүй байдал нь ЖДҮ-ийн хөгжилд багагүй саад болж байгаа нь санал асуулгын дүнгээс харагдлаа.

Монгол улсад ЖДҮ эрхлэхэд хамгийн их саад бэршээл учруулж байгаа хүчин зүйл нь хөгжиж буй улсуудын нэгэн адил санхүүжилтийн орчин буюу:

- Хөнгөлттэй зээлийн олдоц хомс,
- Зээлийн үндсэн нөхцөл хатуу (хүү өндөр, хэмжээ бага, хугацаа богино),
- Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжил сул,
- Барьцаа хөрөнгө, баталгаа байхгүй зэрэг болж байна.

Олон улсын байгууллагууд, Засгийн газраас дамжуулан олгож буй хөнгөлттэй зээлийн хэмжээ нь ЖДҮ-ийг бүрэн санхүүжүүлэх хэмжээнд хүрч чадахгүй байгаагийн зэрэгцээ ЖДҮ эрхлэгчдийн хүсч байгаа бага хүүтэй, дунд болон урт хугацаатай, бизнес эрхлэхэд хангалттай хэмжээтэй санхүүжилтийн эх үүсвэрийг өнөөгийн байдлаар манай банк, санхүүгийн байгууллагууд олгох боломжоор тааруухан байна. Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжил сул (ялангуяа орон нутагт огт хөгжөөгүй) байгаагаас шалтгаалж бизнес эрхлэгчид өөрсдийн хөрөнгө, техник, технологи дээр тулгуурлан мөнгө босгох боломж хязгаарлагдмал байгаа бөгөөд ажилгүйдэл, ядуурал их байгаа учир санхүүжилт авах барьцаа хөрөнгө, баталгааны асуудал хүндрэлтэй хэвээр байна.

Хууль, эрх зүй, зохицуулалтын орчин нь ЖДҮ-ийн хөгжилд хамгийн чухал хүчин зүйлсийн нэг бөгөөд манай улсад олон жилийн турш ЖДҮ-ийн хөгжлийг нэгдсэн цогц бодлогоор дэмжих, эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох шаардлага тавигдаж ирсний үр дүнд 2007 онд “ЖДҮ-ийн тухай хууль”-ийг УИХ-аар анх батлан гаргаж, Засгийн газрын зүгээс бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлэхээр анхааран ажиллаж байгаа билээ. Гэсэн хэдий ч санал асуулгын дүнгээр манай улсын хууль эрх зүйн ерөнхий орчныг “муу” гэж дүгнэсэн байна. Ялангуяа төрийн байгууллагын үйлчилгээ “хамгийн муу” бөгөөд тууштай ил тод байдаггүй, хяналт шалгалтын дарамт хэт их байдаг нь харагдлаа. Үүнээс гадна, татварын тогтолцоо мөн “муу” гэсэн үнэлгээг авсан нь татвар төлөгчдөд очих татварын дарамт төдий чинээ өндөр бөгөөд энэ хэрээр татвараас зайлсхийх үзэгдэл их гарч болзошгүй нь судалгааны дүнгээр харагдаж байна. Өмнөх судалгааны дүнтэй харьцуулахад газар эзэмшихтэй холбоотой хууль эрхзүйн орчин “муу” гэсэн хариулт нэлээд нэмэгдсэн байна.

Зах зээлийн зүгээс бизнес эрхлэгчдэд учруулж буй хамгийн хүндрэлтэй асуудал нь шударга бус өрсөлдөөн болж байна. Эндээс зах зээлд шударга бусаар оролцож, өрсөлдөөнд харш үйл ажиллагаа явуулдаг ААН, иргэд нийгэмд байгаа нь харагдаж байна. Үүнээс гадна хэрэглэгчдийн худалдан авах чадвар сул, зах зээлийн багтаамж бага байгааг судалгаанд оролцогчид онцолж байна.

Бизнес эрхлэхэд чухал хүчин зүйлсийн нэг нь дэд бүтцийн асуудал байдаг. Судалгааны дүнгээр манай улсын дэд бүтцийн байдлыг бага зэрэг муу гэсэн ч бусад бизнесийн орчны хүчин зүйлстэй харьцуулахад хамгийн боломжийн гэж үзжээ. Дэд бүтцийн орчин дотроо зам тээврийн хөгжлийг хамгийн муу гэж үзсэн бөгөөд дулаан, усан хангамжийн асуудал үүний дараа орж байна. Харин цахилгаан хангамж болон мэдээлэл холбооны хөгжил харьцангуй сайн үнэлгээг авчээ. Тоо баримтаас харвал үүрэн холбоо, интернет хэрэглэгчдийн тоо сүүлийн жилүүдэд мэдэгдэхүйц нэмэгдэж, бүх аймгуудад тэдгээрийн сүлжээ нэвтэрсэн нь мэдээлэл холбооны хөгжил харьцангуй сайн үнэлгээ авах гол шалтгаан нь болж байна.

Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд ямар зардал, хэрхэн хүндрэл учруулж буйг олж тогтоох нь цаашдын бодлого боловсруулалтанд ихээхэн ач холбогдолтой билээ. Судалгааны үр дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдэд зардлуудаас зээлийн хүү, шимтгэл хураамжийн төлбөр, тоног төхөөрөмжинд зарцуулах зардал болон түрээсийн зардал зэрэг үзүүлэлтүүд хамгийн их хүндрэл учруулдаг нь харагдаж байна. Ялангуяа зээлийн хүүний зардал хамгийн их хүндрэлтэй байгаа нь цаашдын санхүүжилтийг олгох болон тэдгээрийн бизнесийн үйл ажиллагаанд ихээхэн сөрөг үр дагавар үзүүлж байна. Мөн шимтгэл хураамжийн төлбөр хүндрэлтэй гэж үзсэн нь тусгай зөвшөөрөл, лицензийг авах шат дамжлага зарцуулах хугацааны хувьд хэт их байдгийг батлан харууллаа. Хэдийгээр ЖДҮ эрхлэх зориулалт бүхий тоног төхөөрөмжийг импортын татвараас чөлөөлсөн хэдий ч судалгааны дүнгээр тоног, төхөөрөмжийн зардал нь хүндрэлтэй хэвээр байгаа нь бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн чадавхи муудсаар байгааг илтгэж байна.

Судалгааны дүнгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнхи нь санхүүжилтийн анхны эх үүсвэрээ өөрийн болон гэр бүлийн хөрөнгөөр босгодог бөгөөд 30 орчим хувь нь банкны зээлээр анхны санхүүжилтээ авсан байна. Судалгаанд оролцогчдын талаас илүү нь урьд нь зээл болон бусад хэлбэрээр санхүүжилт авч байсан бол зарим нь зээлийн хэрэгцээ байгаагүй, зарим нь зээлийн нөхцөл хангаагүй, хангасан боловч банкны зээлийн нөхцөлийг хэт хатуу байна гэж үзсэний

улмаас санхүүжилт аваагүй байна. Урьд нь санхүүжилтэнд хамрагдсан бизнес эрхлэгчдийн дийлэнх нь банкны зээлээр санхүүжсэн бөгөөд үлдсэн нь хөнгөлөлттэй зээл, гэр бүлийн хөрөнгө болон ББСБ-ийн зээлээр санхүүжсэн байна. Судалгаанд оролцогчид авсан санхүүжилтээ эргэлтийн хөрөнгөө санхүүжүүлэх, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, машин тоног төхөөрөмж худалдан авах зэрэгт ихэвчлэн зарцуулдаг байна. Харин зээлээ эргэн төлөхөд хүү өндөр, хугацаа богино, хэмжээ бага гэсэн хүндрэлүүд тулгарч байна. Мөн судалгаанд оролцогчдын 70 хувьд нь цаашид санхүүжилтийн хэрэгцээ байгаа бөгөөд ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс дунджаар нэг зээлдэгчид 9 хувийн хүүтэй, 5 орчим жилийн хугацаатай, 100 гаруй сая төгрөгийн зээл хэрэгтэй байна хариулжээ.

Судалгааны үр дүнг нэгтгэж дүгнэхэд ЖДҮ-ийг банкны салбар болон Засгийн газрын зүгээс санхүүжилт олгох, сурталчлах зэргээр багагүй дэмжлэг үзүүлдэг хэдий ч ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс манай улсад бизнес хийх таатай орчин бүрдээгүй гэж үзэж байна. Мөн хөнгөлөлттэй санхүүжилтийн эх үүсвэр хомс, төрийн байгууллагын үйлчилгээ муу, зээлийн нөхцөл хатуу, зам тээврийн хөгжил тааруу байгаа нь сэтгэл зовоосон асуудлууд болж байна. ЖДҮ эрхлэгчдийн зүгээс Төрийн байгууллагууд дахь хүнд суртал, дарамт шахалт, авилгалыг арилгаж, хөнгөлөлттэй санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэн, импортыг орлох үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжвэл ЖДҮ хөгжинө гэж үзэж байна.

Өнгөрсөн жилийн судалгааны үр дүнтэй харьцуулан үзвэл ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэг болон тулгарч буй саад бэрхшээлүүд бараг хэвээрээ, хээл хахууль болон газар эзэмшихтэй холбоотой хүндрэл нэмэгдсэн байна. Харин санхүүжилтэнд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид өмнөх санал асуулгатай харьцуулахад нэмэгдсэн байна.

Цаашид авах арга ХЭМЖЭЭ

- ЖДҮ хөгжих макро эдийн засгийн таатай орчин буюу инфляцийг нам тогтвортой түвшинд барих, ханшийг хэлбэлзэл багатай зохистой түвшинд байлгах, эдийн засгийн өсөлтийн өгөөжийг иргэдэд хүртээмжтэй болгох зэргийг бодлогын түвшинд хийх шаардлагатай байна.
- Өнөөгийн байдлаар ЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь банкнаас зээл авч санхүүждэг хэдий ч зээлийн хүү өндөр, хугацаа богино, хэмжээ нь хангалттай бус байна. Иймээс зээлийн хүүг бууруулах, хугацаа болон хэмжээг нь боломжит түвшинд ойртуулах шаардлага тулгарч байна.
- Банкнаас гадна ЖДҮ-ийг санхүүжүүлэгч гол байгууллага болох ББСБ болон бусад санхүүгийн байгууллагын үйл ажиллагааг өргөтгөж, санхүүгийн зуучлалыг гүнзгийгүүлэх.
- ЖДҮ-ийн хөгжилд гол үүрэг гүйцэтгэх хөнгөлөлттэй эх үүсвэрийг (хүү бага, хугацаа болон хэмжээ боломжийн) дотооддоо болон гадаад орчноос бий болгох тал дээр төр засгаас онцгойлон анхаарах.
- Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжлийг түргэсгэж ЖДҮ эрхлэгчид өөрсдөө хөрөнгө босгох боломжийг бий болгох.
- Төрийн үйлчилгээг хээл хахууль, хүнд суртал, чирэгдэлгүй болгож ЖДҮ-ийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх.
- Ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулж иргэдийг бодит орлоготой болгох.
- ЖДҮ эрхлэгчдийг зах зээлд шударгаар өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэн, шударга бус өрсөлдөөнийг зохицуулах.
- Орлого байхгүй, банкнаас зээл авч шинээр ЖДҮ эрхэлж буй иргэдийг үйл ажиллагаагаа тогтворжтол буюу банкны зээлийн хүүгээ төлөх боломжтой болох хүртэл тодорхой хугацаанд орлогын албан татвараас чөлөөлөх.
- Дэд бүтцийг сайжруулж, зам тээврийн хөгжлийг түргэсгэх.
- Импортоор орж ирж буй бараа, бүтээгдэхүүнийг орлох ЖДҮ-ийг олноор бий болгон, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих.
- ЖДҮ-д зориулсан санхүүжилт олгох тусгай санхүүгийн байгууллагуудыг бий болгох, тухайлбал ЖДҮ-ийн банк.
- ЖДҮ-ийн хөгжилд зориулсан Засгийн газрын болон Олон улсын хөтөлбөрүүдийг банк бус санхүүгийн байгууллагуудаар дамжуулан хэрэгжүүлэх.
- Барьцаа хөрөнгөгүй, зээл авах хүсэлтэй ЖДҮ эрхлэгчдэд Засгийн газар болон Олон улсын байгууллагуудын зүгээс баталгаа гаргах ажлыг өргөжүүлэх.
- ЖДҮ эрхлэгчдэд бизнес төлөвлөгөө боловсруулах, ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа эрхлэх тал дээр төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын зүгээс сургалт, сурталчилгаа, зөвөлгөө зохион байгуулах.
- Монгол улсад ЖДҮ-ийг хөгжүүлэхэд макро эдийн засгийн таатай орчин, санхүүгийн эх үүсвэрийн хөнгөлөлттэй нөхцөлийг бүрдүүлэх, Засгийн газраас татварын бодлогоор дэмжихийн зэрэгцээ барьцаа хөрөнгөнд баталгаа гаргах, төрийн үйлчилгээг хээл хахууль, хүнд суртал, чирэгдэлгүй болгож, шударга бус өрсөлдөөнийг зохицуулах, дэд бүтцийг сайжруулах зэргээр дэмжлэг үзүүлэх хэрэгтэй байна.